

Madách Könyvtár — Új folyam 111.

Madách korai drámái,
és néhány kortárs drámaíró

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

Földesdy Gabriella

Madách korai drámái,
és néhány kortárs drámaíró

© Földesdy Gabriella, 2021

Madách Irodalmi Társaság
Szeged–Balassagyarmat
2021

Készült Budapesten, 2021-ben. Felelős kiadó:
Bene Zoltán, műszaki szerkesztő,
borító: Andor Csaba

ISBN 978-615-5462-31-3
ISSN 1219-4042

BEVEZETÉS

Ez az esszészerűen kidolgozott tanulmány egyrészt az 1840-es évek drámatermését próbálja bemutatni, mindössze hét író drámai termésén keresztül. Nemcsak drámákról van benne szó, hanem azok színházi előfordulásáról, a fogadtatásról is. A hét író közül Madách Imre áll a középpontban, holott ebben az időszakban ő még csak próbálkozott, ekkori művei nem jelentek meg, sokáig nem voltak ismertek. Mégis, róla lesz leginkább szó. A másik hat szerzőt fontosnak, meghatározónak tartottam ekkori működésük alapján, megpróbáltam esetükben minden drámai művükről néhány szót ejteni.

E korszak dráma- és színháztörténetét sokan megírták, vaskos monográfiák készültek a korszak drámaíróiról, a bemutatott színművekről, az új közsínházról Pesten. Mit lehet még erről mondani? Jelen összefoglalás hiányosnak mondható, hiszen nem tér ki minden fontos íróra és minden jelentős színpadi műre, inkább válogat.

Az 1840-es években a Nemzeti Színházban bemutatott magyar írók színdarabjai közül hat szerzőt választottam, akikről külön fejezet szól (Czakó Zsigmond, Obernyik Károly, Tóth Lőrinc, Eötvös József, Nagy Ignác, Hugo Károly), az ő drámáikat mutom be közelebbről, keletkezésük, tartalmuk, formai sajátágaik, mondanivalójuk tekintetében. Miért éppen ők és nem mások? Miért nem került be a hat szerző közé az a Szigligeti Ede, akinek legtöbb művét játszották, aki felfutó korszakában volt az 1840-es években, sikeres, elismert volt már akkor is, ráadásul a Nemzeti titkára, dramaturgja? És miért nincs fejezet Vörösmarty Mihályról, aki igazán sokat tett le az asztalra, drámái a régmúlt korokba visznek bennünket, hatalmas tekintély a korban? Vagy miért hiányzik Vahot Imre, aki szintén több művével szerepel, vagy Dobsa Lajos, aki majd az 1850-es években lesz ismertebb, vagy Jósika Miklós, aki híres regényíró, de időnként színdarabot is ír? Esetleg Degré Alajos, aki napi színműigényeket elégít ki, amelyek néhány előadás után lekerülnek a színpadról.

Ennek legfőbb oka, hogy Szigligetit túl nagy falatnak érezvén hagytam ki, az ő pályafutása majd 45 évet ölel fel, méltatlan lenne egy évtizedre leszűkíteni működését. Vörösmartyt – bár igen jelentős a drámatermése is – nagyobb ismertsége, illetve költőfejedelem volta miatt hagytam ki. Drámái mintha mellékvágányon haladnának verseihez, elbeszélő költeményeihez képest. A többiek pedig nem láttam elég érdekeseknek, sőt, jelentékteleneknek ítélt meg, mivel egyikük sem járult hozzá valami kiemelkedővel a 40-es évek „fősodrához”, ezért épp csak megemlítésre kerülnek egy-egy mondat, hivatkozás erejéig az összegzésben.

Hetediknek kerül az elemzett szerzők közé Madách Imre, akiről ez időben nem tud senki, és egyetlen drámája sem szerepel a színház műsorán. Lényegében miatta kerül sor a többiek által írt művek közelebbi megtekintésére. Ő az a zsinórmérték, akihez viszonyítom a többiek műveit, akinek *Tragédián* kívüli művei is csak azért érdekesek, mert ott van mögöttük az aranyfedezetként szolgáló drámai költemény. Madách Imre minden tekintetben rendhagyó jelenség a korban, bár könyvtárnyi monográfiát, értekezést és tanulmányt írtak már róla és műveiről, írói szándékait, lelki indíttatásait, a *zseni* gondolat robbanásszerű megnyilvánulásait, a folyamat lépcsőit nem tudjuk tetten érni.

A szépirodalom, a drámaírás, színdarabírás, színháztörténet nem matematika, bizonyítani azt, hogy mi miért történt, minek mi az oka, nem igen lehet. Inkább csak körüljárni, megvilágítani próbálhatunk valamit, rámutatni egy-egy jelenségre, új aspektust keresni. Ezért készült ez a hézagos tanulmány is.

CZAKÓ ZSIGMOND (1820–1847)

Az európai romantika fénykorában járunk. Romantikáról szólva első sorban a vezető műfaj, a kalandozó és történelmi regények jutnak eszünkbe, vagy a fiatalon elhunyt költők (Puskin, Keats, Byron, Shelley, Lermontov, Petőfi) szenvedélyes versei, Liszt, Chopin, Schubert, Mendelssohn lelkünket felforgató dallamai. Az új stílus jegyében a dráma műfaja is fokozatosan átalakul, háttérbe szorul a kimért klasszicizmus, fegyelmezettsége az örültségbe menő kitörésekbe, érzelmi túltengésekbe torkollik. A klasszicizmusból romantikába való átmenet feltételezett eseménye 1827-ben volt, amikor Victor Hugo *Cromwell* c. drámájának előszavában „frontot vált”. A francia klasszikusok ideálja helyett Shakespeare lesz a követendő példa, utat nyitnak a szenvedélynek, az ábrázolásban az élet szerves része lesz a rút ábrázolása is, nemcsak a szépé. Romantikusként tartjuk számon a drámaírók közül a német Grillparzert, Ifflandot, Kotzebue-t, Körnert, Laube-t, Nestroy-t, Töpfer-t, Zieglert, a franciák közül D’Ennery –t, idős és ifjú Alexander Dumas-t, Victor Hugot, Scribe-t, Eugène Sue-t, műveiket a magyar színházak gyorsan lefordították, hogy hiányos repertoárjukon javítani tudjanak egy-egy újdonsággal. A német és francia romantikus drámaírók nyomában hamarosan megjelennek, és helyet kérnek maguknak a magyar romantikus szerzők is, elsősorban a saját korában alig ismert Katona József, Vörösmarty, a Kisfaludy-fivérek, Szigligeti, és a fiatalon meghalt Czákó Zsigmond, aki alig néhány évig állt az érdeklődés középpontjában.

Czákó iskolaévei, irodalmi indulása

Székely nemes (lófő) családban született 1820 júniusában, Désen. A család nemesi előneve *Sepsiszentgyörgyi* volt, apja királyi perceptor,

azaz adószedő tisztséggel bírt, anyja Lászlófalvi Velits Katalin, tordai gyógyszerész család sarja. Középiskolai tanulmányait a kolozsvári református kollégium falai közt kezdi, később apja kérésére Pesten, katonai iskolába iratkozik. Rövid ideig Bécsben ismerkedik a világgal, majd a nagyenyedi kollégium tanulója lesz. A híres tanintézménynek 1838 és 1840 között volt hallgatója. Közben a család tönkremegy, az apa ellen folytatott igazságtalan per (pénztárhány) és a költséges alkímiai kísérletek következményeként.

Írói tehetsége korán megmutatkozott, már gyerekkorában írt novellákat, amelyek nem maradtak fenn. A nagyenyedi kollégium házi színtársulata adhatta az ötletet drámaírásra. Megírta a *Chantreyek* c. drámáját, amit az önképzőköriben fel is olvastak. A sokak véleménye szerinti rémdráma nem maradt fenn az utókorra. 1840-ben három diáktársával együtt Pály Elek vándorszíntársulatához csatlakozik. Erdély városait járták, Czákó több szerepet is sikerrel alakított, és „úrifiú” létére bírta a vándorszínészek mostoha életmódját, mégsem színészetére figyeltek fel. Pály Elek kellemes basszushangja miatt (más források szerint bariton) beajánlotta őt a Nemzeti Színház kórusába. Czákó – még mielőtt a kórus tagja lett – első drámáját elküldte Szigligetinek (*Chantreyek*), ám a bíráló bizottság nem fogadta el a darabot, ami aztán elhallódott.

A Nemzeti Színház kórusának tagjaként időnként narrátori, illetve konferanszié szerepet is kell vállalnia. Czákó mindvégig a drámaírói pályára készül, tudja, hogy színészként nem jelentős. Már 1843-ban elkészül *Kalmár és tengerész* című színműve, beadja a bíráló bizottságnak, ám azok tíz hónapig el sem olvassák a művet. Egy hírlapi polemia kell ahhoz, hogy a bizottság végre napirendre tűzze Czákó művét. Ezúttal szerencséje van, elfogadják, és 1844 novemberében bemutatja a színház, remek szereposztásban (Szentpétery Zsigmond, Laborfalvi Róza, Lendvay Márton, Egressy Gábor alakította a négy főszerepet). A színdarab zajos sikert arat, ez a siker a kor mércéje szerint mérendő, tizenkilencszer játsszák a forradalomig, vagyis három év négy hónap alatt érte el ezt a számot. A zseni berobbanása a művészi életbe, ilyen hangulat övezte Czákó első bemutatott színdarabját. Eközben már nem is a kórus tagja, hanem különböző adminisztratív feladatok-

kal látják el, felemelik a fizetését, egyszerűen elindul egy sokat ígérő drámaírói pályára.

***A Kalmár és tengerész* romantikus színmű saját korában és ma**

A darab műfaját maga Czákó határozta meg az ugyancsak 1844-ben megjelent első kiadásban: „Eredeti dráma négy felvonásban”. S bár ketten is meghalnak a szereplők közül, a történet jól végződik, a szerelemesek egymáséi lesznek. Mégsem vígjáték, de nem is tragédia, a mű alaphangját az ellentétes jellemek, a végletes szenvedélyek, az érzelmi kitörések határozzák meg. Igazi romantikus dráma, ahogy akkoriban a németek és a franciák százával alkottak ilyen és ehhez hasonló színműveket. Czákó „eredetije” semmivel sem rosszabb a nyugat-európaiakénál. Úgy alkotja meg, hogy nem másol senkit, legfeljebb elles néhány fordulatot idegen darabokból. A lényeg, hogy az 1840-es években hazai környezetben játszódó – Pesten – cselekménye nincs elkészve az európai trendtől, autentikus történet, és a hazai közönséghez szól. Mondhatni „polgári” dráma. Nem sok ilyen volt ebben az évtizedben. Az itthoni tendencia ugyanis inkább a történelmi tárgyú drámákat kedvelte egyfelől, ez tette ki az új drámák nagyobbik felét. A másik tendencia a Szigligeti által ez idő tájt megjelenő népszínmű egyre nagyobb térhódítása, amely sajátosan magyar műfajként jött létre, és a nemzeti ellenállást, a szabadságvágyat képviselte a Habsburgokkal szemben. *A Kalmár és tengerész* mindkettőtől igen messze van.

A cselekmény egy testvérpár jellembeli ellentétén alapul. Az idősebbik Kelendi (keresztneve nem szerepel a színlapon) nagykereskedő, ám üzleti ügyei igen rosszul alakulnak, titkárnak egy Arthur nevű kétes egyént alkalmaz, akiről nem tudja, hogy szélhámos, és minden gazemberségre képes. Öccse Kelendi Endre, tengerészhadnagy, jó és becsületes férfi, rajongásig szereti a tengert, segítőkész és kellően naiv, idealista férfi. A kereskedő felesége Hermina, kacér asszony, férjét nem szereti eléggé, ezért nagy árat fizet később. Szerepel még egy özvegy (Bilsenné) és unokahúga, Margit, aki mellesleg Arthur testvérhúga, és még egy Feldner Louise nevű fiatal lány, aki korábban Arthur menyasszonya volt.

Kelendi a színmű kezdetén a csőd szélén áll, a titkári feladatokat Arthur látja el mellette, aki erősen hozzájárult főnöke és jótévője tönkremenéséhez. Arthur menekülni akar szorult helyzetéből, ezért hűgát kolostorba küldi, így a húga örökségéhez is hozzájuthat. Margit és Endre azonban egymásba szeretnek, eljegyzik egymást. Ekkor azonban Kelendi megkéri öccsét, hogy vegye feleségül a gazdag Louise-t, ezzel megmentheti az üzleti vállalkozást. Endre nehéz szívvel bár, de erre is hajlandó, szakító levelet ír Margitnak, a lány kis híján elpusztul bánatában. Arthur közben Kelendi feleségét, Herminát próbálja meghódítani, azonban inkább csak pénzt kér tőle, amikor ez nem sikerül, megöli az asszonyt, de úgy alakítja a gyilkosságot, hogy a gyanú Endrére terelődjön. Ez az a pont, amikor a történet is összeomláshoz közelít, az író innen hozza vissza az elszakadt szálakat. Arthurt átadják a rendőrségnek, Louise közben öngyilkos lesz, mert jegyese, Arthur méltatlanná vált hozzá, vagyis megnyílik a lehetőség, hogy Endre mégis elvehesse szerelmét, Margitot feleségül.

A történet a maga korában minden nézői kívánságot kielégített. A romantikus ellentéteket, a szenvedélyes vallomásokat, önfeláldozást, a halálba menekülést szinte áhította a közönség, azt gondolták, hogy a felszín felett legalább fél méterrel kell lebegni a cselekménynek, így válik vonzóvá. Szükséges volt az ármánykodó gonosz figura, aki elront mindent, itt Arthur képviseli ezt a vonalat, negatív hatását majd az emberi jó szándék és kitartás fogja ellensúlyozni. Czákó igyekezett igazságosan büntetni a rosszat, és jutalmazni a jót, ez nemcsak romantikus elvárás volt, de a közönség lelki szükséglete is, igazi sikere ugyanis annak a drámának volt, ahol ez az arányosság megvalósult. *A Kalmár és tengerész*ben kis híján félrecsúszik ez az egészséges arány, amikor Arthur nemcsak késsel fenyegeti Herminát, hanem meg is öli. Ez majdnem felborította az egyensúlyt, hisz túl nagy büntetés a kissé felelőtlen, férjét alig becsülő Hermina nyílt színi leszúrása. Azon viszont könnyen átsiklott a közönség, hogy az ájtatos Margit milyen könnyen feladja apácai terveit a hirtelen felbukkanó Endre udvarlásakor. Ráadásul nemsokára megkapja a szakító levelet Endrétől, amibe majd belepusztul, és végül minden jóra fordul. E végletes hánykódások izgalmai okozhatták a nagy érdeklődést és kirobbanó sikert az

1844-es bemutató után. Degré Alajos szerint e színdarab kirobbanó sikere után Czakót a *Tízek Társasága* pajtásukká fogadta (nem volt tag), s ő időnként meg is jelent társaságukban. A darabot minden vidéki színház átvette, és ha nem is sorozatban, de időnként eljátszotta egy-egy vendégjáték vagy jutalomjáték esetén. Hatása kitartott az 1890-es évekig, de a 20. század már nem igényelte az ilyesfajta romantikus végleteket, eltűnt a színpadokról.

Czakó a siker csúcsán. A *Végrendelet* című színmű

A fiatal drámaíró első drámájának lelkes fogadtatása után némi elégedettséget érezhetett, talán végre révbe jutott. Ha nem is tudatosan, de belső kényszerként úgy véli, következő drámájában még többet kell felmutatnia fordulat, érzés, végletes figurák terén a közönségnek, hogy tetszésre találjon. A tetszés mellett még erkölcsi útravalót is adnia kell azoknak, akik beültek a színházba. A *Végrendelet* esetében egy bonyolultabb történettel állunk szemben. Már a címe is azt jelzi, hogy a történet egy bizonyos végrendeleten áll vagy bukik, ettől függ minden. Bosszúállás és számos félreértés viszi előre a cselekményt, szinte minden szereplő mást képzel a történetekbe, mint ami a valóság. Örültek és szenvedélyek teszik mozgalmassá a színpadi cselekményt. A IV. felvonásba Czakó belekomponált egy zongorajátékot is, aminek sorsdöntő szerepe van a főhős életében. Az érzelmek fel vannak korbácsolva az elviselhetőség határáig, amit a közönség pozitívan értékelt.

Gróf Táray Béla és Antónia szeretik egymást, a férfi két nap múlva lesz nagykorú, akkor bonthatja ki apja végrendeletét. Közben Margitától, aki nevelője, megtudja, hogy Alpárinét, Antónia anyját fiatal korában az ő apja elcsábította és elhagyta. A lány külföldre utazott, és ott szülte meg Riolt, törvénytelen lányát, hazajöve pedig férjhez ment, s férjétől született Antónia lánya. De Táray, a csábító is megnősült, kisfia született, és Alpáriné ekkor állt bosszút a férfin: újszülött fiát kicserélte egy másik gyermekkel. Táray felesége belehalt gyermeke elvesztésébe, Alpáriné ismeretlen helyre vitte az igazi gyermeket. Az asszony most kezd félni a várható következményektől: vajon az ifjú

Táray megtudja-e hamarosan, hogy ő nem a gróf fia? Riolt, törvénytelen lányát hazahívja – ismeretlenül – külföldről, hogy Antónia helyett őt hozza össze Táray gróffal. A gróf értesül a végrendeletből nem grófi származásáról, és Alpárinéhez rohan, mondja meg, kik az ő szülei? Legjobb barátjában, Kereszti Lőrincben felismeri az igazi grófi szülöttet (egyik kisujja el van törve), átadja neki a végrendeletet, hisz őt illeti az örökség. Alpáriné szalonjában Antónia zongorázza a *Hunyadi László* c. opera *Hattyúdalt*át, a fiatal grófot a zene örületbe kergeti, s ütni-verní kezd a zongorát. Riolt is megérkezik, aki titkon szerelmes Tárayba, a férfi viszont csak testvéri szeretettel szereti a lányt. Riolt viszonzatlan szerelméért Alpárinét okolja, és leszúrja az asszonyt, miután ő maga mérget vett be. Alpáriné halálát érezvén közeledni, elárulja, hogy ő Riolt anyja. A borzalmas jelenet visszaadja Táray grófnak az ép esztét, és végül Antóniával fog összeházasodni. Kereszti, a valódi grófi sarj nem fogadja el Táray lemondását az örökségről. A két nő meghal a nyílt színen, ám a fiatalok egymásra találnak, a beteg meggyógyul, a valódi örökös nem tart igényt vér szerinti apja vagyonára.

A közönség könnybe lábadt szemmel, érzelmileg feldúlva tekintette meg az előadást. Czakó olyan tragédiát írt, amiben a bűnös anya a szemünk előtt retteg attól, hogy régi bűne mikor derül ki, próbál kimekülni belőle, de egyre több súly nehezedik rá, végül még saját lányát is magával rántja a halálba. A fiatal író elment a végsőkig, hogy sikert arasson. Színdarabja azt üzent a közönségének, hogy nem érdemes bosszút állni fiatalkori sérelmekért, mert a büntetés egy egész életen át tart miatta. A jó emberek nem tülekszenek a vagyonért, nem a pénz, hanem a jó lelkiismeret az elsődleges. Fontos volt neki, hogy Alpárinének az események tetőpontján kell vezekelnie, megkapni méltó büntetését. A cselekmény érzelmi kibontakozása, az örülések, anya és lánya egymás kezétől való meggyilkolása színpadi játékokban közel van az eljátszhatatlanhoz. A színészek nehéz feladattal birkóztak meg, hogy hihetővé tegyék az eseményeket. Alpáriné szerepét Laborfalvi Róza játszotta, pedig a bemutató idején még harminc éves sem volt, ám ő volt a legtehetségesebb a társulatban, a nehéz feladatot ő tudta megoldani. A fiatal grófot Lendvay Márton alakította, Riolt Lendvayné, Antóniát Komlóssy Ida, Margitai nevelőt Szentpétery Zsigmond.

Többen vitatják a *Végrendelet* tragédia voltát, csak tragikus vonásokkal teli színműnek tartják. Maga Czakó is csak „dráma” megjelölést adott művének. Ha elfogadjuk, hogy a darab két főhőse, Alpáriné és Rirole még haláluk előtt felismerik cselekedeteik helytelenségét, bűnbánat révén megtisztulnak, úgy halnak meg, akkor ezt a nézők is katarzisként élik meg. A romantikus színművek általában gyakran élnek hasonló (bár nem pont ilyen) eszközökkel, tehát ez esetben is elmondható, hogy Czakó a kor európai színvonalán alkotta meg ezt a színdarabját. Ezúttal is elcsodálkozhatunk azon, hogy manapság ezek a jelenetek legfeljebb mosolygásra készítetik a nézőt, annyira távol áll tőle minden figura, még inkább a sok félreértés, tisztázatlan helyzet.

Czakó nyelve is a romantika költői áradozását alkalmazza, túlfűtött, néhol már dagályosnak mondható, de mentsége, hogy a többi romantikus szerző hasonló nyelvezettel él. A Nemzeti tizennyolcszor játszotta a *Végrendeletet*, a vidéki előadások száma hatvankettő, közöttük az egyik utolsó előadás a nagyváradi volt 1881. május 25-én. Jó kritikát kapott, az est ünnepeltje Hunyady Margit volt, aki Rirole szerepét játszotta a *Végrendeletben*. A 3. felvonásban szerelmi monológja után kitapsolták nyílt jelenetben. A kritikus megdicsérte örülési és meghalási jelenetét, imáját, hibátlan hangsúlyozását.

A Leona negatív fordulatot hoz

1846. augusztus 17-én mutatta be a Nemzeti Színház Lendvay Márton jutalomjátékaként. Minden tekintetben fordulópontot jelent Czakó életében. Ő maga a „tragédia” műfaji megjelölést adja új darabjának, amely négy szereplős, a 13. században valahol Bizánc környékén egy vad rengetegben játszódik. Drámai művé formált tragikus mítosz, amely egyfelől a természet imádatát hirdeti, másrészt ennek a „steril” életformának kudarcát is mutatja, nihil és végső kétségbeesés hatja át a nyomasztó hangulatú, keleti filozófiával átítatott történetet. A benne megjelenő világtól való elvonulás (máshol lakatlan sziget formában) a romantika egyik kedvelt megoldási lehetősége, Czakónál ez sem oldja meg a problémákat, sőt inkább elmélyíti.

A *Leona* filozofikus dráma, cselekményének sivársága nem mérhető egy átlagos, társasági környezetben játszódó drámához. A korabeli nézőkre olyan hatással lehetett, mint Beckett *Godot-ra várva* című abszurdja az 1950-es években. A két dráma más vonatkozásban is hasonlóságot mutat. Ugyanannyi szereplő, sívár környezet, a közösség hiánya, Isten nélküli világ, amelyben a szereplők még reménykednek valamiben, ám a mű végére ez a kis remény is elveszik.

Erast húsz évvel a történet előtt elcsábította Leonát, aki apáca volt. Leonát meghurcolták tette miatt, törvénytelen fiát, Aquilt Erast vette magához, és kivonult vele a rengetegbe. Egy árva kislányt is vitt magával, Irént, aki felnőve élettársa lett Aquilnak, kisfiuk született, azóta együtt nevelik. Erast a tizennyolc éves fiát elküldi „világot látni”, ismerje meg mindazt, ami elől apja elbújt a természetbe. Távollétében Leona felkeresi régi szerelmét, de nem kegyeletből, inkább bosszút akar állni Eraston, hogy élete szerencsétlenné lett miatta. Leona csak Irént és a gyermeket veszi észre, haragra lobbán, mert azt hiszi, Irén Erastnak későbbi házasságából származott lánya, és a gyermekről nem tudja, hogy az saját unokája. Leona Irénben büntudatot ébreszt, rá akarja venni, ölje meg kisfiát, hisz átok van rajta, bűnben született. Irén inkább elájul izgalmasában, ez alatt Leona megöli a kisfiút, saját unokáját. Mikor a vak Erast megtudja, mi történt, feladja a küzdelmet, meghal, és Irén is meghal, nem bírja el a rá nehezedő tragédiát, kislelkes elvesztését. Aquil hazatér vándorlásából, már csak Leonát találja a házban, de nem érez sem örömet, hogy anyját látja, sem gyűlöletet amiatt, hogy az asszony megölte Iréntől született fiát. Leona örvöng, bosszúja célt tévesztett, hiába él a fia, Aquil nem vesz tudomást gyilkos anyjáról, aki egyedül marad továbbra is.

A Czakó által ábrázolt világ sehol sem valóságos, inkább az író lelkivilágának kivetülése. Mintha most jött volna el az ideje annak, hogy vallomást tegyen, miben hisz, mi a felfogása az emberi élet értelméről, a jövőről, világról, életről, halálról. Az írói felfogás a buddhizmushoz áll valamelyest közel, mert drámai monológjaiban sejteti a lélek vándorlásban való hitet, a túlvilághoz való közeledést, a testtől független szellemi életet a halál után. De mindez csak egy vágy lehet, mert a valóságban nem védi meg az embert az efféle hit sem a borzalmaktól, a rá mért szenvedésektől.

Leonát Laborfalvi Róza, Erastot Egressy Gábor, Aquilt Lendvay Márton, Irént Lendvayné játszotta, a Nemzeti legjobb négy színésze akkoriban, de még ők sem tudták a közönséget vagy a kritikát meggyőzni a darab erőnyeiről. A korabeli kritika teljesen értetlenül állt a *Leona* előtt, legtöbbször a vallási fanatizmus elítélését érezték kifejezni benne mint elítélendő felfogást. Mindössze ötször játszották a Nemzetiben, vidéken is alig, feltehetően utolsó előadása 1886 decemberében Kolozsváron volt, E. Kovács Gyula vitte színre, és ő játszotta Erast szerepét.

A könnyelműek tévúton jár az író művei között

Czakó a színdarabot 1846 nyarán írta a Nemzeti Színház pályázatára. A pályázatot ugyan Szigligeti Ede nyerte (*Zách unokái* c. drámájával), de *A könnyelműek*et a színház elfogadta bemutatásra. 1847. február 25-én mutatták be Laborfalvi Róza javára (bérletszünetben), de mindösszesen kétszer játszották.

A színdarab a társadalmi dráma körébe tartozik, több összetevője is van, *A falu jegyzőjében* feltárt vidéki elmaradottság, egy beteljesületlen szerelem, bosszú, mindez gyilkossági kísérlettel megspékelve. Hibái ellenére még így is bővelkedik alkotói fantáziában, jellemteremtésben, amit a korabeli fogadtatás kevésbé sem ismert el. Kritikusai inkább félremagyarázták a cselekményt és a mondanivalót, ne kelljen komolyabban foglalkozni vele.

A mű címe nem utal arra, ki vagy kik a könnyelműek, de hamar rájövünk. A két legkönnyelműbb szereplő Adél és Felvízi Vince. Adél feleségül megy Vincéhez, pedig Dernői Gyulának ígérte kezét, Felvízi pedig Dernői húgát jegyezte el, mégis Adéllal házasodott össze. Dernőinek apja és húga is belehal az események alakulásába (apja ellenzte az Adéllal való házasságot), a férfi a temetésről rohan Adélhoz, akire már asszonyként talál rá, a nő igazából magyarázatot sem tud adni cselekedetére. Az indulás már magában rejtja a későbbi bonyodalmakat. Dernői bosszút forral, Felvizit anyagilag tönkreteszi, és elnyeri előle az alispáni tisztséget, Adélnek pedig soha nem bocsát meg, pedig

az asszony hamar megbánja elhamarkodott választását, és nyíltan is szerelmet vall Dernőinek, de a férfi nem tudja elhatározni magát, hogy Adélnek megbocsásson, és magához emelje, főképp büszkeségből. A kezdetben elkövetett bűn (itt a könnyelműség) és annak következményei már nem engedik, hogy „a kizökkent idő” helyére billenjen vissza. Adél hosszú szenvedés után régi szerelme előtt leheli ki lelkét, Felvízi tördöfésbe hal bele, és Dernői is boldogtalan marad, ő neveli fel Adél lányát.

Társadalmi problémaként jelenik meg Lilienzweignek, a zsidó bankárnak figurája. A kikeresztelkedett, ám társadalmilag másodrendű szereplőt Dernői egyenrangúnak tekinti saját magával, ám rajta kívül más nem így cselekszik. Czakó az egyenlőség pártján áll. Szemléletesen mutatja be, hogy a tehetségtelen, csak dorbézolásra, korteskedésre alkalmas magyar urak hogyan áhítozzák az alispáni címet, ám nem alkalmasak a tisztségre.

Fontos szerepet szán Czakó annak, hogy Adél lelkivilágának változásait bemutassa. Adél rossz döntése után sokat gyötrődik, hogy tévedését helyrehozza, látomása is van, anyját koporsóba zárva látja, a jelenet később, börtönből való kijövétele után válik valósággá. Szünetét körmönfont mondatokba, vallomásokba zárva kísérik egészen haláláig, amikor végre lányát is megpillanthatja. A lány nem tudja meg, hogy anyjával találkozott. Romantikus túlzás, ami gyakori eszköz volt a korban.

Történelmi színművek, epikus drámák

Czakó barátai tanácsára két történelmi témájú drámát is írt. Még 1843-ban készült a *Szent László király és kora* című epikus színdarab, bemutatására csak Czakó halála után évekkel került sor. Főhőse nem az az erőteljes duzzadó figura, akit vitéz és igazságos királynak képzelünk. Látszólag nem cselekszik, hagyja, hogy Salamon ismét összeesküdjön ellene. Salamon behívja a kunokat, mert nem bírja elfogadni, hogy nem lehet többé király. Érthetetlennek tűnik az is, hogy Gyula, a nádorispán saját fiát, Dezsőt akarja kivégeztetni, mivel fellázadt a király

ellen. Időközben kiderül, hogy Dezső soha nem lázadt László ellen, azért kellene meghalnia, mert ez esetben László kénytelen lenne Salamont is kivégeztetni. A szituáció teljesen életidegen, ilyen megfontolásból apa nem harcol fia haláláért. Végül Dezső úgy hal meg, hogy testével felfogja azt a kardszúrást, amit Lászlóra mért volna valaki a csatában. Dezső menyasszonya, Jolán megőrül, figurája Ophéliára hasonlít a Hamletből.

A II. felvonásban kerül sor István király szentté avatására, amely az egyik legfigyelemreméltóbb része a drámának. VII. Gergely pápa követei ellenségesek Lászlóval szemben, azt hiszik, a király kivégeztette Salamont, ellenfelét, a felszentelt király elődöt. Egy Charitas nevű apácának a meghallgatását kérik, aki hosszasan számol be látomásáról, amiben Salamonnak, a rokonnak elpusztítását ítéli el. A látomás manipulált, Charitast a pápa emberei tanították be erre a szerepre. László azonnal feltalálja magát, visszautasítja, hogy neki parancsoljon a pápa, majd elővezeti Salamont, hogy bizonyítsa, nem ölette meg, sőt szabad.

Czakó drámai történetrajznak nevezi erősen epikus drámáját. Kérdés, hogy az író pusztán László tetteit akarta-e dicsőíteni, esetleg az eszménykép alkotása volt fontosabb cél, vagy valami más. Bármi is volt, az elbeszélő költemény műfaja jobban megfelelt volna neki. A színdarab immanensen hordozza Salamon tragédiáját, amely – Czakó egyes elemzői szerint – önmagában is képezhetett volna egy drámai alkotást. De erős a gyanú arra is, hogy a cselekményvezetés nem a szokványos rend szerint halad, hanem László egy magasabb szempontból tekint a magyarságra, s kerüli a vallási viszályt, ami ekkor még megosztotta a nemzetet pogányokra és keresztényekre. Ezen a helyzeten akart úrrá lenni katonai győzelmekkel, s eszközül használta hozzá a kunok és általuk az áruló és összeesküvő Salamon legyőzését. Ugyancsak magasabb szempontok vezetnek a királyt, amikor nem fogadja el a neki felajánlott német császárságot. László érzelmeiben is korrekt, Jolánt szereti, de nem él vissza a lány önfeláldozásával. Szépgesztusként azzal a gyűrűvel jegyzi el magát a magyar nemzettel, amely gyűrűt valamikor Jolánnak adta, s amely gyűrűt végül a lány visszaadta neki halála előtt.

Az V. felvonás vége sokatmondó, hasonlít a *Bánk bán* befejezésére. A király unokaöccsei, Álmos és Kálmán veszekednek, kié legyen a magyar és kié a német trón. László kijózanítja és békés megoldásra inti a fiúkat, ahogy II. Endre teszi Katona drámájában néhány évvel korábban.

A Nemzeti Színház 1854. december 6-án és 14-én játszotta a *Szent László király és korát*, majd még háromszor játszották 1860-ig. 1882-ben Paulay Ede felújította, a 19. század folyamán 26 vidéki előadása ismert, köztük két előadás Aradon volt. 1858. november 17-én Szabó József társulata adta elő, majd 1861. november 9-én Szabó József és Philippovics István egyesült társulata mutatta be. A rendező Ujfalussy Sándor volt, aki korábban már Kolozsváron is rendezte a Czakó-kultusz keretében.

Czakó utolsó színpadi műve a *János lovag*. Halála évében, 1847-ben írta, betegsége idején, főként Tátrafüreden. Íróbarátai tanácsára kezdett ismét történelmi dráma írásába. A téma mintha benne lett volna a levegőben. Durazzo (Kis) Károly megöletése, Mária királynő kiszolgáltatottsága, anyjának megöletése remek alapanyagot szolgáltat az íróknak, mert az események hézagait ki lehet tölteni egyéni elképzelésekkel, magyarázatokkal. Czakótól függetlenül Madách Imre az 1840-es évek első felében írhatta *Mária királynő* című drámáját, amit majd 1855-ben fog végleges formába önteni. 1855-ben Vahot Imre, 1856-ban Hegedűs Lajos ír színdarabot e témáról, az egyes művek nem egymás hatására jönnek létre, mindegyik más oldalról látatja az eseményeket. Nyomtatásban csak évtizedekkel később jelennek meg (Vahoté csak sugópéldányként), színpadon egyszer-kétszer, Madáché egyszer sem.

A *János lovag* terjedelme kétszáz oldal fölött van, teljes terjedelmében színpadon játszani lehetetlen. Főhőse Palizsna János Johannita lovag, ő mozgatja a politikai szálakat, mert hatalma ugyan nincs, de van küldetésstudata, igazságérzete, Nagy Lajos király iránti hűsége irányítja tetteit. Kezdetben Durazzo Károlyt támogatja, de csalódik benne, ezért elveszejt, de úgy, hogy Erzsébet, Lajos felesége és Gara nádor öljék meg, ezzel ők is beszennyeződnek, és kiesnek az uralkodásból. Károly halála után csapdát állít a két királynőnek, Garának, akik

belefutnak a délvidéki utazásuk kapcsán a lovag embereibe, fogságba esnek, és a lovag kénye-kedve szerint bánik velük, Erzsébetet Mária szeme láttára öleti meg, kísérőiket kivégezteti. Mindezek után Mária előtt meghajol s elengedi, pedig Mária nem tud uralkodni egymaga, a számító Zsigmond veszi át ezt a szerepet. Ehhez Károly Nápolyban élő kiskorú fiát is meg kell öletni, hogy ne akarjon esetleg magyar király lenni.

Palizsna János, aki valaha szerelmi csalódása miatt lépett be a szerzetbe, e drámában – kis időre ugyan – uralkodik, mint egy király, ki is mondja: „Korbács valék isten kezében”. Czakó sok mellékszereplőt alkalmaz, pl. két udvari bolond vetélkedik egymással, de szerepel a bolgár királylány, Dorottya, ő szerelmes a lovagba, ám mindvégig visszatartásra talál. A lány a legjobban sikerült női figurája a szerzőnek.

A Nemzeti Színház Czakó halála után, 1848. március 13-án játszotta először, majd még kétszer a *János lovagot*. A vidéki előadások közül a kolozsváriakat kell kiemelnünk, ahol 1861-ben, 1870-ben, végül 1872-ben játszották, mindháromszor Czakó emlékére. E. Kovács Gyula időközben átdolgozta a drámát, ő volt a helyi Czakó-kultusz egyik élharcosa.

Egyéb művek. A Nemzeti működésének bírálata

Czakó 1845-ben két nap alatt írt egy alkalmi egyfelvonásost *1445 és 1845* címmel. Az alkotás József nádor helytartói székfoglalásának 50 éves évfordulójára íródott. Az ünnepség ez év szeptember 22-én zajlott hivatalosan, és nem tartalmazott színházi előadást, mert a színházi ünnepet a következő év őszére tervezték. Ekkor azonban közbejött a nádor betegsége, majd 1847-ben halála, az ünneplés végleg elmaradt. Czakó művéről elfeledkeztek, csak 1868-ban került elő az asztalfiókból.

Az egyfelvonásos allegorikus alkotásban a transzcendens szerepét a Korszellem tölti be. Középpontban Hunyadi János hősi teljesítménye áll párhuzamban József nádor négyszáz évvel későbbi személyével. A párhuzam túlzott és erőltetett is, hisz József nádornak nincsenek hőstettei, sem országmentő tettei, mindössze szeretik az emberek, mert

Habsburg létére magyarbarát, sok tekintetben asszimilálódott hozzánk. Közhódolatnak örvend, népszerű, ezért tartanak ünnepségeket. Hunyadi János személye a reformkor eleje óta fel-felbukkan irodalmi művekben (Kisfaludy Sándor) és festményeken is (Schmidt József, Kiss Bálint). Az összehasonlítás mindössze a tisztelet és köszönet kifejezése benne. A szereplők közt van az Enyészet és a Szolgaság, amelyek Hunyadi megtörésével akarják leigázni a történelmet, de Hunyadit nem tudják megtörni zsarolással sem. Jutalma az, hogy a Korszellem megjeleníti a négyszáz évvel későbbi magyar országgyűlést, középpontjában József nádorral. Felvonulnak a látható vívmányok, amelyekre büszkék lehetnek a mai emberek (Nemzeti Múzeum, gőzhajó, gőzmozdony, Akadémia).

Czakó egyetlen fordított színdarabja a *Mari, egy anya a népből* című francia ötfelvonásos romantikus dráma, amelyet Adolphe D'Ennery írt. Feltehetően a darab tárgya érdekelte Czakót, ezért választotta ki fordításra. Egyrészt a szegény néposztály sanyarú sorsa, másrészt a szenvedés története vonzotta. Főhőse egy jóra való lány, aki egy iszákos férfihoz megy feleségül, a fiatal férj minden pénzt kocsmázásra költ. Mari kénytelen gyermekét egy lelencházba adni. A gyermeket ellopják, és Marinak ekkor kezdődik igazi kálváriája, mert elmeorvosintézetbe kerül. A történet szerencsésen végződik, mert az iszákos férj megjavul, és Mari is visszaszerzi elveszett gyermekét.

A romantikus mű 1846 áprilisában került színre a Nemzetiben, és nem várt közönségsikert aratott. A korabeli divat szerette a bizarrré történeteket, elragadtatással fogadta a művet, a nők sírtak és zokogtak a színházban.

Végül szólni kell néhány szót arról a tanulmányáról, amely közvetve vagy közvetlenül az író öngyilkosságához vezetett. 1847. március 18-án, a Pesti Hírlapban jelentette meg *A nemzeti színház jelen igazgatási formájáról* című írását. Czakó naivsága miatt nem tudta vagy nem érezte, hogy darázsfészekbe nyúlt, és bírálataért – ami inkább jobbítási szándék – megtorlás éri, nem köszönet. Írásában szó esett a művészi színvonal eséséről, a színészek fegyelmeztelenségéről, a kevés és nem megfelelő próbákról, a belső klikkrendszeréről, de név szerint senkit nem okolt, nem hibáztatott, inkább tapasztalatait osztotta meg a Hírlap

közönségével. A problémák eddig is ismertek voltak a színházon belül és kívül, mégis jelen esetben a kitergetés a reveláció erejével hatott. Az érintettek előbújtak a színház berkeiből, és mosták kezeiket (Fáncsy, Ráday, Szigligeti, Egressy Gábor), és Czakót lesöpörték a színről. A lehurrogott író sértettségében válaszolt, amit nem kellett volna, csak még rosszabb lett minden, ezért jobbnak látta eltűnni a nyilvánosság elől. Ekkor utazott a Tátrába gyógyító kúrára, ahonnan a *János király* című történelmi drámájával tért haza.

Öngyilkossága, fogadtatása és jelentősége az irodalom- és színház-történetben

Czakó 1847. december 14-én történt öngyilkosságát többen próbálták megfejteni. Kézenfekvő lenne azt mondani, hogy a megsértett színházi előkelőségek sajtón keresztüli bosszúhadjárata az egyetlen oka, de ezt nem jelenthetjük ki egyértelműen. A keleti vallásokban való elmerülése, a halál témája már kollégista kora óta foglalkoztatta. Kutatta, kereste, mi van a halál után? Lehet, hogy a lényeges dolgok majd csak a halál után következnek, a földi élet csak egy előszoba. Azt, hogyan képzei el a túlvilágot, elmondja Charitas monológjában a *Szent László és kora* című történelmi dráma 2. felvonásának legvégén. Az apáca csak látogatóba megy a túlvilágra, hogy ott hallott szövegét elmondhassa Lászlónak. A túlvilágra jutás hasonlít Dante *Isteni színjáték* című költeményének bevezető részéhez: „a lélek itt / Örökre elválík porsátorától. / Ki e folyó vizében mosta le / Tagjairól a földi szennyeket / Láthatja a fenséges úr színét, / Másként nehéz kin közt vakulna meg / A menny tornáczinak csillámtüzén. / Hallhatja az egeknek orgonáit, / S megérti a teremőnek szavát.” Továbbhaladva a túlvilági utakon, egy egész kozmikus bolygórendszer, egy mai szemmel elképzelt univerzum tárul elének a monológ alapján: „Láttam gödrében hamvadott ezer / Napot, s ezer csillagtestek porát / Melyek nagyobbak százszor mint e föld. / Láttam vetett ágyát még az élő Világoknak, s születetőknek is [...] Az egyetem tátongó sírja ez! / Amíg felette általlebbenék / Komor tekintettel fölkeresém / Szép földhonom [...] Gördült előre nagy

körpályáján” A nyolc és fél oldalas monológ még számos meglepetést nyújt a mai olvasónak arról, milyen képzeletvilágban élt Czakó Zsigmond. Sokkal fontosabb volt neki a léten túli lét, mint a való világ maga körül.

Mindig is magányos aszkéta alkat volt, nehezen barátkozott, inkább elvonult a többiektől. Lakásában egy sólyommal élt együtt. Ismert mindenkit a Tízek Társaságából, de ő maga nem lépett közéjük. A színházban Szigeti Józseffel és Egressy Gáborral volt közelebbi kapcsolatban, épp ezért volt nagy csalódás számára, hogy bíráló cikke után Egressy lázadt fel a legdurvábban ellene. Czakót hívta a léten túli ismeretlen világ, és ő nem állt ellen, ment feléje.

A végzetes napon a Pesti Hírlap szerkesztőségébe ment, ahol is a falról leemelt egy töltött pisztolyt. Dicsekedett, hogy távolról képes egy pénzdarabot átlőni, de amikor nem figyeltek rá a beszélgetők, a szájába vette a fegyvert, és elsütötte. A golyó bent rekedt a koponyában, aznap este halt meg a Rókus kórházban nagy szenvedések után.

Ahogy az lenni szokott, halálhírére megindultak a sajnálkozó és őt méltató írárok, egyszerre ő lett a legtehetségesebb fiatal író, és a magyar dráma letéteményes ifjú zsenije.

Degré Alajos emlékirataiból tudjuk, hogy vidéken vadászott barátaival 1847 decemberében. Egyik éjjel fényességben megjelenő görög ruhás fiatal lánnyal álmodott, aki kísértetként látogatta meg Degrét, mellette Czakót látta halvány arccal, szenvedő kinézettel feltűnni. Az alvó felébredt, úszott a verejtékben. Harmadnap egy újságból tudta meg, hogy Czakó épp az álom napján lőtte föbe magát. Degré delejes összefüggést sejtett az álom és Czakó halála között.

Petőfi igaz szívvel gyászolja, verset írt halálára, bár a szó szoros értelmében nem voltak barátok, néha összefutottak utcán vagy a kávéházban. Az ő verse is azt sugallja, hogy az írónak teher volt az élet, e földön nem találta helyét, sem társat minden fájdalom elviselésére: „Magasan röpülő szellem / Sülyedt a mély semmiségbe, / Tavasz dől, az ifjúságnak / Tavasz, a sír telébe. [...] Végre lelt egy jóbarátot, / Jóbarátja a fegyver lett, / Mely szívéről lesegíté / Az életet, e nagy terhet.” (*Czakó temetésén*, 1847)

Arany János verse sokkal talányosabb, mint Petőfié. A költő mint-ha vitatkozna azokkal, akik elítélik az öngyilkos Czakót, és gyenge léleknek tartják, aki nem bírta elviselni az élet rá rótt nehézségeit, elmenekült előle. Hozzájuk szól keményen, mert ők sosem fognak a Czakó költői, emberi magasztára érni, nem lesznek öngyilkosok, életük egy szokott mederben fog folyni, ám nincs joguk ítélni egy nagyra hivatott szellemóriás fölött. Arany így fejezi be versét: „Mi pedig, barátim, járjunk el a sírhoz / Olvasztani róla könnyel a havat, / Hadd sírjon a szív, ha ítélni erőtlen! / Tán így hamarabb jön az enyhe tavasz, / S béhinti virággal az egyszerű dombot, / Hol ő pihen, aki tövis közt bolyongott.” (*Czakó sírján*, 1848)

Czakó 1840-es évekbeli feltűnése egy üstököshöz hasonlatos. Mire környezete, barátai, rájöhettek volna, hogy rendkívüli tehetség a magyar irodalomban, már el is tűnt a közéletből. A csillag egyszerre lehullott, s dicshimnuszokat lehet csak zengeni fölötte egy ideig, aztán elfelejteni, mert jön újabb üstökös, újabb csillaghullás. De amíg itt jár a Földön és alkotásokat hoz létre, addig lehet – és kell – bírálni, fumi-gálni, rámutatni, miért nem jó, amit ír, és belekötni mindenbe, amit csinál. Mind a kortárs bírálók, mind a későbbi tanulmányírók egyöntetűek abban a kérdésben, hogy Czakónak két színdarabja életképes, a *Kalmár és tengerész*, valamint a *Végrendelet* című ún. társadalmi drámák. Mindaz, ami ezek után keletkezett, az már hanyatlás, kevésbé tehetséges, és még kevésbé színpadképes drámai műalkotás. Mindez csak azért van így, mert sem a 19. századi értékelés, de még a mai kor sem tud Czakó gondolkodásával mit kezdeni. Általában a romantika szabályait vizsgálják nála, aztán azt, hogy mennyire életszerűek a jele-netei, vannak-e életképes jellemeik, a történelmi drámákban a cselekmény hűsége vagy a figurák erősebbek, jó-e a szerkezet, érvényesül-e a cselekmény egysége. Valóban, ezek mindegyikének nem felelnek meg az ő színdarabjai, ám van bennük sok más egyéb érték, amivel érdemes foglalkozni, akár úgy is, hogy kiemelünk részeket a drámákból. Ilyen pl. a Charitas monológja, vagy a József nádor ünneplésére írt allegorikus színdarab jövőbe látása négyszáz évre előre, a *Leona* nihilista világszemlélete. Vagy érdemes lenne a *János lovag* címszereplőjét, illetve történelmi figuráit közelebbről górcső alá venni, mit látott bennük az író, és miért adott nekik nagyobb szerepet a keltetésnél.

Bár sok tanulmány, sőt monográfia keletkezett a 19. és 20. században drámáiról, azoknak szerkezetéről, hol, mikor mennyit játszották őket, és mi az eszmeiség bennük, és bár több mint száz éve nem játsszák darabjait színházban, filozófiai szintről, vallástörténeti szempontból lehetne vizsgálni műveit 21. századi szemmel.

Czakó Zsigmond huszonhét és fél évnyi földi pályafutása alatt egy mindenkitől különböző életpályát futott be, és irodalmi munkásságot hozott létre, ami töredék voltában is jelentős és figyelemreméltó. Munkássága nem hasonlítható Madách Imrééhez, látszólag csak az a közös bennük, hogy mindketten írtak drámákat, mégis, Czakó egy-egy részletmélysége már valahol Madách *Tragédiája* felé mutat.

OBERNYIK KÁROLY (1814–1855)

Obernyik Károly (1814–1855) neve az átlagember számára nem mond semmit, de az ELTE Bölcsészkarán végzettek nagyobb százaléka is legfeljebb annyit tud róla, hogy a Tízek Társaságának tagja volt, esetleg, hogy Petőfi kedvelte. A forradalmi társasághoz való tartozás esetében kissé megtévesztő, mert Obernyik nem volt forradalmár típus, sem az 1848-as forradalomban, sem a szabadságharcban nem vett részt, nézetei inkább a reformpártiakhoz húzták, mérsékelt elveket képviselt. Érdekes ellentmondása pályafutásának, hogy akadémiai drámapályázaton viszont egy nagyon komoly társadalombírálattal rendelkező drámai művel nyerte meg a száz aranyat. Rövid élete során komoly életművet hozott létre, tizenegy drámát (köztük vannak rövidebb művek és vígjátékok is), huszonöt novellát, és néhány kritikai művet hagyott hátra. Életének utolsó tizenkét évében ismert írói tekintélynek örvendett.

Rövid életrajz

1814 októberében született Kömlődön, értelmiségi családban. Apja Lósoncon tanárként működött, majd református lelkészi feladatokat látott el. Obernyik tizenkét éves, amikor apja meghal, és négy fiúgyermeket hagy maga után. Anyja ekkor nővéréhez költözik Hajdúnánásra a maradék családjával. Gyermekait taníttatja, Károly a debreceni református kollégiumban végzi további tanulmányait. Nevelői munkát vállal Tóthfalun egy birtokos családnál, ahol egy fiatalkori szerelem kapcsán írói ambíciókat érez magában.

1837-ben nagyobb fordulat áll be életében, Szatmárcsekére kerül a Kölcsy családkhoz, ahol Kölcsy Kálmán nevelője elsősorban, illetve a költő mellett lát el titkári feladatokat. 1838-ban, Kölcsy halálos ágyánál is ő teljesít szolgálatot, ápolja a költőt, aki a karjaiban hal meg.

A csekei évek meghatározóak számára, a költő könyvtárában olvassa Corneille, Victor Hugo, Walter Scott, Schiller, Voltaire, Byron, Bulwer műveit, műveltsége impozáns méreteket ölt. Még Kölcsy életében megismerkedik Eötvös Józseffel, Wesselényi Miklóssal, Szemere Pállal. A Regélő c. folyóiratban 1838-ban megjelenik első novellája (akkoriban e műfajnak neve *beszély* volt) *Az ifjak* címmel. 1841-ben ügyvédi vizsgát tesz, a Kölcsy családdal Pestre költözik.

Pesten kezd színdarabot írni, első szomorújátéka (*Főúr és pór*) 1843-ban, az akadémiai drámapályázaton I. díjat, s vele száz aranyat nyer, műve nyomtatásban megjelenik, de a cenzúra miatt a színház nem mutatja be. (Az ez évi pályázaton Madáchnak két, Jókainak egy drámája is szerepel, mégsem ők nyernek, mindketten dicséretet kapnak csupán.) Obernyiknak szárnyakat ad a bizottság elismerése, újabb és újabb színdarabokkal próbálkozik. A 40-es években írja az *Örökség*, az *Első szülött*, a *Nőtlen férj*, az *Egy kis kaland*, és a *Fiatal nagynéne* c. színdarabjait, amelyeket a Nemzeti Színház színre hoz. Ezek ismertséget szereznek a szerzőnek, novelláit (*beszélyeit*) szívesen közlik a Pesten megjelenő irodalmi folyóiratok, divatlapok. Elismert íróvá válik. Visszafogott egyénisége ellenére bevásztják a *Tízek Társaságába*, Petőfivel napi kapcsolatba kerül, de az 1848-as forradalmi mozgalomban nem vesz részt, a szabadságharcba sem kapcsolódik be, Jókai Pesti Hírlapját szerkeszti egy rövid ideig, egyébként visszavonultan él.

A szabadságharc idején írja az *Egy magyar kivándorlott a bécsi forradalomban* c. kétfelvonásos vígjátékát, amelyet aktualitása, győzelmi sugallata miatt előszeretettel játszik a Nemzeti. Tanítványa, Kölcsy Kálmán a komáromi várban hal meg kolerában, anyja visszatér a Szatmár megyei birtokra, Obernyik kapcsolata véglegesen megszakad a családdal.

Ismét Pestre jön, önállóan akar boldogulni, új életpályát kialakítani. Megélhetés céljából egy jogi művet bocsát ki *Ausztriai polgári törvénykönyv rendszeres kivonatban* címmel, az 50-es években ez kérészt kézükönyvvé válik. A kecskeméti református egyház főiskoláján latin és görög nyelvet oktat hátralévő néhány évében. Egyéniségéhez az ókori klasszikusok álltak közel, ezért örömmel és meglelégedéssel veti bele magát a tanításba.

A szabadságharc utáni időben még három drámát ír. 1850-ben az *Anya és vetélytársnőt*, 1853-ban a *Khelonis* című történeti drámát, végül 1855-ben a *Brankovics György* című tragédiát, amit már nem tudott befejezni a kolera miatt. A drámát Obernyik halála után Bulyovszky Gyula fejezte be, majd Egressy Gábor dolgozta át színpadra, és ő vitte sikerre, játszotta sokszor, utolsó színpadi szereplése is a *Brankovics*hoz kapcsolódik, az előadás ideje alatt lett rosszul, s halt meg a színész.

Obernyik Károlyt 1855. augusztus 19-én a Rókus kórházból vitték a temetőbe, néhány író társ, színész, a Nemzeti Színház intendánsa, gróf Ráday Tivadar kíséretében.

Főúr és pór – Díjazott fő műve

Első színdarabját az akadémiai drámapályázatra küldi be, ami jeligés. Obernyik jeligéje: „Művem nem épen nyerni jó; – magasról bukni is dicső!” A tizenhárom pályamű közül mégis ő nyeri el az I. díjat, kiadásra érdemesnek találják, a bizottság merész társadalombírálatát értékelve magasra: „[...] a jellemek valók és az élet mélyéből merítvük, az indulatok és szenvedélyek feszélye [...] kitűnőleg jeles, a szerkezet elég jó [...] a dialóg erőteljes” – szól az indoklás.

Az ötfelvonásos dráma főhőse a cselédsorból induló Szenkey Móric, aki fiatalon szerelmet vall Zalánfy Júlia grófnőnek, emiatt kidobják az uradalomból. A Szenkey családdal Amerikában tölt tíz évet, a házaspár halála után a fiú öröklő vagyonukat és felveszi nevüket, majd hazatér. Magához veszi színésznő húgát, Amáliát, akinek a gyűlölt Zalánfy Kálmán gróf udvarol. Szenkey párbajozni akar Kálmánnal, mivel Amáliával csak szórakozni akar, s nem feleségül venni, de húga ellenzi a párbajt. Szenkey ismét próbálkozik régi szerelménél, feleségül kéri Zalánfy Júliát, de a lány most is kosarat ad. A lány a köztük lévő rangkülönbség miatt utasítja el, ő főnemes, a férfi csak köznemes.

Júlia bátyja, Z. Kálmán, már elkártyázta a családi vagyont, Szenkeynek ő az igazi ellensége, akin bosszút akar állni. Az eladósodott Kálmán, hogy pénzt szerezzen, útonállóként támad egy gazdag polgár-

ra, de kísérlete balul üt ki, áldozatát megsebz, menekül, de elfogják és bebörtönözik. A bíróságon éppen Szenkey vádolja a gróft az elkövetett rablásért, útonállásért, ám a vádlott – közben értesült Szenkey valódi származásáról, a nemesi név önkényes felvételéről – felfedi Szenkey származását, aki ekképpen nem alkalmas a vád képviselőjére. A két férfi párbajozik, amelyben Szenkey lelövi a gróft, majd ő maga mérget iszik, mert további sorsa kilátástalanná válik.

Obernyik a vadromantika kelléktárából merít a cselekmény felépítésében. Zalánfy Kálmánban az arisztokrácia vérlázító aljasságra való hajlamát akarja bemutatni, aki elvetemült, a gyilkosságtól sem riad vissza. A korabeli szóhasználat az ilyesféle súlyos társadalombírálatot tartalmazó művet *iránydrámának*, vagy *tézisdrámának* nevezte. A szerző két helyen is nyíltan kiszól a dráma mögül, és nyíltan kimondja bíráló alapeszméjét: „Míg oligarchák törve nem lesznek, addig az alkotmánynak nincs üdvössége”, majd a mű végén felkiált: „Isten, Isten, teremtsd egyformává az embert! s ne engedd, hogy félszeg tudomány és ostoba törvények embert embertől elkülönítsenek”.

Bármily nagyszerűnek is ítélik a bírálók a *Főúr és pór* társadalmi mondanivalóját, hisz a vagyoni, rangbeli különbségek igazságtalan voltának eltörlése osztársadalmi igény lett volna, kimondása nyílt vádemelés formájában lehetetlen volt. A drámát a színház nem mutathatta be, kizárólag a könyv alakban való megjelenés volt lehetséges. A díjnyertes mű színpadi sorsa megpecsételődött, mindössze egy alkalommal adták elő: Kolozsvárott 1848. május 2-án.

Az idő távlatából tekintve Obernyik művét túlzottan mesterkéltnek, körmönfontnak találjuk, cselekménye nem életszerű, kifejezetten tendenciózus mindaz, amit a két főszereplő (Szenkey és Zalánfy) mond és cselekszik. A társadalmi ellentét miatt keletkezett harag íratja a szerzővel a dráma eltúlzott, helyenként irreális kalandokba torkolló helyzeteit. Ez lehet az oka, hogy ezt a drámát még akkor sem vették elő, amikor már lehetett volna. Elavult, mielőtt aktuális lehetett volna.

Messiás

Az ötfelvonásos szomorújátékot Obernyik ugyancsak az 1843-as drámapályázatra küldte be a *Főúr és pórral* együtt. A Jézus-történet színpadi megjelenítésére fel sem figyeltek a bizottságban, a művet nem is vették nyilvántartásba. A kéziratot Ferenczy József találta meg a MTA kézirtárában, és beválogatta az 1878-ban megjelent „szépirodalmi összes munkák” közé.

Jézus élettörténete eleve nem alkalmas arra, hogy egy emberi tragédia főhőisévé váljon, hisz sorsa csak részben emberi sors. Passiójáték, misztérium, oratórium lehetnek azok a műfajok, amelyek a szenvedéstörténetet meg tudják jeleníteni. Obernyik itt a lehetetlenre vállalkozik, és kudarcba is fullad igyekezete. Drámájába beiktat egy Angyal és egy Sátán szereplőt is, akik egymással, majd Júdással is vitába szállnak. A nem evilági szereplők miatt a mű a drámai költemény műfajához közelít, de annak sem megfelelő. A szerző Jézus esetében nem tud konfliktust generálni, mindössze anyjával vitatkozik. Mária nem akarja elfogadni fiának vállalt halálát, ezért Jézus feltárja számára küldetését. A mű valódi főhőse *Júdás* (címnek is az ő nevét kellett volna adni, hisz mellette Jézus, a Messiás csak mellékszereplő), aki szerelmes Kajafás lányába, és Kajafás kérésére lesz áruló. Úgy lesz áruló, hogy tudja, a legnagyobb bünt követi el. Jézus elfogásakor azonban ráébred tettének szörnyű voltára, és személyesen látogat el Jézus börtöncellájába, hogy kiszabadítsa. Ahogy Máriának sem sikerült fiát kiszabadítani, úgy Júdás is belátja, Jézus küldetése egy nagyobb erő kezében van, ő nem szökhik meg vállalt feladata elől. Júdás ekkor a Sátánhoz fordul, hogy irgalmat kérjen tőle (!), lehessen ismét önmaga, mivel árulását a Sátán befolyása alatt követte el. De kérését gúnykacaj fogadja, ekkor látja be Júdás, nem maradt más, csak az öngyilkosság. Az Angyal még küzd érte, mert bűneit megbánta, őt is megilleti a bűnbocsánat, még Mária is megbocsát neki – ha Isten megbocsát, ő is –, de Júdás nem bír terhével tovább élni. Hiába áll mellette továbbra is Eszter, Kajafás lánya, Júdás a halál angyalának közeledtével szíven szúrja magát.

Obernyik szinte mániákusan harcol az evangéliumi történettel, hogy drámai művet – ha nem is színpadit – alkosson Jézus történetéből. Túlporgeti az eseményeket, tényeket megváltoztat, van, amit elhallgat, van, amit hozzátesz az ismert evangéliumi történethez. Jézus tökéletes emberi és félig isteni lénye alkalmatlan konfliktus ábrázolására, így Júdás tettét próbálja körüljárni, ám ennek hitelességéhez nem elegendő egy viszonzott szerelmet, egy főpapi kérést, egy sátáni beavatkozást, még egy őszi megbánást sem hozzárendelni. Mindez pusztá mentegetésnek tűnik föl, élettelen és hiteltelen jeleneteket hív életre.

A *Messiást* soha nem játszották színpadon, nyomtatásban is csak egyszer jelent meg, Obernyik életművébe is nehezen illeszthető be.

Örökség

Szintén öt felvonásra tagolódik Obernyiknak ez a családi életképe, amelynek témáját a polgári életből merítette. Cselekménye érdeklődésre tarthatott számot a korabeli közönség körében. A drámát 1844-ben írta, s még ebben az évben (1844. augusztus 10.) be is mutatta a Nemzeti Színház, nagy sikerrel.

Schmid nagykereskedő megharagszik Mathild gyámleányára, mert engedély nélkül hagyta el házát, és ment férjhez titokban szerelméhez, Nyáray Lajoshoz. Schmid gyámfiára készül hagyni vagyonát, pedig Pókfalvi Vince tékozol, szórja a pénzt, kihasználja gyámapját költekezésével, egyszóval méltatlan az örökségre. Vince megtéveszti Schmid nagybátyját, hogy ő maga örököljön, s erre a naiv nagybácsi csak elég későn ébred rá. Az örökhagyó évek múlva, amikor megtudja Mathildről az igazságot, korrigálja végrendeletét, s Mathildot részesíti előnyben. Vince Mathild férjével, Nyáray Lajossal párbajozik, s ebbe bele is hal. A nagybátyjához hű és tisztességes Mathild végül elnyeri jutalmát, és a tékozló Vince súlyosan bűnhődik felelőtlenségéért, és Mathild megvadásolásáért.

Kritika érte az *Örökség* néhány szereplőjét jellemrajzi következetlenség miatt, amit a szerző korrigált, s ezek után sikeresnek mondható

a mű színpadi útja. A polgári élet problémái drámai feldolgozását tekintve Obernyik színműve Czákó Zsigmond (*Kalmár és tengerész; Végrendelet*), és Nagy Ignác (*Az életuntak; Egyesüljünk!*) néhány művére hasonlít, de igazi betetőzése a témának majd Csiky Gergely 1880-as években írt társadalmi drámáiban fog győzedelmeskedni.

Elsőszülött

Kényszerházasságról szól ez a négyfelvonásos dráma, ám szerzője nem tudta hitelt érdemlően ábrázolni a konfliktust. Hiába szereti Lujza gróf Várnay Károlyt, nem lehet nejévé, mert neki az elsőszülött gróf Várnay Györgyhöz kell feleségül menni. Obernyik nem titkolt célja a főúri családoknál szinte kötelező hagyomány, miszerint előbb az idősebb fiúnak kell nősülnie, s csak utána jöhet a fiatalabb fiútestvér. A férj, aki elnyerte Lujza kezét, halvány és érdektelen figura, mert nem képes megnyerni fiatal neje szívét, nem viselkedik nemes szívű ifjú férjként, pusztán lappangó féltékenységet hozza előtérbe. Semmi vonzó nincs benne, élete csupa léhaság, végül rablótámadás közben súlyosan meg is sebesül. A cselekmény középpontjába ekkor öccse, Károly kerül, akit bátyja elleni merénylettel vádolnak meg. A helyzet abszurditását adja, hogy Lujza, aki mindaddig férjének öccsét szerette, annak ellenére, hogy a bátyhoz kellett nőül menni, most kihátrál az eseményekből, ő is elhiszi, hogy szerelme akarta férjét megölni. Károly igazolja magát, s az asszony hisz neki, feltámad ismét a szerelem benne.

A befejezés természetesen helyre teszi a dolgokat, György a halálos ágyán magához hívja öccsét és Lujzát, s belátóan rendelkezik: feleségét öccsére bizza, tudván, hogy az asszony és Károly szeretik egymást, majd meghal.

1846. január 24-én került először színre a Nemzeti Színházban. A kritika elítéli a mű célzatosságát, de dicséri a pszichológiai motivációkat, amelyek Lujza jellemében jól működnek, a két fivérnél azonban kevésbé (Pesti Divatlap).

Nőtlen férj

Igazi, hamisítatlan vígjáték három felvonásban. A kor vígjáték által támasztott követelményeit a legmesszebbmenőkig kihasználja, az elmentétek arzenálját sorakoztatja föl. A már sokszor elcsépelte házassági téma Obernyiknél nem válik unalmassá, őszintén tud szórakoztatni.

Berendy, a vidéki birtokos nagybácsi unokaöccsét, Gusztávot akarja megnősíteni, egy rangjához illő hölgyet, Vértessynét (özvegy, de bároné) szemelte ki feleségnek. Gusztáv azonban már öt hónapja nős, felesége Betti, nem előkelő, viszont kedves és szép lány, Gusztávhoz való. Berendy sürgeti a nősülést, Gusztávnak utaznia kell a nagybácsihoz. Bettit is viszi magával mint rokont, de nem mondja meg, hogy ők már házasok, sőt Betti gyermeket vár.

Az összekuszált viszonyok még kuszáltabbá válnak, mert Vértessynének van udvarlója, bizonyos Zászlósy nevű hadnagy, aki rögtön szemet vet Bettire, Vértessyné viszont azonnal beleszeret a neki szánt „völégénybe”, Gusztávba. Azonban amikor az asszony megtudja, hogy Gusztávnak Betti a felesége, azonnal visszalép, és a férfit akarja zavarából kisegíteni. E célból a nagybácsi által sugallt, de Gusztáv által írt Vértessynének szóló szerelmes levélre elutasítóan válaszol. A visszautasításon Berendy sértődik meg, s az asszonyon akar bosszút állni. Gusztáv ekkor hozakodik elő azzal, hogy már nős, és felesége Betti, gyermeket vár tőle. Berendy – bár meglepődik –, kapóra jön neki ez a fejlemény. Megbocsát unokaöccsének, és a születendő gyermekre íratja a vagyonát.

Obernyik olyan jól pörgeti az eseményeket, nincs kilógó jelenet, felesleges mellékszál, minden a végkifejletbe torkollik, mintha szerzője mindig is vígjátékírónak készült volna. Holott csak néha mutatja meg, hogy ezt is tudja. A mű a Nemzeti Színház 1845. évi, 60. arannyal jutalmazott pályadíját nyerte el. A színház 1846. május 7-én mutatta be.

Egy kis kaland

Az egyfelvonásos vígjáték arról tanúskodik, hogy Obernyik rutinosan alkalmazza a vígjáték bevált eszköztárát. A csécsap Rózsafi és a gyengéd érzelmeket kedvelő Emília kalandja egy semleges fogadóban ki-váló lehetőség a két különböző jellem érzékletes bemutatására.

Rózsafi és Emília szülői-rokoni óhajra egymástól távol házasságot kötöttek, nem is ismerik egymást, éppen útban vannak ahhoz a hely-hez, ahol találkozhatnak, s a férfi magával viheti immár hites asszonyát. De erős zivatar támad, útközben betérnek egy fogadóba, s megismer-kednek egymással, nem tudva, hogy ők már házasok. Számos apró ka-land fűszerezi a fogadóban töltött órákat, közben egymásba szeretnek, s mindketten elhatározzák, hogy eredeti – már megtörtént – kötődésü-ket felmondják, és új kapcsolatukat érvényesítik. A kijózanodás Emí-lia gyűrűjének feltűnésével kezdődik, rájönnek mindketten, hogy ők az ismeretlenül összeadott házaspár. Ez nem boldogságot, hanem sza-kítást sugall nekik, mindaddig, amíg Emília nagybátyja rá nem pirít az ifjú párra: lám, a sors milyen nagyszerűen elintézte az eseményeket, hisz egymásba szerettek erőszak, felszólítás nélkül, tehát inkább hálás-nak kell lenniük a történetekért.

Természetesen előfordul némi túlzás a szövegben, Rózsafi csapo-dár volta is időnként irritáló (minden nővel kikezd, nem bír ellenállni a női szépségnek, előbb Emília szobalányának udvarol), de ezzel együtt pompás vígjátékról van szó, amit a Nemzeti Színház 1846. augusztus 8-án mutatott be.

Fiatal nagynéne

A háromfelvonásos vígjáték nem eredeti ötletre épül, Scribe-nek, a híres „darabgyárosnak” egyik vígjátéka szolgáltatta a mintát. Obernyik sok tekintetben ügyesen magyarította, s tette nevetségessé az öntelt, kimódolt, és erősen affektáló főhősnő megszégyenítését célzó témát. A *Fiatal nagynéne* nem folytatása a szerző eddigi vígjátékainak, hu-mora egyrészt külföldi mintára épül, másrészt nem igazi vígjáték, in-kább megszégyenítés, keserűen ironikus mondanivalóval.

A nagyravágyó Zárfyné nem szereti öreg férjét, akiről most tudta meg, hogy Anglia partjainál a tengeren hajótörést szenvedett, utastár-saival együtt életét veszítette. Máris szabadnak érzi magát, s új férj után néz. Két férfit is kinéz magának, egyik Törényi Károly ügyvéd, akibe szerelmes lesz, de érzését titkolja, többször megalázza a férfit, ráadá-sul unokahúga, Berta, és az ügyvéd közt kibomló szerelmet irigyl, és mindenképpen meg akarja akadályozni. A másik férfi egy távoli roko-na, Zárfy Arthur, aki hozzá hasonlóan nagyképű, öntelt, lekezelő. Ber-ta Tóvárynak, egy falusi birtokosnak lánya, természetesen viselkedik, korához képest megfontolt, őszinte leány, Károly és közte valódi sze-relem, megbecsülés alakul ki. Berta viselkedését Zárfyné ellenőrzés alatt tartja, irányítja, igen nevetséges, amikor a lánynak megtiltja, hogy a kézcsókot elfogadja a férfiaktól, ő maga pedig erőteljesen vágyako-zik a kézcsókra.

A kissé vontatott cselekmény akkor vesz igazi fordulatot, amikor levél érkezik a halottnak hitt Zárfy Endrétől, amelyben beszámol a ha-jótörésről, majd a szerencsés megmenekülésükről. Ő és barátai mind-annyian túléltek a hajótörést, és már Londonban vannak, hamarosan hazatérnek. Zárfyné még most sem képes felfogni saját valós helyze-tét, meg akarja akadályozni Berta és Károly házasságát, de Berta hatá-rozott fellépése után észhez tér és beleegyezik. Zárfynénak be kell lát-nia, továbbra is az öreg férj neje marad.

A vígjátékot a Nemzeti Színház 1847. október 7-én mutatta be.

Magyar kivándorlott a bécsi forradalomban

A bécsi forradalom eseményeit a szerző humoros-ironikus formában adja elő. A cselekmény 1848. október 6-án, a kitört forradalom idején játszódik, főként magyar szereplőkkel.

Ödönt, a magyar forradalmárt felkeresi bécsi lakásán nagybátyja, Torlay és lánya, Klára. A fiatalok szerelmesek egymásba, az apa vi-szont királyságot, forradalomellenes, épp a forradalom miatt menekült el Bécsbe, hogy biztonságban legyen. A bécsi tüntető, barikádát alko-tó fiatalok rátalálnak, és együttműködését kéri. A nagybácsi zavarban

van, előbb beleegyezést színlel, de utána szidalmak közepette otthagya a forradalmárokat, és hazatér. Ellenségévé teszi környezetét, Pistát, az inast, Klára lányát is elbizonytalanítja, aki miatta aggódik. Bérkocsit fogad, és a fogadó felé tart, amikor Torlai kocsiját lefoglalják a forradalmárok, a császárhű öreget pedig – akarata ellenére – feladattal látják el. Őriznie kell a barikádot, amíg ők másutt harcolnak. Ödön és Klára éppen a barikád előtt állnak meg, miközben az eltűnt apát, nagybácsit keresik, megvallják egymásnak szerelmüket. Torlai kihallgatja a vallomást, közben dühöng, mert erősen ellenzi lánya és Ödön házasságát. Hamarosan visszatérnek a forradalmárok, akik győztek a katonaság ellenében, s Torlait bíróság elé akarják vinni, mert még most is a császárt élteti. Ödön kel védelmére, s megbocsátást kér az öregnek, amit meg is adnak neki. Torlai végül látja, hogy rokona nélkül rosszul járt volna, ezért hálából beleegyezik a fiatalok házasságába, hazatérést sürget, és már nem ellenséges a forradalmi vívmányokkal szemben.

Obernyik darabja alkalmi jellegű, 1849. június 15-én játszotta a Nemzeti Színház. A bécsi forradalom dicsőséges győzelmének színpadi változata – még ha vígjátéki háttér kíséretében is – jól jött arra a néhány hétre a színháznak, amikor Budavár bevétele után szabadnak érezhette magát az ország.

Anya és vetélytársnő

Az ötfelvonásos dráma kényes szerelmi témája miatt keletkezésekor nem volt vonzó, de a benne lévő szenvedély és romantika sem emelte értékét. A cselekmény erősen kimódolt, erőltetett.

Özvegy Bánfalviné közel húsz éve vesztette el férjét. A férje párbajozott egy olasz gróffal, de egy zsidó kereskedőt megbíztak azzal, hogy mérgezze meg ellenfelét még a párbaj előtt. A gróf meghalt, a férj utólag megtudva, mi történt, hamarosan az önvádba halt bele. Bánfalviné lányával, Amáliával él együtt, akit feleségül akar adni Marino fiatal olasz grófhhoz. A fiatalember éppen Amáliát jön látogatni, és alkalma van arra, hogy a lányt megmentse a megvadult lovától.

Miközben Amália és Marino egymásba szeretnek, Bánfalviné titkon a fiatal grófbba szeret belé, de érzéseit titkolja, szabadulni akar a férfi iránti szerelemtől, a kastélyba látogató Áron zsidótól kér tanácsot. Áron ugyanaz az orvos, aki húsz éve megmérgezte az olasz grófot. Mivel a zsidó el akarja hagyni az országot, hogy Amerikába menjen, Bánfalviné felajánlja, hogy vele megy.

Az asszony közben meggondolja magát, rá akarja venni Amáliát, hogy távolítsa el magától a grófot, és maradjon anyja mellett. E mögött a féltékenységi munkál, mert az anya szerelmes a grófbba, nem viseli el, hogy a szeretett férfi a lányáé legyen. Amália szakítani próbál szerelmével, de nem képes rá, a gróf is értetlenül áll a kérés előtt, magyarázatot kér, de Amália csak anyja parancsára hivatkozik. Anyja egy óvatlan mondatával elárulja, hogy szerelmes a grófbba. Amália mindent ért. Áron húga is beleszeret a grófbba, táncol vele egy mulatságon, reménykedik, hogy vonzó lehet Marino gróf számára.

A grófot többen is figyelmeztetik, hogy Áron zsidó ember, és valami gonosz dolgot eszelt ki Amália ellen. A táncmulatság közben a gróf kitessékeli a tereméből, párbajra nem tartja méltónak Áront. A zsidó orvos önérzetében lett megsértve, bosszút akar állni a rajta esett sérelmen. Saját lánytestvérét áldozza fel, mikor titkos találkára küldi a grófhhoz azt hazudva, hogy a gróf szerelmes a lányba.

Anyja és lánya végül kibékül, Bánfalviné lemond a grófról lánya javára, de közben öngyilkosságra készül. A gróf – megszabadulva a zsidó lánnyal történt sikertelen szerelmi légyottól – boldogan omlik Amália karjaiba. Míg az esküvői szertartás folyik, Bánfalviné mérget iszik. A gróf felfedi igazi nevét – Montenegro –, az ő apját ölte meg méreggel Áron, a zsidó orvos, aki most már nem tud bosszút állni a grófon, sem Bánfalvinén, ezért szíven szúrja magát. Meghalt mindkét tanú, akik még tudták Amália apja és Montenegro gróf párbajának igaz történetét. Az ifjú pár jövője boldog lesz.

Obernyik lélektani drámának szánta ezt a művét. A lélektani motívációk azonban megbicsaklanak az abszurd történetvezetésén, az anyának a fiatal gróf iránti hihetetlen szerelemérzésén. Az érzés pusztán egy emlék terméke, húsz évvel ezelőtt az asszony vonzalmat érzett a gróf apja iránt, aki párbajozott Bánfalviné férjével, s ebbe mindkét

férfi belehalt: a gróf a méregbe, Bánfalvi pedig a lelkiismeret-furdalásba. Ráadásul, az asszony bízta meg Áron zsidó orvost, hogy mérgezze meg férjének ellenfelét. A titok végül nem kerül nyilvánosságra. Viszont sok érthetetlen és értelmetlen párbeszéd folyik anya és lánya között, ezekben az anya – miközben ostromozza önmagát önző szerelmi érzése miatt – vádolja lányát gyermeki hűtlenséggel, szófogadatlansággal. A szereplők szinte mindegyike gondolatait *félre* utasítással mondja el a közönségnek, ez a színpadi megoldás zavaró és idejét múlt a 19. században, bár 1850 körül még sok drámaíró alkalmazza.

Számos zavaró tényező még inkább ront a meglévő problémákon, teszi nehezkessé a cselekmény vonalvezetését, a megértést. Ilyen például Áron zsidó orvos figurája, ő a megvetett fajisága okán lesz gonosz jellemű figura. Öngyilkossága a mű végén felmenti az aljas tettek alól. Amália feltétlen anya-szeretete már-már indokolatlan, hisz folyton anyja önzésébe ütközik a lány, engedelmessége és türelme időnként magyarázhatatlan. Bánfalviné cselekedetei összerendezetlenek, hisz percenként változtatja elhatározásait, előbb csak szökni akar Áronnal (!), majd lányát elzárni a gróftól, végül Áront is le akarja szúrni, mikor már bevette a mérget. Marietta alakja (Áron húga) nagyon hasonlít Shakespeare *Hamlet*jének Ophélia figurájára, túlzottan is emlékeztet rá, kicsit színesíti a palettát. A legeredetibb szereplő Péter, Bánfalviné inasa, aki néhány jó megjegyzéssel, a dolgok helyes meglátásával a mindenkori realitást képviseli.

A darabot 1850. január 7-én mutatta be a Nemzeti Színház. További előadásairól nem tudunk.

Khelonisz

1853-ban keletkezett az ógörög témájú, ötfelvonásos tragédia. A Spártában játszódó történetet korábban Bessenyei György már feldolgozta *Ágis tragédiája* (1772) címmel. Mindkét szerző más alapvetéssel és céllal nyúlt a témához, máshová tette a hangsúlyokat. A jellemek is erősen különböznek. Bessenyei művében Ágis, görög herceg a tragikus hős, Leonidas gyenge uralkodó, és a női főhőst ott Telonisznak hív-

ják, becsstelen, apagyilkos, nőként érzélgős, és sokat beszél feleslege-sen. A tragédia lassú folyású, nem elég szenvedélyes, nem tudja leköt-ni a néző figyelmét. Obernyik sokkal jobban építette fel a történetet.

Kleombrot győztesen tér haza a csatából hadseregével. Egyik katonáját, aki gyáván viselkedett, megszégyenítette, ám a férfit Leonidas, a spártai király felmentette. Kleombrot felháborodik a király könnyelműségén, ehhez járul a hír, hogy fia, Kleomenes elrabolt egy rabszolganőt, akinek tulajdonosa panaszkodni jött az apához. Végül Ágis, a másodkirály hívja fel Kleombrot figyelmét Spárta hanyatló erkölcséire, amire gyógyír kizárólag Leonidas hatalmának megdöntése lehet. Kleombrot – bár érzékeli a hanyatlást – nem akar a király ellen harcolni, aki apósa is. Felesége, Khelonisz egyformán szereti apját és férjét, óvja Kleombrotot a Leonidas elleni fellázadástól.

Azonban, amikor Leonidas a bűnös Kleomenest is felmenti, és megbocsát neki, az igazságos ítélkezést mindennél fontosabbnak tartó Kleombrot fellázad, és a hadsereg a néppel együtt mellé áll. Királlyá akarják tenni, amitől a kiváló hadvezér ódzkodik, végül elfogadja a felkérést. Leonidast senki nem támogatja, sorsa a száműzetés, ahová bárki elkísérheti. Meglepő, hogy a csatában megszégyenült Panurgos megy vele, és az utolsó pillanatban leánya, Khelonisz is elkíséri.

Leonidas a száműzetésben átkozódik Kleombrot hálátlansága miatt, bosszúért kiált, lánya csitítja. Miközben átkozza vejét, Kleombrot testi valóságában megjelenik a kietlen tájon, s felkéri apósát, távozzon egy általa választott országba, az öbölben álló hajó odaviszi. Leonidas nem akar távozni. Közben hír érkezik, hogy Kleomenes hadsereget gyűjtött, s megtámadta apja csapatait, de vereséget szenvedett. Polgárháború dúl Spártában, fele ország Leonidast akarja vissza a trónra, a másik fele Kleombrot uralkodását szeretné továbbra is. A két király az esélyeket latolgatja. Panurgos ismét megszökik a harc elől, ahogy a száműzetést is dicstelenül viselte, csak a gyomrára figyelt.

A csata Leonidas javára dőlt el, aki így visszaszerezte régi hatalmát. Halálra ítéli két ellenfelét, közülük Agist ki is végzik. Khelonisz ekkor könyörög apjának férje életéért, Leonidas nem szívesen, de megkegyelmez Kleombrotnak, száműzetésre ítéli. Az utolsó pillanatban Khelonisz férje oldalára áll, és együtt hagyják el Spártát. Leonidas két kis unokájával magára marad.

Obernyik a görög tragédia külsőségeivel, veretes nyelvvel írta meg a *Kheloniszt*, ám eszmeiségében, fordulataiban 19. századi megoldásokat alkalmaz. A tragédia főhőse igazából az erkölcsi hanyatlás, ami a szerző szemében a legnagyobb bűn, ezért ennek orvoslása a legfontosabb. Spárta – áttételesen Magyarország – jövője népének erkölcsétől függ, ezért minden áron vissza kell szerezni a törvények szigorú betartatását, a katonai bátorságot, az elkövetett vétségért való büntetést. Spárta a történet idején már elvesztette régi fényét, meglazult a katonai fegyelem, amelyet vezetője, a dorbézoló Leonidas gyenge uralkodása okozott. A két nagyszerű férfi – Agis és Kleombrot – hiába küzd az igaz ügyért, az elbukik. A két tábor közti egyensúlyt tartja fenn Khelonisz, Leonidas lánya, aki nőként megtalálja az arany középutat, mindig amellé áll, akinek nagyobb szüksége van segítségére. 1854. november 8-án mutatta be a Nemzeti Színház.

Brankovics György

Utolsó drámáját, amely a legsikeresebbnek mondható, és üzenetében is kiemelkedő jelentőségű, már nem tudta befejezni. A szerb–magyar történelmi viszály színpadi feldolgozása, amely nem elmélyíti a meglévő ellentéteket, hanem kibékíteni szeretné. A szerb–magyar megbékélés jegyében íródott. Bulyovszky Gyula fejezte be, majd Egressy Gábor színészként karolta fel a művet, színpadi játékszóra alkalmassá tette. Nemzeti színházi bemutatója 1856. június 3-án volt, Egressy a címszerepet alakította vidéki fellépései alkalmával is. Utoljára 1866. július 30-án játszotta a szerepet (ez volt a 26. előadása a drámának), a harmadik felvonásban, amikor Brankovics a fiait vakon kapja vissza a szultántól, a színésznek érzelmei túltengése miatt megszakadt a szíve, s még aznap meghalt. A *Brankovics György*-öt Egressy halála után is játszották, de hasonló teljesítményt nem nyújtott benne színész a későbbiekben. 1874-ig 34 előadást ért meg, felújítására még 1888-ban is sor került.

1874-ben Ormay Ferenc és Ódry Lehel operai szövegkönyvet írtak a műből, amelyet Erkel Ferenc zenésített operává. Az opera ősbemuta-

tója 1874. május 20-án volt a Nemzeti Színházban. Az operaváltozat túlélte a drámát, legutóbbi felújítása 2010-ben, a Kolozsvári Magyar Operában volt.

A cselekmény 1439–1455 között játszódik. II. Murád török szultán a magyaroktól elszenvedett vereség után Brankovics Györggyel akar békeszerződést kötni. Bár a magyar követek és saját fiai is ellenzik a békét, Brankovics megköti azt. Murád túszként elviszi Brankovics két fiát arra az esetre, ha a despota nem tartaná be a szerződést. A magyar seregek újabb győzelmeket aratnak a törökökön, Brankovics állja az egyezséget, ám a szultán előbb egyik fiát küldi vissza megvakított szemmel, majd a másikat is ugyanúgy. A despota, fiait vakon vizsgoltatva bosszút esküszik Murád ellen. Szerbek és törökök közt harc kezdődik ismét, Murád eközben behatol Brankovics lányának, Marának lakosztályába, és elrabolja. Már régóta szerelmes a lányba, az első feleség szerepét kínálja Marának, a lány szerelmes a szultánba, amit nem is akar elfojtani, és Muráddal megy.

Mara már a szultán felesége, amikor találkozik a megvakított testvéreivel, és apjával, aki átkot mond rá. Mara a bocsánatáért esedezik, de nem tud szerelméről lemondani. Brankovics súlyos sebet kap a harcokban, s gyermekei körében haldoklik, akik siratják. A tragédia a magyarok győzelmével zárul.

Obernyik tragédiája nem hiba nélküli mű. Alakjai között van korrekt és hihető figura (a két Brankovics fiú), de éppen a három főszereplő mozgatója kelt bennünk hiányérzetet. A despota elhibázott döntései viszik romlásba családját, és a török ellen harcoló magyarokat és szerbeket. Hibás döntéseit belátva örült átkokat mond, és bosszúszomja iszonyatos méreteket ölt. Inkább szánalmas, mint tragikus, időnként a nevetségesség határát súrolja. Kidolgozatlan Murád szultán alakja is, aki itt inkább nőrabló, illetve kalandor, mint komoly hadvezér, el is tűnik a szereplők közül ok nélkül. Mara, Brankovics lánya is kidolgozatlan, a családja és szerelme közti ellentétet nem tudja feloldani azzal, hogy mindenkinek jót akar.

A tragédia legfőbb erőssége a színpadszerűség, illetve az érzelmi hatás, amit a nézőből kivált. A szerb despota és családja szerencsétlen sorsa mellett együttérzés, szánalom nélkül nem tud a néző elmenni, így a hatásosság lett a legerősebb tulajdonsága.

Összegzés

Obernyik Károly a magyar drámairodalom létrehozásában az egyik legfontosabb szereplő, az 1840–1855 közti 15 évben tizenegy színdarabot írt, s ezek mindegyike színpadra is került legalább egyszer. A sors finitora, hogy az akadémiai drámapályázatot nyert *Főúr és pór* c. társadalmi drámája a fennálló cenzúra-rendelet miatt nem kerülhetett bemutatásra [mindössze egy alkalommal (1848. május 2.) játszották a forradalom idején, Kolozsváron].

Érdeme elsősorban a társadalmi ellentétek drámai módon való feltárása az osztályellentétek szintjén. Ez a tendencia a *Főúr és pór*-ban kap legnagyobb hangsúlyt, ahol ki is mondja a szerző, hogy amíg nincs egyenlőség ember és ember között, az igazságtalanság fog uralkodni az iskoláztatás, a jog, az érvényesülés és az emberi kapcsolatok minden vonatkozásában. A többi drámában inkább másodlagos társadalmi problémáknak ad helyet, az elsőszülöttség kivételezését ítéli el (*Elsőszülött*), vagy a szorgalmas polgár és az őt kijátszani akaró ingyenélő nemesember konfliktusát (*Örökség*). A vígjátékirásban jelentős lépést tett előre, e téren Csiky Gergely előfutárának tekinthető (*Nőtlen férj; Egy kis kaland*), jelentős a két történelmi témájú tragédiája, amelyek komoly társadalmi üzenetet hordoznak (*Khelonisz; Brankovics György*). Csikyt előlegezi a *Fiatal nagynéne* c. színműve, amely nem tekinthető vígjátéknak, viszont szellemes fricskát mutat azoknak a parvenü asszonyoknak, akik megunt férjüktől akarnának szabadulni, és szerelmi kalandokba bonyolódni.

Obernyik az 1840–50-es évek jelentős drámaírójának tekinthető, akit a közönség is kedvelt, hatásában Czákó Zsigmond mellé állítható. Nyelve irodalmi, mégis könnyen érthető a színpadról, témái a kor kedvelt problémáit taglalják. Tehetsége, eredményei vitathatatlanok.

TÓTH LŐRINC
(1814–1903)

Életrajz

Tóth Lőrinc (1814–1903) hosszú életpályát futott be, sokirányú tevékenysége közül nem az irodalmi teljesítmény az, ami a legjelentősebb. Több okból azonban megkerülhetetlen drámaírói működése. 1814 decemberében Tóth János lelkész és Szabó Éva fiaként született Komárom városában. Jókaival ismerték egymást, az idősebb Tóth Lőrinc hamar felismerte Jókai tehetségét, ennek hangot is adott. Ő javasolta, hogy Jókai rövidítse le *Móricz* keresztnévét *Mórra* a jobb hangzás végett. Jókai először humorral válaszolt (*A Lőrincz meg legyen Lőr*), de hamarosan mégis elfogadta a javaslatot.

Az elemi és középiskola után előbb Pozsonyban, majd Pesten tanult jogot, 1838-ban ügyvédi, 1841-ben pedig váltóügyvédi vizsgát tett, majd főúri családoknál vállalt jogi szolgálatot. Közben elindult irodalmi munkássága is, az 1830-as években több folyóiratban is publikált (Koszorú, Jelenkor), utóbbinak segédszerkesztője is volt. Első irodalmi próbálkozásait a *Társalkodó* c. lapban jelenteti meg.

1835-ben fiatal írotársaival együtt (Szigligeti Ede, Garay János, Vajda János) drámaíró társaságot alakított azon célból, hogy a magyar történelem néhány jelentős, okulásra is alkalmas eseményét drámai formába öntsék. A nemes szándékot egy könyvsorozat megindításával próbálták vonzóvá és életképessé tenni, azonban a *Magyar Történeti Színművek* sorozatban mindössze négy füzet jelent meg. A sikeresség akadályá nem az érdeklődés hiánya volt, hiszen az 1820-as évektől hatalmas tábora volt a történelmi témájú drámák, színművek, vígjátékok írásának, s ennek a vonulatnak a két Kisfaludy-testvér adott rangot, akik mindketten számos drámát írtak, köztük több történelmi témájút. A Tóth Lőrinc és társai által létrehozott sorozat valószínűleg éppen egy közben kialakult légüres tér miatt lett kudarcos. Ebben az évtizedben alig volt

még kőszínház az országban, a társulatok vagy fogadók nagytermében, vagy egy-egy főúri rezidencián játszhattak, és városról városra vándoroltak. Anyagi problémák, a szervezethez, információ hiánya miatt nem jutott el hozzájuk magyar szerző magyar darabja. Inkább külföldi műveket adtak elő hevenyészett fordításban. Katona *Bánk bánja* egy szerencsés véletlen folytán került Kassán bemutatásra 1833-ban. Pedig 1820-ban már megjelent nyomtatásban, mégsem adták elő a társulatok.

Tóth Lőrinc élénk társadalmi életet élt, minden fontos közéleti eseménynek részese volt, titkára volt a Védegyletnek, könyvtárosa a Nemzeti Kaszinónak, 1836-tól az MTA levelező tagja (1858-tól már rendes tag), 1841-től a Kisfaludy Társaság is tagjai közé választotta, ennek első titkára volt. Vörösmarty baráti köréhez tartozott. Eközben 1839-ben Gorove Istvánnal hosszabb nyugat-európai utazást tett, élményeiről könyvet adott ki *Uti tárcza* címmel 1844-ben.

Már az 1830-as években próbálkozik színdarabírással, és mindjárt jelentős eredményt ér el e téren. Az akadémiai drámapályázaton 1839-ben I. díjat nyer *Hunyadi László* c. szomorújátékával. A díjat 12 beküldött dráma közül adják ennek a drámának. Könyv alakban csak 1846-ban jelenik meg Pesten a Magyar Tudós Társaság kiadásában. Díjnyertes drámáját a Nemzeti Színház játssza 1841-ben *Két László* címmel. Ennél sokkal jelentősebb az a tény, hogy amikor Erkel Ferenc operát ír *Hunyadi László* címmel, akkor Egressy Béni éppen Tóth Lőrinc drámájából írja meg az opera librettóját, s ez szolgál Erkel számára olyan inspiratív szövegkönyvnek, amely alkalmas az akkor induló magyar nemzeti opera megteremtésére.

Az 1840–41-es, majd az 1843–45-i országgyűléseken Batthyány Kázmér gróf jogtanácsosa, és a távollévő főrendeket képviseli, ám 1847–48-ban már mint Breznóbánya követe vesz részt. Az 1848-as forradalom és szabadságharc idején Deák Ferenc mellett dolgozik az igazságügyi minisztériumban, képviselőnek is választották. Debrecenbe utazik a kormánnyal 1849-ben, a Békepárt híve, az álladalmi ügyészi osztály vezetője Vukovics Sebő minisztersége idején. A kormányt Szegedre majd Aradra is követi, a bukás után bujkál, de elfogják egy hazalátogatás alkalmával. Halálra ítélik, de börtönbüntetéssel megússza, később rendőri felügyelet alatt áll.

1853-ban az MTA pénztárosa lett, a továbbiakban mint jogász tevékenykedik. A magyar földhitelintézet és az első magyar biztosítótársaság alapító tagja. Deák-párti képviselő (1865–69), a semmitőszék bírója, majd kúriai bíró, 1883–94-ig kúriai tanácselnök. 1894-ben nyugdíjba vonul, 1895-től [ekkor 80 éves (!)] a főrendiház tagja. 1901-ben a Kisfaludy Társaság ünnepli meg hatvan éves írói jubileumát. 1903 márciusában, 88 évet betöltve hal meg Budapesten, amikor irodalmi tevékenységére már senki sem emlékezik.

Tóth Lőrinc érdemének tudhatjuk be, hogy részt vett a Kisfaludy Társaságnak abban az öttagú bírálóbizottságában, 1847 januárjában, amely az előző évben kiírt „költői beszély”-pályázat elbírálásakor Arany János *Toldijának* ítélte az első díjat és a száz aranyat. A bizottság tagjai: Vörösmarty Mihály, Garay János, Bártfay László, Gaál József és Tóth Lőrinc voltak.

Drámáit az 1830-as években írta, közülük mindössze kettő került színre (*Két László* 1842. január 17. és az *Atyátlan* 1845. szeptember 6.), amelyek csekély színpadi sikert hoztak, míg többi drámai műve (*Átok* 1835, *Vata* 1836, *Ekebontó Borbála* 1837) nem került bemutatásra. *Szívhangok* címmel 1838-ban versgyűjteménye jelent meg, *Méhek* c. epigrammagyűjteménye 1882-ben, *Úti novellák* 1851-ben, és *Sötét időkől* c. novelláskötete 1882-ben, irodalomtörténeti munkája, a *Magyar írók arcképei és életrajzai* c. műve 1858-ban. 1912-től Budán utcanév őrzi emlékét.

Drámai alkotásai általában

Tóth Lőrinc első pillantásra hazafias kötelességből írt színdarabokat, történelmi drámákat. *Töredékek a játékszínről és színészetéről* c. tanulmányában (Társalkodó, 1839) kifejti, hogy a létrejövő nemzeti színjátszás feltétele az, hogy játszásra alkalmas jeles darabok szülessenek, ezért saját maga is hozzáfog ezek írásához. A műfaj szabályait külföldi drámák mintája alapján sajátította el, s alkalmazta saját témáira. A korszak drámaírói közül feltehetően Victor Hugo, Kotzebue, Grillparzer, Körner, Dumas, Iffland lehettek rá hatással, a vadromantika, a

Sturm und Drang korszakos írói adták a mintát. A grand guignol borzalmái, a bosszúállás, rémdráma eszközei lettek a romantikus drámák alappillérei. Ez még akkor is így van, ha Tóth Lőrincnél nem a cselekmény az, ami borzalmas, kegyetlen, véres, hanem a költői szöveg hordozza a kegyetlenséget. A monológok és dialógok szövege kelt rémisztő hatást, nem a cselekmény. A szereplők mindig ékes költői nyelven fogalmazták meg, mit miért tesznek, átkozódnak, állnak bosszút, kívánják társaik halálát, ellenségük pusztulását, sorsuk beteljesülését. Tóth Lőrinc több színdarabot fordított le magyarra, köztük a *Rágalom iskoláját* és *A kénytelen király* címűeket.

Tragikus történetei az eleve elkárhozottságban fogantak, nincs menekvés a végzet elől, ami a főhősökre vár. A bűnös és a bűntelen egyaránt szenved és meghal bennük, mert nincs kivezető út, nincs jó megoldás, csak végzet és pusztulás. Időnként egy-egy mellékszereplő megmenekül a végzetes körből, vagy egy jelentős személynek igazságosztó szerep jut (Nagy Lajos király alakja az *Ekebontó Borbála* c. színműben). Főhősei legtöbbször nem a legfontosabb karakterek drámáiban, nem tudni, miért rohannak vesztükbe, mi motiválta őket gaztetteik elkövetésére, gyűlölnék és szeretnek, sokszor egyszerre mindkettőt. Mikor nagy szereplőgárdát mozgat, több figura sematikussá válik, mivel nem tudja őket egyéníteni (A *Hunyadi László* főurai, örök, járókelők). Az *Atyátlan* című tragédiájában a középkori Rienzi-történetet dolgozza fel egy külföldi minta alapján, de lényeges mondanivalót nem tud adni a tragédiának, főhőse egy álsruhának köszönhetően szerelmét gyilkolja meg a valódi ellenfél helyett (lásd a Rigoletto operai történetét, amelynek prózai változatát már Verdi idejében sem játszották prózai színpadokon). A francia romantika külsőségeit vonultatja fel műveiben (örület, gyilkosság, átok, bosszú, kitett gyermek, feslett nő), de ezek egyéb erények híján nem hoznak létre életképes drámai művet.

Tóth Lőrincet saját korának kritikusan sem bíztatták további romantikus drámák írására. Színpadi műveinek címében felfedezhető drámai erő, majd a kezdő jelenet vagy felvonás tragikus levegőt sugároz, ám a további részek hidegen hagyják az olvasót, nézőt. Átkozódásokból és lírai áradozásokból van nála bőven, de legfeljebb egyetlen jelenetig tudnak hatást kelteni. (*Átok; Atyátlan; Ekebontó Borbála.*) Pintér Jenő

20. században írt irodalomtörténete romantikus túlzónak nevezi, túlhevített pátozzsal telinek, de elismeri hajlékony nyelvezetét, jól gördülő verselését.

Átok (1835)

A szerző mintha ezzel a darabbal kívánta volna bemutatni, hogy a középkornak milyen sötét és gonosz ármányai voltak, átok és bosszú mindennapos jelenségeként működtek. A romantikus túlzásokba eső dráma előjátékkal kezdődik, amely a *Bosszu* címet viseli. Utána következik a *Válság* c. három felvonás, a két rész között évszázadok telnek el.

Vidényi az előjáték főhőse, várúr, földbirtokos, aki a szomszédos szenderi várúr leányát, Lenkát kérte feleségül, ám a lány kikosarazta, mert már jegyben jár Csatándival. Vidényi bosszúra készül, s mivel hűséges embere nem társul vele a bosszúban, sőt lebeszelné róla, ő maga egyedül hajtja végre. Épp, amikor Csatándi és Lenka Szendervárban menyegzőjükre készülnek, hirtelen nagy erejű tűz üt ki a vár tíz pontján, a benne lévők nem tudnak kimenekülni, a vár leég a család minden tagjával. Vidényi a távolból nézi a pusztulást, mikor Lenka apjának hangját hallja a távolból, aki rettenetes átkot mond a Vidényi családra. Balázs menekül meg egyedül a várban, ő az, aki kimentti a hős család utolsó még csecsemőkorú sarját, s átadja az erdőben élő remetének, nevelje fel. Vidényi az átoktól sújtottan, bűnbánóan roskad le a remete előtt, bevallva szörnyű tettét. Itt ér véget a *Bosszu* c. előjáték.

A *Válság* több generációval később a Vidényi-birtokon játszódik. Az egyetlen Szenderi utód, Gyula már nem őrizte meg a régi eseményeket, hisz annak idején őse csecsemőként élte azt túl. A Vidényiek viszont tudatuk alatt emlékeznek a régi viszályra. Amikor Gyula Vidényi Emmának udvarol és feleségül akarja venni, a lány kosarat ad, tudván az átokról és a régi ellenségeskedésről. A lány kegyetlen indulatai önkéntelenek, a gyilkos ösztön betegséggé alakult nála. Amikor Gyula összebarátkozik az öreg Vidényi gróffal, és az meghívja a fiatalembert birtokára vadászni, a lány óvja az úttól, az öreg pedig próbálja legyőzni magában a gyilkos ösztönt. A látogatás folyamán Emma lesből nyi-

lat küld Gyula felé, ami nem talál, az öreg Vidényi pedig éjjel álruhában tör be Gyula szobájába, s késsel támad a fiatalemberre, aki kardjával elhárítja a támadást. Az átok furcsa voltára az utolsó felvonásban derül fény. A leégett szenderi vár ura annakidején a Vidényi leszármazottakat gyógyíthatatlan elmebetegséggel átkozta meg, az örökség csak akkor múlik el róluk, ha az utolsó Szenderi leszármazott is meghal. Mintha saját fajtája ellen mondta volna ki a végső pusztulást. Hiszen, ha a Vidényiek megölik ellenségüket, kétszeresen nyernek vele: megszűnik az évszázadok óta tartó viszály, és saját maguk megszabadulnak betegségüktől. Ami még furcsább, hogy Szenderi Gyula – az utolsó Szenderi sarj – végletes elnézéssel fogadja mindezt. Kész meghalni, hogy az átok megszűnjön, és a két rokon megszabaduljon az átoktól. Pedig azok mindketten az ő elpusztítására törekedtek mindeddig. A megoldás egy szerencsés véletlennek lesz köszönhető. Az öreg Vidényt megtámadja egy sebzett vadkan, a helyzet válságos. Gyula talál rá, és leszúrja a vadkant, megmentve vele ellenségét. Vidényi ekkor elárulja, hogy álmában két ős üzent neki: legyen béke a családok közt. Ezzel lesz vége az átoknak, s a két szerelmes egymás karjaiba rohan, s még Vidényi hű titkára is jól jár, tegeződő viszonyba kerül gazdájával. Nem lehet csodálni, hogy a színházak nem kapkodtak ezért a színdarabért, vagyis nem mutatta be egyik színház sem. Ellentmond a józan észnek, vontatott, nehézkes, túl hosszú és körülményes. Későbbi elemzője a darabnak jól látta, hogy felesleges az előjátékban elmondani a régi történetet, elég lett volna a megoldás idején előhozni az előzményeket, izgalmasabb lett volna a történet. Nem biztos, hogy ez utóbbi esetben tényleg bemutatták volna pl. a Nemzetiben. Tóth Lőrinc az elhibázott drámai szerkesztésen kívül a jellemábrázolások nagy részét is elrontotta, valószínűtlen figurákat alkotott mindkét család tagjait megalkotva. Túlzásba esik a vár felgyújtásánál, amikor mindenki elpusztul, de nehezen követhető Vidényi Emma figurája is. Ő ugyan átokkal sújtott örült, sokáig nem tudjuk, kinek az oldalán áll, és főként, hogy mik a szándékai. Az öreg Vidényi komikusra sikerült, de az átkot mondó Szenderi Kálmánnál érthetetlen monológba rejtje el a szerző magát az átkot is. A megbocsátó Szenderi Gyula pedig rohan a végzete felé, amitől mindenki óvja, ám őt csodával határos módon elkerülik az át-

kok, jóslatok, és a jó barátok figyelmeztetései sem fognak rajta, mert meg akarja menteni az ellenségeit, ami sikerül neki.

A szerző első próbálkozásáról van szó, úgy tűnik, mintha a romantikus rémdráma műfaján akart volna túllépni. Megmutatni azt a lehetőséget, hogy jó szándékkal, akarattal és sok szeretettel a legszörnyűbb átkot is semlegesíteni lehet. A szándék nem ért célba. Kevesebb ezúttal több lett volna.

Vata (1836)

Történeti dráma négy felvonásban. Szerzője a témát Virág Benedek *Magyar századok* c. munkája alapján dolgozta fel. A tényeket hűen felhasználva, epizódokba fonja az eseményeket. A dráma a *Magyar Történeti Színművek* sorozat első darabjaként jelent meg Heckenast nyomdájában.

Az 1046-os pogánylázadás áll a középpontban. Vata és követői gyűlölik a kereszténységet bitorló külföldieket, papokat gyilkolnak meg. Vata (Orseolo) Péter király ellen küzd, és a határt éppen most átlépő Endrét (későbbi I. Endre király) megy köszönteni. Endrének nem tetszik Vata kereszténygyűlölete, de felhasználja arra, hogy kiűzze Péter királyt az országból. Míg Vata Pétert üldözi, Endre kíséretével Fehérvárra siet megkoronáztatni magát.

A cselekmény több pontján találkozunk Vata embereivel, akik rémtetteikkel, kegyetlen kivégzési módokkal dicsekednek. De hallunk Péter király kegyetlenkedéseiről is. Pétert éppen az a Viske nevű pogány fogja el és vakíttatja meg, akinek apját Péter vakíttatta, majd négyeltette fel. Viske másfelől Vata lányának, Emelkának kirendelt vőlegénye is. A lány azonban nem őt, hanem Halábort szereti, aki titokban kereszténnyé lett. Emelka megszökök Haláborral, és Endre táborába menekül. Fél apja haragjától, joggal. Amikor Vata király akar lenni, és szembekerül Endre embereivel, a két vetélytárs párviadalt vív, ahol Viske Halábort győzi le, a szerelmét sirató Emelkát saját apja, Vata kése pusztítja el. Vata is halálos sebet kap, de nem békül, gyűlölettel hal meg. Endre új törvényt és békét hirdet.

A történet túl sok eseményt zsúfol bele a négy felvonásba. Főhőse Vata, velejéig romlott ember, már a dráma elején gonoszként ismerjük meg, Korántsem csak a keresztényeket gyűlöli, öldösi, hanem ember-telen saját lányával szemben is: kényszeríti, hogy Viskéhez menjen feleségül, akit a lány nem szeret, viszont akit szeret, ahhoz nem engedi hozzámenni. Lányába, aki megszökött szerelmével, saját kését hajítja belé. Személye kizárólag a borzalmat közvetíti, nincs fejlődés jellemében, nem képvisel valamely eszmét, értelmes indulatot, nem tragikus figura. Ugyanez áll Vata embereire is (fia János, Viske, Kéregi, Aladár, Berend), egysíkú, elvakult személyek. Gyenge karaktert alkot mind Endre királyban, mind Orseoló Péterben, Péter szánalmas, Endre testileg-lelkileg erőtlenséget mutat az uralkodásra, mintha félne a jövőtől, ország-rendelkezései bátoratlan kezdeményezések. A színdarab két legvonzóbb alakja a szerelmespárt alkotó Halábor és Emelka, jól sikerült alakok, de az ő szerepük kevésnek bizonyul a négyfelvonásos dráma életben tartásához. A szereplők közül még a varázsló asszony figurája (Rasdi) említhető, mint színes, különleges, egyedi szereplő.

Ekebontó Borbála (1837)

A történet Nagy Lajos király korában (14. század) játszódik, főhősnője a feslett életű démoni asszony figurája. Gonoszsága a hírhedt Lucretia Borgiához hasonlatos. Az ötfelvonásos dráma közel felében az asszony nem is szerepel, amikor szerepel, akkor sem cselekszik, csak történnek vele a dolgok. Drámai bonyodalom híján párbeszédese népmondának tekinthetjük inkább a műfaját.

Borbála jobbagyainak panaszszavaival kezdődik a cselekmény, akikről az asszony emberei elveszik a termést, az állatokat, bánatukban az erdőben akarnak elbujdosni. Az álrühás Lajos király egy ereszény arannyal veszi rá a parasztokat, ne hagyják el földjeiket, ő majd móresre tanítja a gaz nőt. A földesúri várban Kompolti látja el az intézői feladatokat. A férfi Lajos nápolyi hadjáratában vett részt évtizedekkel ezelőtt, iker fiait egy szerzetesre bízta, most a fiúk után kutat. Borbála szolgálatában van két fiatalember: Deső, akit úrnője szerelmi

légyottra hív, de a fiú undorodva fogadja az invitálást, mert szerelmét, Millát akarja feleségül venni. A másik Imre, aki halálosan szerelmes ugyancsak Millába, de kosarat kap a lánytól. Imrét Borbála arra utasítja, hogy Desőt ölje meg, mert nem bírja elviselni a visszautasítást. Mivel Imrének épp Deső a vetélytársa, aki bírja Milla szerelmét, elvállalja a gyilkosságot, és végre is hajtja. A haldoklót Lajos király és emberei találják meg, Deső utolsó szavaival menyasszonyát és a származását bizonyító gyűrűt is a királyra bízta. Milla, megtudván szerelme halálát, megőrül, Imre átkozódva mond fel Borbálának.

A 4. felvonásban derül fény az események hátterére. Kompolti fogadja Lajos királyt Borbála házában, felfedi valódi mivoltát, és felidéz a régi sérelmét is, amikor Lajos királyt megsértette szavaival, amiért kegyvesztett lett, ezért bujdosott évekig, álrühában szegődött el Borbálához, aki a felesége volt, tőle születtek az iker, de Borbála elhagyta férjét, gyermekeivel nem törődött. Ráismer a gyűrűk alapján iker fiúaira, egyikük Deső, aki már halott, a másik Imre, aki megölte testvérét. Lajos megbocsát Imrének, így az apa visszakaphatná egyik fiát, de Imre nem tudja elviselni tettét, ezért öngyilkos lesz. Borbálát hosszú börtönbüntetésre ítéli, Kompoltinak pedig visszaadja birtokait. A törvény helyett a király oszt igazságot személyesen.

A „párbeszédese népmonda” inkább regénybe illő történet. A két fivér azonos lányba való szerelme más művekben is feltűnik (Aranyánál később), a szerelmét elvesztő és megőrülő Milla a *Hamlet* Ophéliáját juttatja eszünkbe. Lajos király is feltűnik a korszak több színdarabjában. A korabeli krónika szerint a színművet 1836-ban játszotta a budai színpad (a Nemzeti Színház megnyitása előtt közvetlenül itt játszottak magyarul), tehát még a könyvként való 1837-es megjelenés előtt, ám a várt siker elmaradt a Honművész kritikusa szerint, aki azon sajnálkozik, hogy milyen nehéz eredeti színművet létrehozni.

Az atyátlan (1839)

Szomorújáték öt felvonásban. A Nemzeti Színház játszotta 1845. szeptember 6-án. A cselekmény Edward Bulwer angol író *Rienzi* című regényének magyar színpadra alkalmazása.

A 13. századi Rómában játszódik. Főhőse Angelo, a mű végzetdráma. A fiatal Angelo nem ismeri szüleit, nagyanyja neveli fel, tőle hiába kérdezi, ki az apja, az öregasszony mindössze Montreal Valtértól óvja a fiút, aki szerinte rosszakarója. Angelo Rienzi szolgálatában áll, aki fiaként szereti. Éppen azt a feladatot kapja, kémkedjen a normann fővezér, Montreal után. Angelo elrejtí Rienzit Montreal összejövetelel, ahol a fővezér és emberei összeesküvést szőnek Rienzi ellen. Legfőbb kifogásuk, hogy alacsony származásúként jutott magas posztra (podesta, Róma diktátora). Montreal hadseregével akarja legyőzni Rienzit, s már a miniszteri posztokat osztogatja, leendő új diktátorként. Rienzi előlép, az összeesküvőket leleplezi, Montrealra halálbüntetés vár. Angelo az elítélt fejét kéri. Rienzi hálából húga kezét adja Angelonak. A két fiatal régóta szereti egymást. Rienzi felesége kéri férjét, ne végezzék ki a normannt, de ezen nem tud változtatni a diktátor. Az ítéletet végrehajtják, közben Angelo megtudja, hogy Montreal volt az apja. A fiú ekkor lemond menyasszonyáról, és csak a fiúi bosszúnak szenteli életét. Irene, mikor elveszíti vőlegényét, magára ölti bátyja palástját, s amikor Angelo a szobába lép, Rienzi helyett Irénét öli meg. Rienzi és felesége Nina a titkos alagúton próbálnak szökni, de elfogják, és verpadra vonják őket. Angelo, látván, hogy célt tévesztett, átkot mond magára, leveti magát egy magas szikláról.

Az atyátlan cselekménye fordultatos, egységes szerkesztésű, bizonyítása jobb, mint Tóth Lőrinc korábbi három színművében. Mégis, főhőse a végzetnek kiszolgáltatott egyén. Tudatlanságában gyűlöli apját, amikor kivégzik, és megtudja, hogy ő az, akkor kötelességből bosszút tervez az ellen a Rienzi ellen, aki elítéltette jogosan apját. Elvéti a bosszút ruhacsere miatt, és szerelmét öli meg. Végül nincs más útja, minthogy saját magával végezzen. A cselekmény át van itatva romantikus túlzásokkal: nőrablás, elrabolt gyermek, jóslat, származási titok, önfeláldozás, végzetes ruhacsere, kihallgatás a függöny mögött, verpad, vészjósló óraütés, harangkongás. A főhős egy fiatal fiú, aki Rienzi szolgálatában karriert is befuthatna, vagy bukhatna a diktátorral, ám itt a híres politikus diktátor személye, tragédiája teljesen mellékes szálként jelenik meg. Nem merül fel az a kérdés, hogy Rienzi valóban egy zsarnok diktátor volt, vagy népboldogító hős történelmi alak, akit

igaztalanul taszítottak le ellenfelei a trónról. A téma másik feldolgozója Richard Wagner zeneköltő, aki nagyszerű operát írt *Rienzi* címmel, ő a politikust tette meg pozitív főhősnek. Wagner maga írta a szövegkönyvet is, mégis az ő esetében a zene támasztja alá a főhős pozitív voltát. A kiváló, hagyományos romantikus operát Wagner korai művének nyilvánította, és nem illesztette be a későbbi életművébe, ezért ritkán játsszák az operaházak.

Hunyadi László

A Hunyadi-legendát Tóth Lőrinc két különböző formában is megírta. Az első változatot 1839-ben, az akadémiai pályázatra küldte be, ahol tizenkét pályázó mű közül a legjobbnak bizonyult, s első díjat nyert. Ő volt a drámai jutalom első nyertese. De nem volt elégedett munkájával, és még ebben az évben a témából új drámát írt *Ronow Ágnes* címen. Utóbbi megjelent nyomtatott formában *Olympia* címmel Alcíme: Drámai pályavirágok Tóth Lőrincztől (Pest, 1839).

A Nemzeti Színház 1842. január 17-én játszotta a *Hunyadi László* Két László címen. Majd Erkel Ferenc kérésére Egressy Béni Tóth Lőrinc művéből írt szövegkönyvet első nemzeti operánk megteremtése céljából. Közben Vörösmarty is felfigyelt Tóth Lőrinc *Ronow Ágnes* drámai próbálkozására, és az alapműre, a *Hunyadira* is, valószínű, hogy ekkor kapott kedvet arra, hogy ő maga is feldolgozza a témát. Előbb Erkel *Hunyadiját* mutatta be a Nemzeti Színház (1844. január), majd ugyanebben az évben már színre került Vörösmarty *Czillei és a Hunyadiak* c. drámája is. A díjnyertes *Hunyadi László*, amely előjátékból és négy felvonásból áll, csak 1846-ban jelent meg nyomtatásban a Magyar Tudós Társaság kiadásában (Pest, Eggenberger).

Előjáték. Cilley halála. Nándorfehérvár, 1456. Guntram elrabolni akarja Modrárt Helént Cilley számára, de Hunyadi László megakadályozza, és a lányt visszaviszi bátyjának, Modrárt Györgynek. Magyar vitézek felháborodva mesélik, hogy Hunyadi János helyére Cilleyt akarják kinevezni, aki gyűlöli a Hunyadiakat. Cilley befolyásolja V. László királyt, ráveszi arra, hogy ölesse meg Hunyadi Lászlót, különben ő

akar majd király lenni. A beszélgetést Ronow Ágnes, a király szeretője kihallgatja, és figyelmezteti Hunyadit, meneküljön. Ő nem menekül, hanem hívatja magához Cilleyt tanácskérés címén, fejére olvassa bűneit, majd emberei előlépnek a függöny mögül, s leszúrják az áru-lót. Tettük jogos önvédelemnek tekinthető, ezért felmentésüket fogják kérni V. Lászlótól.

I. felvonás. A királyi eskü. Temesvár, 1456. V. László megígéri Szilágyi Erzsébetnek, nem áll bosszút Cilley haláláért. Hunyadi László bejelenti közelgő menyegzőjét Gara Máriával, meghívja a jelenlévő vitézeket. Gara nádor nem akarja lányát Hunyadihoz adni, azt szeretné, hogy a király (V. László) felesége legyen. Csak saját dicsőségére gondol. A király valóban szerelmes Máriába, Ágnest már megunta, de Mária nyíltan kosarat ad a királynak, mert Hunyadit szereti, és menyasszonya is a férfinak. Gara nem nyugszik bele lánya elutasításába, azt tervezi, Hunyadit ki kell végezni, akkor szabad az út a Máriával való házassághoz.

II. felvonás. Gara nádor. Buda, 1457. Hunyadi Lászlót barátai ráveszik, hogy esküvőjét Temesváron tartsa meg, ne Budán. Eközben Gara nádor Mária lányát gyözködi, hogy fogadja el a király szerelmét, legyen felesége V. Lászlónak. Mária hajthatatlan, Hunyadit szereti, és csak őhozzá megy. Hunyadi László bejelenti leendő apósának, Garának, hogy másnap Máriával és ötszáz emberével elhagyja Budát. Gara színleg beletörődik mindenbe, sőt biztatja. Másnap délelőtt díszes felvonulást tartanak a várban, utána Hunyadit és embereit csapdába csalja Gara nádor, beterelek a palotába, ahonnan már nem jöhetnek ki. A király előtt pártütéssel vádolják őket, miszerint a király életére törnek. Hunyadit tömlőbe vetik, vérpad vár rá, a király semmisnek tekinti esküjét, és a Máriával való eljegyzést is megsemmisíti.

III. felvonás. A védangyalok. Királyi vár. Vitéz János püspök felmentést kér a bebörtönzött Hunyadi Lászlóra és társaira, sikertelenül. Vitéz maga is börtönbe kerül. Mivel a király vonakodik aláírni a halálos ítéletet, Gara Cilley szellemét küldi rá éjszaka (Guntrám, Czille testőre játssza a kísértetet), ő vegye rá az uralkodót az ítélet aláírására. V. László ezek után nem habozik. Hunyadi a börtönben megbékél sor-sával, igaztalanul fog meghalni, de eljön a szabadság a magyar nép szá-

mára. Mária az őrt lefizetve bejut a cellába, hogy rávegye szerelmét, szökjön meg vele együtt. Hunyadi ártatlannak hiszi magát, nem szöki meg, már a rögtönzött bírósági tárgyaláson sem válaszol a feltett kérdésekre.

IV. felvonás. Vérpad. Szent György térre néző szoba Garáék házában, Budán. Szilágyi Erzsébet, Gara Mária, Helén Garáék lakásából nézik a Szent György teret, ahol Hunyadi kivégzésére készülnek. Hunyadi emelt fővel hallgatja az ítéletet, a vádakát büszkén cáfolja meg. A bakó háromszor is elvétí a lefejezést, de a király hallgat, és negyedszerre sikeresen csap le bárdjával. Szilágyi Erzsébet bosszút kiált, Mária és Helén öngyilkosok lesznek. Gara nádor a lányáért jön, hogy a királyhoz vigye mint menyasszonyát, ám csak a holttestét találja. Le-rokskad mellé.

Az akadémiai pályadíjjal kitüntetett szomorújáték 1842. január 17-én került a Nemzeti Színház színpadára *Két László* címmel. A terjedelmes drámának csak az előjátékát rövidítették meg némiképp: kimaradt a Ronow Ágnes királyi szerető figurája, és Helén is, akit Hunyadi László mentett meg az elrablástól. Vitéz János püspök helyett pedig egy Országhevű főúrt szerepeltet, akivel a király vitatkozik Hunyadi ártatlanságáról. Ellenkezése Országhevet börtönbe juttatja, ahogy eredetileg Vitéz Jánost is. Viszont különös hangsúly esik a király kétszer elmondott esküjére, miszerint nem áll bosszút Cilley megöléséért. V. László már az előjátékban így szól: „Mind légyetek kegyemről biztosítva / Hűségteket nem fogja elfelejteni / Kegyes királytok, jó magyarjaim!” Az I. felvonásban megismétli nyomatékosabban mindezt: „Kik ott lebegnek, hallják eskümet, / Hogy a megölt Cilleyért bosszút / Házad barátin s kebled gyermekin / Nem vesz, de őket testvér indulattal / Ölelve védi a király.” Tóth Lőrinc számára fontos volt, hogy rámutasson az idegen uralkodó által adott ígéret megszegésére. Mintha megérezte volna, hogy a közeljövőben valami hasonló fog történni a magyar nép és a Habsburg uralkodó között. 1848 nyarán így történt az áprilisi törvények visszavonása, egy győztes forradalom utáni békésnek indult függetlenségi vívmány fegyveres harcba torkollott.

[A kor történelmi felfogása abban is tükröződik, hogy a Hunyadiakat román (oláh) származásúnak tartotta a közvélemény, ezért ellensé-

geik – főként Gara nádor – kétszer is lekezelő, elítélő véleményt mond a Hunyadiakról: „az elkevélyedett oláh hősöknek végre veszni kell vagy fényöket vérem nem szenved. / Ők mindenk? S az ősi vér Gara egy elfelejtett régi rongy legyen? / Nem úgy, szerelmeim! / Király lesz ő király felett!” (I. felv.) Amikor pedig lányát akarja lebeszélni a Hunyadiaval való házasságról, így érvel: „kevély oláh faj nem érdemes kebled szerelmire” (II. felv.)]

Tóth Lőrinc *Hunyadi László* c. drámája prózai formájában, a színpadon nem aratott jelentős sikert, és nem figyeltek fel politikai tartalmaira sem. Viszont a mű mégis továbbél Erkel operájában. Erkel kérésére ugyanis Egressy Béni Tóth Lőrinc drámáját írta át librettóvá Erkel számára, aki ezzel az operájával megteremtette a magyar nemzeti operát. Az 1844. januári bemutató kirobbanó sikert hozott a műnek, mozgósító, szinte forradalmi hatással bírt, ami egyaránt fakadt a Hunyadiak iránti szimpátiából (a főhőst ártatlanul végzik ki), és a hitszegő Habsburg uralkodó (V. László) iránti ellenszenvből. Legfőképpen azonban az opera zenéje volt hatással a közönségre. Erkel zenéjében a magyar verbunkos (toborzó), népi hagyományokból táplálkozó dallamokat használt fel az opera nyitányában, és a közzenében, viszont az opera szerkezete, áriái, duettjei a nyugat-európai operák felépítését követik. Erkel a sikertől megittasodva ezt a vonalat erősíti összes többi operájában (*Bánk bán*; *Dózsa György*; *Brankovics*).

Ronow Ágnes (1839)

Tóth Lőrinc akkor írta ezt a történeti háromfelvonásos drámáját, amikor *Hunyadi László*-jával I. díjat nyert az akadémiai drámapályázaton. A történet Prágában játszódik, a Hunyadi László kivégzése utáni évben (1458), amikor a király, Ágnes, Hunyadi Mátyás (fogolyként) is már a prágai várban vannak. A hangsúlyokat a szerző áthelyezi a királyi szeretőre, a huszita összeesküvés, Podgyebrád királyi törekvései, és V. László megöletése, de még Hunyadi Mátyás és Podgyebrád Katalin szerelme is fontos szerepet kap a színdarabban. A bonyodalom azal kezdődik, hogy Ágnes megtudja, a király nem őt szereti már, hanem

Gara Máriát. Vissza akarja szerezni V. László szerelmét, ezért szerelmi bájtalt rendel a prágai vár mérgekeverőjétől. De a husziták egyik szóvivője Rokiczána, ráparancsol a kuruzsló asszonyra, hogy ne bájtalt, hanem halálos mérget adjon Ágnesnek, mert V. László megutáltatta magát környezetével, megbántotta a huszitákat, halnia kell. Eközben a királynak készülő Podgyebrád üzenetet kap Budáról, a fogoly Mátyást jó sorban tartsa, mert rá otthon (Magyarországon) királyság vár. Podgyebrád ezt megtudva, lányát próbálja férjhez adni Mátyáshoz, ami annál is könnyebb, mert Mátyás valódi vonzalmat érez Katalin iránt.

A végkifejletben Ágnes beadja a bájtaltnak hitt mérget V. Lászlónak, aki előbb elalszik, felébredve nagy kínok között meghal. Ágnes látván László szenvedését, maga is mérget iszik. Podgyebrád a király halála után azonnal hódolatát fejezi ki a leendő magyar királynak, Hunyadi Mátyásnak. Ezzel egy időben a husziták cseh királlyá kiáltják ki Podgyebrádot. Mindez a Hunyadi László kivégzésének egy éves évfordulóján történik, mintegy méltó büntetéseként és bűnhődéseként az esküszegő V. Lászlónak.

Vörösmarty kritikájában alapvető kifogásokat fogalmaz meg a drámával kapcsolatban. Kifogásolja, hogy Mátyás egy mellékszálként szerepel a műben, holott jelentősége ennél sokkal nagyobb. Ha kellő súlyt adott volna a szerző Mátyás jövődő szerepét, korai érettségét bemutatván, akkor az elhomályosította volna a fő vonalat, Ágnes és a király szerepét. Elhibázottnak tartja az ifjú Mátyás érettnek ábrázolt szerelmi ömlengését Katalin iránt. Tizenöt éves fiúnál ez visszatetsző, szokatlant. Vörösmartynak a többi szereplővel is gondja van. Elsősorban Podgyebrád lágyszívű, atyafiságos alakja nem mutatja, hogy királynak való lenne. Az epizód szereplő Brunót „segédszemély”-nek nevezi, mivel hiteltelennek tartja, hogy a fiatal férfi huszita apját megtagadva, egy királyi ágyasba (Ronow Ágnesbe) szerelmes, s ezt a megalázó kapcsolatot apja előtt is vállalja. Ő adja a mérget Ágnes kezébe, de a jutalmat érte nem tudja bezsebelni, hisz Ágnes nem szereti Brunót, öngyilkos lesz akaratlan tette miatt. Jó karakternek Rokiczánát, a huszita szóvivőt tartja, akinek erőteljes személyisége, kemény akaratereje inkább lenne cseh királynak való, mint a gyenge Podgyebrád. Hiteles V. László *elpuhult, kiélt és tehetetlen* alakja, minden szerepét eljátszotta, mögöt-

te van Hunyadi igazságtalan kivégzése, mellette pedig az őt fogolyként és még szinte gyerekként is túlszárnyaló másik Hunyadi (Mátyás) árnya. Ágnes személyisége részben következetes, másfelől indokolatlan. Távolinak és homályosnak tűnik a félelme, miszerint a király Gara Máriába szerelmes, nem belé. Féltekenysége indokolatlan, mert Mária semmilyen tekintetben nem jelent veszélyt a király és ágyasa kapcsolataira. A méregkeverő (Márta) megöletése felesleges, és rontja a róla kialakított képet. Összességében a dráma „kisszerűségért” marasztalja el Tóth Lőrinc művét. A téma nagyszerűsége áll ellentétben a kidolgozás, vonalvezetés kisszerű, kommersz voltaival. Végül egy általános megjegyzést tesz Vörösmarty a magyar drámaszerzők műveiről, amelyekből hiányzik az odafigyelés, körültekintés, hiába jó az ötlet, a téma, a gyenge írói képesség uralja a megírt műveket.

Összegzés

Nem lehet véletlen, hogy Tóth Lőrinc életművében nem a szépirodalmi alkotásokat értékeli az utókor, inkább közjogi, országgyűlési, törvénykezési tevékenységét méltatja. Igaz, hogy erőteljes szépírói szándékkal indult fiatalkorában, drámát, prózát és útirajzot is készített, amelyek meg is jelentek nyomtatásban, ám egyik szépírói területen sem volt jelentős eredménye.

Drámai műveit egyértelműen a romantikus stílushoz kapcsolhatjuk, azon belül is a vadromantika kinövéseit követhetjük nyomon színdarabjaiban. A cselekmény kegyetlenkedései, bosszú, kivégzés, gyilkosság nem a szemünk előtt történik meg, hanem a háttérben, mi már csak a végeredményt látjuk, vagy hallunk róla, ám a dráma szövege tettesztes irodalmi stílusban cifrázza a történeteket, beszélteti a szereplőket. Ezzel szemben gyenge a konfliktusteremtő képessége, a cselekedetek motivációi kényszeresek, sokszor idegenül hatnak.

Egyetlen érdemleges drámai alkotása a *Hunyadi László* c. történeti színmű, amely alapjául szolgált Erkel nagysikerű operájának, az azonos című nemzeti operánknak. Feltehetően Vörösmarty is merített Tóth Lőrinc művéből, amikor nem sokkal később megírta a *Czillei és a Hunyadiak* c. történeti színdarabját.

Míg a korszak színdarabírói megállás nélkül bombázták a Nemzeti Színházat saját jó vagy rossz műveikkel, amelyekből sokat be is mutattak, bár többnyire efemernek bizonyultak ezek a drámák, addig Tóth Lőrincnek még ez sem adatott meg. Hat színdarabjából mindössze kettő jutott el bemutatásig (*Két László; Az atyátlan*), a többinek egyszeri könyv alakban való megjelenés jutott. A szerző 1835 és 1839 között írta drámáit, a továbbiakban felhagyott mindenféle színmű írásával. Tevékenységében a sokszínűség értékelhető, ő ott és addig tevékenkedett, amíg hasznosnak érezte magát. Művei még saját korában sem jelentősek, kivéve a *Hunyadi László*t. A többi színműnek csupán irodalomtörténeti, drámatörténeti jelentősége van.

EÖTVÖS JÓZSEF

(1831 és 1841 között írt színpadi művek)

Bár Eötvös József (1813–1871) mindhárom irodalmi műfajban jeles műveket alkotott (líra, epika, dráma), mégsem színpadi íróként tartjuk számon elsősorban, hanem kultuszminiszteri tevékenységét helyezzük előtérbe, amelyet két időpontban is betöltött: 1848-ban és 1867–71 között. Ez a tény annál is különösebb, mivel őt tartja az irodalomtörténet a magyar realista regény megteremtőjének. Néhány jelentős költeménye mára már feledésbe ment, színdarabjai pedig megírásukkor egyáltalán nem keltettek feltűnést, mára pedig csak lexikon szócikkben találkozhatunk Eötvös egy-egy színdarabjának címével. Kérdés, hogy a jelentéktelennek tűnő színpadi művek hogyan illeszkednek a szerző életművébe, van-e valami funkciója a szárnypróbálgatáson kívül?

Korai évek, életrajzi vonatkozások

Kétségtelen, hogy Eötvös mind apai, mind anyai részről Habsburg-hű nagybirtokos családban született, és nőtt föl. Anyai részről ráadásul németek voltak a felmenők, akiknek birtoka Ercsire és környékére esett, már a 19. század elején fejlett gazdaságot hoztak létre, ipari feldolgozó üzemeket működtettek. Apai ősei magyar arisztokraták, népszerűtlenek a parasztság körében, éppen népnírózó voltuk miatt. Eötvös gondtalanságban és jómódban nevelkedik, nyugat-európai utat tesz, de nem az aranyifjúk léha életét választja, inkább tapasztalatokat szerez, amelyeket itthoni lapokban publikál útleírás, tanulmány formájában (*Szegénység Írlandban; Methodista temetés*).

A másik különös jelenség az író életében, hogy felnőtt élete indulásakor két alkalommal is tönkre megy családja, így Eötvös nem gazdag főúrként, hanem tisztes jómódban lévő értelmiségként éli le további életét feleségével és gyermekeivel. Élete utolsó éveiben anyagi nehéz-

ségek is kínozzák, mivel külföldön tanuló fiát (Eötvös Loránd természettudós) csak nehezen tudja pénzzel támogatni.

Eötvös fiatal éveiben a romantika lelkes híve, Párizsban találkozik Lamartine-nal, Chateaubriand-nal, Victor Hugoval, utóbbi teszi rá a legnagyobb hatást, lelkesültségében, hazaérve tanulmányt ír a francia drámaíróról (*A francia drámai irodalom és Victor Hugo*, 1835; *Victor Hugo mint drámai költő*, 1837). Ujjgyakorlatként ír egy romantikus bosszú-drámát is (*Bosszú*), első regénye is a romantika jegyében jön létre (*A karthauzi*, 1841). A közbejött események, gondolkodásának változása folytán azonban teljesen felhagy a romantikával, és az 1840-es évek elejétől kizárólag az általa legsúlyosabbnak vélt társadalmi problémák megoldását célozza meg mind szépirodalmi, mind publicisztikai, tudományos indíttatású műveivel. Így születnek meg realista regényei (*A falu jegyzője*, 1845, *Magyarország 1514-ben*, 1847, *A nővérek*, 1857).

Eötvös jogi tanulmányainak befejezése (1831), nyugat-európai körutazása (1836–37) után Bécsben, Eperjesen vállal hivatali, majd meg-nősül, családot alapít. 1842-ben feleségül veszi Rosty Ágneszt, Rosty Albert földbirtokos lányát. Előző évben Eötvös családját súlyos anyagi kár éri, elveszíti ercsi birtokát, viszont felesége révén hozzájut egy Békés megyei birtokhoz. Házasságukból négy gyermek születik, három lány és egy fiú. Az 1848-as forradalomig Eötvös részt vesz a pozsonyi országgyűlések munkájában, megírja és kiadja regényeit, a Kossuthtól átvett Pesti Hírlapban publikálja centralista politikai elképzeléseit. Politikai célja egy fejlett polgári társadalom létrejötte Magyarországon, ám békés úton, és nem elszakadva a Habsburg fennhatóság alól. Centralistaként nem ért egyet Kossuth radikális politikájával, de több vonatkozásban egyet ért vele. Legtöbbször azonban Széchenyit bírálja, mindig rossz a kapcsolat köztük. A forradalomtól is fél, mégis megkapja a forradalmi kormány közoktatási tárcáját 1848 áprilisában.

Regényei

Első, korszakos regénye, *A karthauzi*, még a romantika jegyében íródott. Első pillantásra, mintha egy megkésett Werther-sors bontakozna

ki előttünk az 1830-as évekből. Bár Eötvös előtt nem Goethe műve lebegett, inkább Victor Hugo művei ihlették a regényt. Főhőse Gusztáv, arisztokrata származású fiatalember, az ő naplófeljegyzései és levelei alkotják a regényt. Eleve vonzódik a halálhoz, anyja elvesztése is kiváltja belőle ezt a halálközeli érzést. Júliát megismerve, azonnal szerelemre lobban iránta, s ez az érzés végletes. Júlia szakít vele egy másik férfi, Dufey iránti szerelme miatt. Gusztáv csalódik Júliában, és barátjában, Armand-ban is, s csalódása, melankóliája feloldhatatlan. Már csak meghalni akar, de ehelyett a némaságot vállaló szerzetesrendet választja.

Eötvös minden szereplőt és eseményt Gusztáv szemszögén keresztül láttat. A regény alakjait ezért nem ismerhetjük meg teljes valóságukban, csak a főhős szubjektumán keresztül. Jellemük, tetteik nincsenek magyarázva, a vak sors uralja a cselekményt, s így kész tényként kell elfogadnunk mindent Gusztáv vallomásaiból. A regény mindennek ellenére igen jelentős, mert egy romantikus életérzést közvetít, vágyakozást, még akkor is, ha ez a vágy parttalan, nincs konkrét célja, értelme, csak maga a vágy érzetének betöltése.

A korabeli olvasók folytatásokban (füzetekben) kapták kézhez a regényt, amelyet nagy érdeklődés övezett az 1830-as évek végén. Igény volt az ehhez hasonló regényekre. Petőfi – egyes hírek szerint – olyan lelkesedéssel fogadta *A karthauzit*, hogy kívülről is megtanult hosszabb részeket belőle.

1845-ben jelent meg Eötvös legjelentősebbnek tartott regénye, *A falu jegyzője*. Szerzője a magyar vidéki közállapotok javításának céljával írta meg sok szálon futó, szövevényes regényét. A történet a képzeletbeli „Taksony” vármegyében játszódik, főhőse a becsületes Tengelyi jegyző, és az önhibáján kívül bűnözővé lett Viola jobbágy, mindkettőjüknek az elmaradt vármegyerendszer élősködő haszonélvezői keserítik meg az életét. Nevezetesen Macskaházy ügyvéd, Réty Sámuel alispán és felesége, Nyúzó főbíró követnek el rendről rendre égbekiáltó bűnöket, ám őket születési előjogaik, rangjuk, címük megvédi a felelősségre vonás lehetőségétől is.

Eötvös művét a bűnügyi regény alapképletére építette fel, az események és a következmények egy zárt logikai láncra vannak felfűzve.

Eközben minden anomáliát feltár: bemutatja a választási visszaéléseket, az igazságtalan bíraskodást, a vallási üldözéseket, az elviselhetetlen börtönviszonyt. Tengelyi ártatlansága kiderül, és kiszabadul börtönéből, de lelkiileg megtört, régi énjét nem tudja visszaszerezni. A befejezés mégis pozitív, mert az alispán fia szembeszáll elnyomó szüleivel, és Tengelyi lányát, Vilmát veszi feleségül szerelemből. A fiatal nemzedék felülírja az öregek retrográd nézeteit, feudális hagyományait.

A regény a maga korában népszerű olvasmány volt, annak tekervényes körmondai, terjedelme ellenére is. Sajnos, mára a kevéssé vagy egyáltalán nem olvasott „klasszikusok” sorába lépett. Deák Ferenc viccesen az állatorvosi ló kategóriájába sorolta a képzeletbeli Taksony megye anomáliáit.

1847-ben jelentkezik Eötvös harmadik regényével, a történelmi témájú *Magyarország 1514-ben* című munkával. A 700 oldalas mű hatalmas jegyzetapparátust vonultat fel, mintha tudományos munka lenne, pedig költészet inkább. Semmiképp se nevezhetjük Dózsa-regénynek, mert nem az ő személye áll a regény középpontjában. Valójában nincs központi hős, a sok szereplő, akik közt fele-fele arányban vannak történelmi személyek, és az író által kitalált fiktív alakok, együttesen halad a kezdettől a végkifejlet felé. Rendkívül erős a regény szerelmi szála, amely egy szerelmi háromszög, Fruzsina–Pál–Klári között zajlik, és ők hárman igen fontos szerepet játszanak a parasztlázadás kibomlása során. A parasztfelkelés fő értelmi szerzője Mészáros Lőrinc, Dózsa itt csak katonai parancsnoka a lázadásnak.

Azért sincs központi hőse a lázadásnak, mert Eötvös nem talált olyan szereplőt (sem történelmit, sem fiktívet), akin keresztül be tudta volna mutatni az egész akkori Magyarországot. Márpedig ő egy korszakot akart teljes terjedelmében ábrázolni egy jellegzetes tragikus pillanatban, azért, hogy rávilágítson Magyarország jelenlegi (reformkori) hasonló helyzetére. A párhuzam nagyon is élő és aktuális volt, ahogy a keresztesek gyülekezete egy parasztlázadásba torkollott, úgy futhat bele a nemzet az 1840-es években egy újabb lázadásba, forradalomba, ami be is következett 1848-ban. Eötvös nem volt forradalom párti, ő inkább elkerülni szerette volna a nyílt fegyveres harcot.

1857-ben jelenik meg negyedik, egyben utolsó regénye, *A nővérek*, amelyet irányregénynek, vagy didaktikus regénynek szoktak nevezni. A grófi család egyik lánya menekülés közben elveszik, idegenek közt nő fel, és egy parasztgazdához megy feleségül. Ő boldog életet él, míg grófi nővére boldogtalan házasságban. Üzenete, hogy az igazi boldogság nem a vagyonos és kiváltságos emberek sajátja, hanem azoknak jut osztályrészül, akik szorgalmukkal, munkájukkal teremtenek maguknak jólétet, s ezt jóleső megelégedéssel teszik. A regény sok tekintetben Mikszáth, Krúdy és Móricz történelmileg túlélte, lepusztult, hanyatló figuráinak előképét vázolja fel. Káldory Adorjánban pedig sikerült egy itthoni „felesleges embert” megrajzolni. A regény lélektani megoldásai sokak által vitatottak. Regényei közül ez a legkevésbé ismert és olvasott.

Szindarabok

Mondhatjuk, hogy Eötvös szépírói indulásakor a szindarabok felé nyitott. Mindössze tizennyolc éves, amikor megírja *A kritikus apotheosisa* c. rövid allegorikus jelenetét (1831), amelyet Kazinczy védelmében és Bajza ellenében írt meg. Ebben Habar, a kritikus híres ember akar lenni, ezért enged az Irigység, Hálátlanság, Durvaság csábításának. Nagy meglepetésére, a kaján szellemek karján mégsem jut be a Hír templomába, mert az összeomlik. A Hír génusza visszalöki Habart a mélybe.

Ez volt Eötvös első nyomtatásban megjelent munkája. A mindössze 75 soros polemikus írás azért íródott Bajza ellen, mert a kritikus csúnyán megsértette Eötvöst és Szalay Lászlót (ekkor még mindketten fiatal költőnek számítottak), nyegle modorban, lekezelően beszélt róluk, mint olyan újonccokról, akik túl korán adnak ki saját könyveket. Bajza és Toldy ugyanis nem fogadták be a fiatal literátorokat, az időseket pedig nem tisztelték eléggé. Eötvös és Szalay viszont inkább az idős Kazinczy irányában hálásak, mivel Kazinczy nem üldözi, hanem biztatja a fiatalokat, így ajánlja pannonhalmi útleírását Eötvösnek: „Nevelkedjél kedves ifjú, s légy akit várunk [...]”

Mindössze egy fricskáról van szó, nyilvános megszégyenítésről. Habar, a kritikus valójában az örökkévalóság kapuját döngeti, mindenáron. Hírnevet, dicsőséget hajkurász, nincsenek eszményei, sem elvei, amelyek értékítéletében vezetnék. Ezért köt alkut mindenkivel, aki leendő dicsőséget ígér neki. A Habar-féle kritikus elsősorban elvtelen, mindenkit irigyel, aki saját tehetségével, szorgalmával ért el sikert, hálátlan azokkal szemben, akikből él, s akiket indokolatlanul megbírá, sőt akiket érdem nélkül megdicsér. Durva eszközökkel hárít el minden támadást, lenéz és lekezel mindenkit, aki útjába áll. Habart végül az Idő oktatja ki a helyes kritikus magatartás felől, vagyis csak „A lélek, a rény, és az érzemény” mint vezérelv s eszmény alapján szabad bírálni és dicsérni a születendő műveket. Minden más szabály, gyakorlat eseti, a kor divatja mozgatja, s mint ilyen, hamar elavul, elenyész, a semmibe hull. Az örök értékek (hazaszeretet, szeretet, szerelem, barátság stb.) soha el nem avulnak, csakis ezen az ösvényen lehet a „dicsőség templomába” jutni. Eötvös így fogalmazza meg a kritikus perc-emberke voltát: „Téged, Habar, idő szült és idő / Nyom kebléhez, hogy rajta hervadj el.”

1833-ban írja *A házassulók* c. vígjátékot. A háromfelvonásos, témáját tekintve „udvarlási” játéknak nevezhető szindarab Kisfaludy Károly gyengébb alkotásait juttatja eszünkbe. Unalmas jelenetek, életszerűtlen párbeszéddek járkák keresztül-kasul, mintha egyik szereplő sem tudná, valójában mik a szándékai házassággal kapcsolatban. Gróf Buvárdy, a számító apa addig csúri-csavarja nevelt fiainak leendő sorsát, amíg mindenki rosszul jár. A cselekmény tele van képtelen fordulatokkal, el nem hihető cselekedetekkel.

A fő kérdés a vígjátékban, hogy a két nevelt fiú (Cserháty és Házy) melyik lányt, vagy asszonyt veszi feleségül, illetve a nőknek (Rózsa és Ilka) melyik férfit sikerül megkaparintani. A szerző számos akadályt épít be a történetbe, hogy minél tovább tartson a huzavona, s ehhez éppen a nevelőapát, gróf Buvárdyt teszi meg cselszövőnek, akit az egész mű során ellenszenvesnek ábrázol. Mindjárt az első jelenetben úgy mutatkozik be, hogy Rózsa találkozára hívó levelét szerelméhez, Cserhátyhoz, kicserélteti, és az inassal a másik fiához, Házyhoz küldeti. Házy, akinek apja korábban Ilkát nézte ki, most megkapva Rózsa levelét, elmegy a találkára, és az új kapcsolat gyümölcsözőnek bizonyul.

Egész más vonalon indul el Ilka szerelmi kalandja. Ő nem szerelmes, csak férjhez akar menni, jó partit szeretne, kinézte magának Cserhátyt. Jól számított, mert Cserháty – bánatában ugyan, mert Rózsát hűtlennek gondolja – tényleg Ilkát kezdi meghódítani. A gróf számításai kezdenek beválni akarata szerint, ám ekkor meggondolja magát, és fordít egyet az eseményeken. Bekapcsolódik egy harmadik személy, bizonyos Horgos Boldizsár, akiről nem tudunk semmit, csak azt, hogy ő is nősülni akar, méghozzá jól. Buvárdy gróf őt szemelte ki arra, hogy Rózsát hozzá adja feleségül, ezért elhiteti Horgossal, hogy Rózsa szerelmes belé. A dolog pikantériája lesz később, hogy Horgos felvesz a földről egy nem neki szóló levelet, amely randevúra hívja este 7-re. Azt hiszi, Rózsa őt hívja találkára, ám nem ismeri fel, hogy a randevúra nem Rózsa jön, hanem a lány anyja. Szerelmet vall az asszonynak, aki kapva kap a lehetőségen, és igent mond. Horgos ekkor jön rá, hogy elnézte a két nőt, és dül-fül mérgében.

Eötvös még elhelyez néhány komikus fordulatot a vígjátékban. A gróf és nevelt fia, Házy, többször is egymás akaratát fürkészik, persze azért, hogy borsot törjenek a másik orra alá. Mikor Házy kijelenti, hogy nem is akar megnősülni, mert a továbbiakban mind a szép nők, mind a feleség már nem fogják kedvelni többé, gyerekeket sem akar, csak baj van velük. A gróf ekkor csak azért is, jelzi, hogy ő meg unokákat szeretne. Eközben Házy azon somolyog, hogy megtévesztette apját, hisz tényleg el akarja venni Rózsát. Feleségül is kéri a lányt, aki pirulva vallja be, hogy szegény, nincs semmi hozománya. Házy viszont ezt tettevésnek gondolja, mert meg van győződve, hogy apja azért akarta a Rózsával való házasságot, mert a lány gazdag.

Vége-hossza nincs ezeknek a mulatságos félreértéseknek, legkomi-
kusabb a párbaj, amelyet a harmadik felvonásban Cserhátynak és Horgosnak kell vívnia. Gyávaságból mindketten ki akarnak farolni a párbajból, végül ki is békülnek. Befejezésként a párok a grófhöz járulnak apai áldásért. Cserháty Rózsával, Házy Ilkával lép frigyre. A gróf egyiknek odaadja anyai örökségét, másiknak az apai vagyonrészét. Házy most jön rá, hogy Rózsának tényleg nincs vagyona. Végül senki nem úgy házasodott, ahogy szeretett volna, és anyagilag sem jártak jól. Mégis, kijelentik, hogy vágyaik teljesültek.

Ha Eötvösnek jelentős drámaírói munkássága volna, mondhatnánk, hogy *A házasságok* csak amolyan ujjgyakorlatként készült. Csakhogy alig négy színdarabja van, s ezek sem mondhatók sikeresnek, köztük ez a legkevésbé. Könnyed vígjátékában egyetlen erényt fedezhetünk fel, hogy minden szereplőjét képes nevetségessé tenni, elsősorban a fősvény, szőrös szívű gróf Buvárdyt.

Érdekességként említhető *A házasságok* kapcsolatban, hogy Eötvös anyja azt kérte fiától, hogy a mű kiadásánál ne tüntessék fel fiának a teljes nevét, csak a három kezdőbetűt [B. E. J.]. Ez meg is történt, ám eredménye nem volt, mert Toldy Ferenc a Kritikai Lapokban felfedte a szerző kilétét, és 39 oldalas kimerítő kritikájában a színdarab összes gyenge pontjára rávilágított. Még rosszmájúan azt is megjegyezte, miszerint Kazinczy jóslata Eötvös ígéretes irodalmi jövőjéről nem fog teljesülni, sőt azt tanácsolja az ifjú szerzőnek, hagyjon fel irodalmi ambícióival, mert tehetségtelen. Eötvös azonban nem vette zokon Toldy lekicsinylő szavait, és nem is riasztotta vissza a további próbálkozástól.

Bosszú (megjelenésekor a *Boszú* alakot viselte) c. tragédiája 1834-ben a saját teljes neve alatt jelent meg Trattner Károly nyomdájában. A mű első változata még 1831-ből való, 1833-ban levélben említi, hogy dolgozik a tragédián. Megírása idején Eötvös még drámaíró akart lenni elsősorban. Erre utal az ekkor megkezdett *Attila* c. drámája, ami azonban sohasem készült el, már az első jelenet után félben maradt. Leendő ambícióit támasztja alá Victor Hugo *Angelo* c. drámájának Eötvös általi lefordítása, illetve a két Victor Hugo-tanulmánya 1836 és 1837-ből.

A *Bosszú* erőteljesen romantikus, világfájdalmat sugalló sötét tragédia, amiben minden szereplő meghal a dráma végén. Szerzőjének nincsenek illúziói az étellel kapcsolatban, alakjai könnyen eldobják maguktól létüket, amikor úgy gondolják, meghasonlottak, értelmetlenné vált minden, amit eddig csináltak. A cselekmény korát nem tudjuk (16–18. század?), ami még meglepőbb, hogy a benne szereplő török szereplő (neve is Török) keresztény vallású, a többiek muzulmánok. Érdekes módon a muzulmánok szimpatikusak, a keresztény főhős viszont el-lenszenves.

A tragédia szerelmi témájú, féltékenységből, eltitkolt gyűlöletből táplálkozik, s csak a halálban leli meg nyugópontját. Cselekményében a keresztény hitre áttért Török (a tragédia egyik főhőse) rabszolgaként tartja magánál Leilát, a muzulmán fiatal és szép leányt, akibe szerelmes. Feleségül akarja venni, de Leila szíve foglalt, Aliba szerelmes, akiről nem tud semmit rabsága óta. A Török szolgája Begler, azt tanácsolja urának, Leilát keresztelje meg, utána vegye feleségül. Leila először nemet mond. Közben Bedor, egy másik rabszolga is szerelmet vall Leilának, a lány neki is bevallja, Alit szereti. A II. felvonás a Török és Leila esküvőjével kezdődik. A táborba váratlanul megérkezik Ali, Leila szerelme, és egyben Bedor barátja. Ali elmondja, hogy kedvesét elrabolták a házukból, most őt keresi. A templomból kijövő házaspár női tagjában felismeri szerelmét, Leilát. Leila pedig felismerve Alit, elájul. A Török, Beglertől értesülve, hogy Leila szerelme a most megjelenő Ali, meg akarja ölni a férfit, hogy ne legyen vetélytársa. Begler lebeszéli a gyilkosságról, azt ajánlja, hogy csak akkor álljon bosszút, ha Leila megcsalja. Bedor csalódottságában szökésre készül a táborból, Ali pedig Leilát akarja együttes szökésre bírni. Leila azonban nem szökik, ő már keresztény, és hű akar maradni urához, bár nem szereti szerelemmel. Az éjszakai találka véres összetűzésbe csap át, amikor a Török emberei lekasabolják Bedort és Alit is. Leila siratja a halottakat, a Török pedig azt hiszi, Leila megcsalta őt. Beglernek korábban megígérte, ha Leila megcsalja, megöli az asszonyt.

Az utolsó felvonásban a Török beváltja korábbi ígéretét, leszúrja Leilát. Begler csak Leila halála után fedi fel saját titkát. Kiderül igazi neve (Harum), és megtudjuk, hogy életének egyetlen célja, hogy a Törökön bosszút álljon. Sok-sok évvel ezelőtt a Török az ő menyasszonyát, Zulimát elcsábította, és elhagyta. Zulimának a Töröktől származó egyetlen gyermeke Leila, aki most meghalt, így állt bosszút Begler régi ellenfelén, s mivel mérget vett be, most ő is meghal. A Török, megtudván, hogy saját lányát ölte meg, szíven szúrja magát.

Egy mai irodalmi szakkifejezéssel *grand guignol*nak nevezhetnénk a történetet, amely nem kegyelmez senkinek. Két fontos adalék ehhez a maga nemében egyedi tragédiához. Az utolsó felvonás legvégső sora így hangzik a Török szájából: „Legyek elátkozott”, amit Eötvös Victor

Hugo *Hernani* c. drámájából kölcsönzött. Ebből is látszik az 1830-as években Victor Hugo átütő hatása a fiatal magyar íróra, mind tematikában, mind a romantikus végzetdráma utánzásában. A másik megemlíteni való, hogy míg Vértesy Jenő monográfiája (1913) nem tud a darab színpadi bemutatásáról, addig Sőtér István könyvében (1953) megemlíti, hogy 1834. április 21-én bemutatták Debrecenben.

Eötvös végzetdrámája mindenesetre következetes, és egy cseppet sem unalmas. Az intrikus (Begler) bosszújának indítékát tényleg csak az utolsó jelenetben tudjuk meg, a szerző közben mindvégig fenntartja az olvasó/néző kíváncsiságát az iránt, miért akar bosszút állni a szolga gazdáján. Meglepő azonban, hogy keresztény és muzulmán szereplők egy furcsa fénytörésben jelennek meg. A Török, a darab főhőse kikeresztelkedett muzulmán, és Leilát is ő téríti át a keresztény vallásra. Az ő esküvőjük egy keresztény templomi szertartás, ami után Leila komolyan veszi új vallását, és ennek törvényei szerint cselekszik, nem csalja meg urát, és nem szökik meg régi szerelmével. A két fiatal szerelmes férfi (Ali és Bedor) muzulmánok, de minden tekintetben korrekték, becsületesek, ők maguk is kiszolgáltatottak a nem szokványos uruknak, a Töröknek, aki erőszakos, gonosz. A mű vallási üzenete legalábbis elgondolkodtató, arra készíten bennünket, hogy bíráljuk felül saját vallásos előítéleteinket, mert nem a vallás, hanem a cselekedet árulja el, milyen emberek vagyunk.

Nem lehet véletlen, hogy Eötvös később, kétszeri kultuszminisztersége alatt fontosnak tartotta a vallásszabadság kivívását, egyenrangúvá tette a keresztény felekezeteket, és elérte, hogy a zsidók egyenrangú állampolgárokká váljanak a többséggel. Szabadelvű felfogásának már ebben a rémdrámában is megmutatkoznak nyomai.

Legjelentősebb színdarabja az 1841-ben írt *Éljen az egyenlőség!* című, műfaját tekintve vígjáték, de nem a szó klasszikus értelmében. Nem mulattatni akar, hanem színdarabjával rávilágítani a sokaktól fennhangoztatott polgári egyenlőség hiányára. Eötvös ezen színművét bátran tekinthetjük későbbi regényének, *A falu jegyzőjének* előzményeként. Rokonságban van a színmű Eötvösnek egy híressé vált, ugyanezen évben íródott röpiratával is (*Kelet Népe és Pesti Hírlap*), amelyben a Kossuth által szerkesztett Pesti Hírlapot védi a Széchenyi-féle Kelet

Népe ellenében. A francia forradalom által Európa népeihez és az egyes emberhez is eljutó társadalmi egyenlőség megvalósulásának kimondása és közeli bevezetése már a küszöbön volt, Eötvös a témával nyitott kapukat döngetett.

Sok a személyi hasonlóság a már említett *A falu jegyzőjével*, könnyen észrevehető, hogy Macskaházy a színmű Gáborszkyjából nőtt ki, Rétyné hasonlóságot mutat Hegyfalvynéval, vagy János, a kiszolgált huszár azonos néven vonul be a regény fejezeteibe. Még feltűnőbb a két szerelmes fiatal szereplő (Hegyfalvy Vilmos és Perlegi Gyula) hasonlósága a regénybeli Kislaky Kálmánnal és Réty Ákossal. Hasonlít a két műben a szatirikus-ironikus hangvétel is, a szerző kigúnyolja a szabadelvű nemeseket, akik fennen hirdetnek egy haladó eszmét, de a gyakorlatban távol tartják magukat tőle.

A négyfelvonásos vígjáték mágna főhőse Ábrányi gróf, akinek lánya, Ilka titokban az alispán fiába, Hegyfalvy Vilmosba szerelmes, a vonzalom kölcsönös. A gróf és az alispán között némi földvita forog fenn, amit már régóta nem tudnak megoldani, féltve, hogy pereskedés útján rendezik majd. Ám lenne egy megoldás, ha a két család a fiatalok házasságával rendezné a vitatott föld hovatartozását. Ebben azonban egyik szülő sem egyezik bele, az alispán nemes ugyan, de nem mágna, a grófhhoz képest az alispán családjá rangon aluli.

Vilmos húga, Irma és a család ügyvédjének fia, Perlegi Gyula is szerelmesek egymásba, szüleik tudta nélkül. A helyzet hasonló: Irma nemes, Gyula viszont polgári származású. A „felvilágosult” gróf azt ajánlja Gyulának, házasodjon össze Irmával titokban, a szülők majd megbékülnek. Mikor Vilmos ezt a beszélgetést kihallgatja, kapva kap az alkalmon, hisz, ha Ilka apja így gondolkodik, akkor ők is ezt a megoldást választják, hogy szerelmüket hivatalossá tegyék. A dupla, titokban megkötött esküvő részleteit Vilmos dolgozza ki, s maga a gróf kéri meg a tisztelést a szertartás megtartására. Persze, azt nem tudja, hogy ebben a titkos szertartásban saját lánya is részesülni fog. A szerelmesek terve közben veszélybe kerül, mert Gáborszky ügyvéd túlbuzgóságában elfog egy levelet, és árulkodik Irma szüleinek a készülő merényletről, majd Gyula apjának, az öreg Perleginek is árulkodik a leendő frigyekről. A dolgok jól alakulnak, a titkos esküvők után min-

den szereplő a gróf kertjében várja a fejleményeket, amik szerencsésen be is következnek. A szülők ugyan meglepődnek az eléjük tárt kész helyzeten, de nem csinálnak botrányt. A gróf nem örül, mindössze egy kézlegyintéssel teszi túl magát azon, hogy lánya egy alispán felesége lett.

A színdarabnak van egy még közéletibb vonulata is, mégpedig a kortesek szerepeltetése a darabban. Az alispán borral itatja őket, mert a közeli választáson ismét szeretne nyerni. A korteseknek viszont egyéb kérésük is van, Perlegi Gyulát akarják főbírónak, viszont az alispán őt csak albírónak javasolja, de alulmarad, mert a kortesek már elköteleződtek Perlegi Gyula báljára, s most már biztos, hogy őt választják főbíróvá.

Eötvös ügyesen mozgatja a szálakat, színdarabját mégis sokan vádolták meg unalmassággal, gyenge cselekményvezetéssel. Legjobb benne az a szelíd gúny, ironikus felhang, amellyel a magát haladónak tartó mágna ábrázolja. Ábrányi gróft mesterien csúfolja ki úgy, hogy az nem dühöng, nem átkozódik, nem fenyeget csalódása, vesztesége miatt. A megyei választásokat is szelídebb gúnnal illeti, nem oly elszántan, mint *A falu jegyzőjében*.

Az *Éljen az egyenlőség!* színpadi sikert is tudhat magáénak. Ősbemutatója 1844. október 26-án volt a Nemzeti Színházban. Bár a bemutatón kívül mindössze nyolcszor játszották 1848-ig, az összesen kilenc előadás folyamán kb. 4200-an látták. Vidéki előadásai is voltak. Aradon kétszer adták elő, 1847. november 25-én, és 1851. november 19-én. Mindkét alkalommal Fánicsy Lajos vendégszereplése kapcsán került rá sor. Nagyváradon 1861 folyamán játszották, amikor Latabár Endre társulata tartotta vendégszereplését májustól szeptemberig Olasziban és a Heymann-színkörben.

(Eötvös lappangó műveként tartják számon *A csél* c. vígjátékot. 11 jelenetből álló, egy kritikust megleckéztető és megszegyenítő egyfelvonásos mű, amelynek szerzője lehetne Eötvös is. Az 1830-as években levelezésében *A kritikus* címmel szerepel egy készülő mű, de megjelenik a Muzáron 1833. évi kötetében *Csél* címmel név nélkül egy olyan alkotás, ami egy kritikusnak emberi alávalóságát mutatja meg. A húszoldalas jelenet majd a 20. században kerül elő, és megjelenik Eötvös ne-

ve alatt (*A csél*, Reformkori vígjáték, Átdolgozta Nyerges András, Bp., NPI, 1975). Frappáns bosszúhadjáratról szól, amelyben az igazságatlan, részrehajló, a tehetséget semmibe vevő Kritikust ellenségei, a Szerző, az Íródiák, a Könyvárus, a Színésznő, az Ifjú megleckéztetik, és kárpótolják azt a Hölgyet, akit a Kritikus elcsábított és elhagyott. A Kritikus megszegyenül, és csúnyán pórul jár, a megalázott Hölgy némi elégtételt kap. Üdvözölhetjük-e mint Eötvös-opust ezt a rövid, frappáns művet? Sajnos nem, mert egy 2007-es monográfia (Devescovi Balázs, *Eötvös József*, Pozsony, Kalligram Kiadó) ezt egyértelműen ki-zárja. A művet August Kotzebue írta, eredeti címe: *Herr Gottlieb Merks, der Egoist und Kritikus*. Magyarra fordította: Szemere Pál.)

Egyéb művek

Eötvös írt néhány tucat verset, közülük néhány igen híressé és sokat idézetté vált a későbbiekben. Közülük legnagyobb hatással *A megfagyott gyermek* (1833) bírt, amely iskolai tananyagként közel egy évszázadig formálta a kisiskolásokat. A másik reformkori programvers, az *Én is szeretném...* (1846) már a középiskolás tankönyvek törzsanyagába került, és *ars poeticaként* is megállta helyét: „Kit nem hevít korának érzeményle, / Szakítsa ketté lantja húrjait” – hangzik utolsó két sora. Hazafias versei közül legismertebbek a *Bucsú* (1836), *A végrendelet* (1848), és *A zászlótartó* (1863) címűek.

Szépirodalmi műfajok terén megemlíthető még néhány figyelemreméltó novella (*Egy tót leány az Alföldön*, *Téli vásár*, *A molnárleány*, *Magyar élet*), a *Gondolatok* (1864) c. aforisztikus elmélkedés-gyűjtemény, valamint a már csak a 20. században megjelent, 1866–71 között írt levelei fiához, Eötvös Lorándhoz. Elméleti munkássága, publicisztikai művei sokszorosát teszik ki a szépirodalmi műveknek, hisz első sorban a magyar jogalkotásban, a kötelező oktatási törvény bevezetésében, és számos fontos közjogi törvény elfogadtatásában fejtett ki jelentős elméleti megalapozást (*Fogházak viszonyainak javítása*; *Nép-oktatási Jelentés*; *Zsidók emancipációja*; *Keresztény vallások egyenjogúsítása* stb.).

Összegzés

Eötvös József azon nagy magyar államférfiak közé tartozik, akik minden gondolatukkal, minden leírt mondatukkal a haza jobbá tételét szolgálták. Szépirodalmi műfajokban sem törekedett saját írói babérokra, nem volt benne dicsőségre vágyakozás, exhibicionizmus keltette irás-kényszer. Verseit, prózáját, színdarabjait mindvégig a nevelő célzat, a nemzet felemelése, a társadalmi problémák megoldásának szándéka vezeti. Kiszámú drámáit olvasván az jut eszünkbe, hogy az író még idejében ráébredt arra, hogy nem tud átütő erőt felmutatni sem vígjátékban, sem tragédiában, ezért inkább felhagyott a kísérletezésekkel. Az elkészült színművek élénkítik, színesítik az 1830-as és 1840-es évek fordulójának magyar drámatermését, és egy irányba mutatnak a kor többi – sok esetben Eötvösénél jelentősebb – színdarabjaival. Ez a legfőbb jelentősége Eötvös színpadi műveinek.

NAGY IGNÁC
(1810–1854)

Rövid életrajz

Nagy Ignác viszonylag rövid élete alatt hatalmas életművet hozott létre, legjelentősebb hatalmas méreteket öltő publicisztikája, emellett néhány korfestő kalandregénye, és színdarabjai elenyésző terjedelműek. Magyar szülőktől született, anyanyelve is magyar volt, kezdetben úgy tűnt, német író lesz belőle. Aztán mégse.

1810-ben született Keszthelyen, apja Festetich György grófnak volt tisztartója. Iskoláit Gyöngyösön, Baján, Pécsen végezte, majd Pestre ment bölcsészeti hallgatni, s rajongott a német költőkért, Klopstock, Schiller voltak kedvencei. Német versek, novellák, színdarabok kézirataival volt tele fiókja, amikor rátalált az Auróra c. magyar nyelvű évkönyvre, amelyet Kisfaludy Károly szerkesztett, s általa beleszeretett a magyar irodalomba, amelynek létezéséről addig nem is tudott. A magyar irodalmat felettébb szegényesnek találta a némethez képest, s mondhatni a sajnálat volt az, ami miatt a magyart választotta. Egy kis nemzet, amely a nagyok árnyékában akar valamit alkotni honpolgárainak szórakoztatására, felemelésére. Átpártolt a magyarhoz, de olyan komoly szándékkal, hogy német kéziratait elégette, s attól fogva csak magyarul írt.

Mindez 1833-ban történt. Ez idő tájt már nős volt, fizetett állást töltött be a királyi kamaránál, amiből meg lehetett élni. Minden szabad idejét az írásnak szentelte. Szinte minden magyar nyelvű lapban, folyóiratban publikál, almanachokat, zsebkönyveket teleír novellákkal, színdarabokat fordít, de legtöbbször napi kuriózumokat, pletykákat, kisebb-nagyobb híreket, szenzációt tesz közzé, igazi úttörője az újságírásnak, hisz mindent megír, ami új volt neki és közönségének.

Korai színdarabjai (*Murai rabló*; *Soroksári János*) nem keltettek feltűnést, először az 1834-ben a Jelenkor c. folyóiratban megjelent sza-

tirikus írásaira figyelt fel a közönség. 1840-ben *Életuntak* c. vígjátéka az akadémiai pályázaton másodjutalmat nyer, 1842-ben pedig a *Tisztújítás* c. vígjátéka ugyane pályázaton első díjat kap, s ezzel egy időben zajos tetszést arat a színpadon. Akkor még nem lehetett tudni, hogy egész életművéből ez az egy mű lesz maradandó, népszerűsége kitart egészen a 20. század második feléig.

Kedvenc regényének (Eugene Sue: *Párizs titkai*) mintájára több regényt is útjára bocsát, ezekkel nagy sikert ér el saját korában. Közülük leghíresebb a *Magyar titkok* (1844–45), de népszerű volt a *Torzképek* (1844); a *Hajdan és most* (1845) c. kötetek is, amelyek romantikus életképeket mesélnek el nagy elhithető erővel, mintha csak beszámolónak egy minap történt rablásról, lányszöktetésről, bosszúból elkövetett gyilkosságról. Kisebb írásai is megjelentek életében: *Beszélyek* (1843); *Bors és paprika* (1845); *Menny és pokol* (1846); *Szúnyogok* (1848).

1844–48-ig a Budapesti Híradó hasábjain közölte a fővárosi újdonságokat, életképei ugyanekkor a Pesti Divatlap és az Életképek hasábjain láttak napvilágot. Nem politizált komolyan, de a „nagy magyarok” közül Széchenyi programjával értett egyet, az ő eszméi nyomán bírálta a nemességet.

1848 tavaszán Kossuth pénzügyminisztériumi fogalmazóvá nevezte ki, bár a kitört forradalomnak nem látta történelmi jelentőségét, ezért nem is nagyon lelkesedett. A vérontást elítélte. A harcok után megfosztották hivatalától, de 1849 végétől megindította Hölgyfutár c. folyóiratát, amelyet haláláig szerkesztett. Jókait nagyvonalúsággal támogatta, előbb közbenjárta, hogy *Hétköznapiak* c. első regénye megjelenhessen, majd a szabadságharc leverése után Jókai írásait is megjelentette saját lapjában. Utolsó éveit betegágyban töltötte, 1854-ben, 43 és fél évesen halt meg.

Vígjátékai

E címmel jelent meg a szerző nyolc színpadi műve Budapest helymegjelöléssel (jóval az egyesítés előtt), 1852-ben, Bucsánszky Alajos nyomdájában. A kötetet Csekonics-Liptay Leona bárónőnek nemzeti

irodalmunk és színészetünk hőkeblű pártolójának ajánlja az első oldalon *hódoló tisztelettel*. A kötet nyolc vígjátékot tartalmaz, Nagy Ignác összes színdarabját.

Egyesüljünk!

Hangulatos, kifejezetten szórakoztató vígjáték 3 felvonásban, előjátékkal. Meglepő, hogy szereplői majd felerészből angol nemzetiségűek, akik ismeretlen okból (!) Magyarországon tartózkodnak, és meglepő otthonossággal mozognak itt. Két angol politikai rivális (Clinton és Shrewsbury) küzdelme áll a középpontban, Clinton a népboldogító, barátságos, emberszerető, aki az egyesülés megszállottja, hazánkban is e mozgalom előmozdítása céljából tevékenykedik, míg Shrewsbury konzervatív, vaskalapos, s embertelen is sok tekintetben. Fiával azért szakított, mert nem helyeselte a fiú választását nőüléskor. Az előjáték Balatonfüreden játszódik, ahol a főhős, Sárbery Eduárd, meglátja és beleszeret Clinton lányába, Viktóriába. A fiút az angolok Shrewsbury fiának, Henriknek nézik, mert olyannyira hasonlít rá. Henrik jelenleg Angliában tartózkodik, de azt gondolják, mégis apja után jött Füredre. Közben az angliai parlament kerületi követe meghal, s angol ismerőseink hazautaznak, hogy helyette új embert válasszanak Henrik személyében. Sárbery így velük megy, ám a kampány folyamán előkerül az igazi Henrik, és Sárberyről kiderül, hogy fizikai hasonlóságát csalásra használta. A harmadik felvonás fordulatot hoz, mert Frederik, Shrewsbury inasa felfedi a család titkát: Sárbery Eduárd Henrik iker-testvére, csak 25 éve kicserélték Füreden egy tejesasszony gyermekével, mert satnya volt, féltek, hogy meghal, a tejesasszony gyereke erős volt. Viszont a dolog megfordult, a gyenge fiú életben maradt itthon, a cserélt pedig meghalt Londonban. Viktória anyja ezek után már hajlandó lányát Sárberyhoz adni, pedig mind ez ideig szívesebben adta volna bárki szélhámoshoz, ha előkelőnek hazudta magát. Sárbery a választást is megnyeri, ellenfele saját iker-testvére, aki vesztett ugyan, de nyert egy iker-testvért.

A vígjáték sok szellemességgel, finom iróniával átszőve, némileg korát kissé meghaladva előlegez meg fordulatokat. Mintha G. B. Shaw korai színdarabjai bújnának elő egy-egy jelenetben. Ha nem is teljesen hiteles a két angol apa és az angol mama figurája, igen jó az inas (Frederik) sorsdöntő szerepeltetése, és a Viktória kezéért pedálozó magyar szélhámós, aki háromféle alakban próbálja a lányt megszerezni feleségnek (Körmös, Zajby báró, Carreau márki), de pechére lefűlelik mint nemzetközi hamiskártyást. A szerző jól fejlett iróniájára jellemző, hogy megfelelő távolságtartással tudja kezelni a vígjáték politikai vonatkozását. Az *egyesülés* az élet minden területén kíváncsú, ezt hirdeti az egyik angol propagandista, Clinton, de kampányainak szövegei lehangolóan primitívek, szinte közönségesek. A szerző nem hódol az angol demokratikus vívmányoknak, inkább nevet rajtuk. Mintha azt üzenné: ezt sem kell olyan komolyan vennünk, ők sem sokkal jobbak nálunk.

Az *Egyesüljünk!* 1840. március 7-én került színre a Nemzeti Színházban.

Sobri

Nagy Ignác első vígjátéka, 1838-ban keletkezett. Eredeti címe *A hősök*, amely a *Részvét Gyöngyei* c. kötetben jelent meg az árvízkárosultak javára. Címét később változtatta *Sobrira*, így a második – egyben utolsó – kiadásban már ezen a címen jelent meg. A betyár figurája erőteljesen foglalkoztatta a szerzőt, s közbeszéd tárgya volt, különösen 1837-ben, amikor elfogták, de a közvéleményt nem tájékoztatták a történetekről. Az a hír járta, hogy Amerikába szökött, így találgatásra volt lehetőség személyét illetően. Pedig elfogása után nem sokkal agyonlőtte magát, ám erről csak hónapokkal később adtak hírt. A vígjáték ebben a talányos időszakban keletkezhetett.

Az egyfelvonásos vígjáték látványos, hangulatos, viszont elég nagy apparátust igényel, nem is játszották színpadon ismereteink szerint. Sobri, a bakonyi betyár Nagy Ignác egyik kedvenc figurája. A *Magyar titkok* c. regény „négyalakos” főhőse közül az egyik figura Sobri.

A cselekmény egy Bakony környéki falu kasznárjának házában kezdődik. Pusakai kasznár Johanna lányát egyszerre hárman is feleségül kéri. A 68 éves Kardhegyi, aki még a török ellen is harcolt, a szintén öreg Csapházi, akik már majdnem párbajoznak a lányért. De megjelenik Johanna Jenőfi Kálmánnal, a vőlegényével, aki a falu jegyzője. Kálmán örökölt, most akarnak összeházasodni. Hirtelen üzenet jön Sobritól, megfenyegeti a falut kifosztással. Pusakai kijelenti, hogy annak adja a lányát, aki elfogja Sobrit. A lány kérése az, hogy ne öljék meg a betyárt, csak üzzék ki az országból.

Közben a falu szélén lévő csárdában Sobri parancsára vacsorát kell főzni, hogy a tervezett rablás után a banda vacsorázni tudjon. Sobriék épp Pusakai kasznáron akarnak rajtaütöni. Árulás esetén halállal fenyegeti Kupást, a kocsmáros. Készítik is a vacsorát szó nélkül, ám Pusakai és Jenőfi rájönnek, hogy kinek főzik a vacsorát valójában. Azonnal szervezkedni kezdenek, hogy a gyanútlan Sobrit lefűleljék. A rajtaütés nem sikerül, mert Sobri őket is megelőzi, Johannával üzenetet küld az öt üldözőknek: a kastélyból ellopta ugyan az ott talált pénzt, de hajlandó elhagyni az országot, ha Johanna és Kálmán összeházasodnak. Mindenkinél teljesül a kívánsága, hiszen nem harcolnak, a fiatalok egymáséi lesznek, a gyűlölt betyár elvonul messzire.

Az egyfelvonásos az abszolút szórakoztató játék kategóriájába tartozik, a népszínmű előzményeit fedezhetjük fel benne, de sok motívum Kisfaludy Károly vígjátékaiból való (*Kérők; A pártütők*). Remekbe szabott magyaros figurákat teremtett szerzője (*Kardhegyi kapitány, Pusakai kasznár, Csapházi kántor, Matyi suhanc, Boris*, a nagyszájú parasztasszony, *Kupás* kocsmáros), nyelve gördülékeny, tele szólásokkal, élvezetes nyelvi fordulatokkal. Visszafogottak viszont a szerelmek (*Háni és Kálmán*), és szentimentálisra sikerült a betyár rabló figurája (*Sobri*), aki visszaadja az elrabolt pénzt, és távozik az országból a filantróp fiatal lánynak, Kálmán menyasszonyának, Háninak kérésére. Gyengéje még, hogy az egyfelvonásos színdarab három helyszínen játszódik, vígjátéki sablonokból építkezik, ezeket azonban elfedi az ízes beszéd, a fordulatok cselekmény.

Rontó Pál

Műfaja tüneményes életkép „4 rámban előrajzzal és utóábrázolattal”. Keretes történetről van szó, amelyben Rontó Pál egy korhely diák, aki katonának áll egy huszárkáplárhoz, s részegen táncol egy üveges tót asszonnyal (?), aztán nagy esés következik, összetörnek az üvegek.

Helyszínváltás után Tündérorságban járunk, Árgyus királyfi nagykorúvá avatása zajlik, akit leküldenek a földre, s élnie kell egy választott személy bőrében boldogan, meglegedetten. Ha lesz ilyen helyzet, a királyfi feleségül veheti szerelmét, Ilonkát, aki a Vasorrú bába lánya. Kísérője Rontó Pál a földi helyszínen. Árgyus három alkalommal is belebújik egy idegen ember bőrébe, de a feladatot nem tudja végrehajtani (hogy önfeledten jól érezze magát a szerepben), mert a Vasorrú bába mindig a nyomában van, és ezt megakadályozza. A harmadik próbánál igyekeznie kell, mert ez az utolsó lehetősége. Ekkor a magyar színházba mennek, és két színész figuráját öltik magukra a Zrínyiről szóló színdarabban. Éppen próbálnak a színpadon, de a szöveg elveszik, és nem tudják folytatni a próbát. A színdarabírók és az énekesnők összevesznek, a színház két pártra szakad. Eközben Árgyus és Rontó annyira jól mulatnak, hogy elfeledkeznek arról, hogy szerepet játszanak.

A feltételt teljesítette a királyfi, felnőtté vált és elnyerte Ilona kezét. Vasorrú kénytelen beleegyezni. Rontót bőséges ajándékkal visszengedik a földre, hogy zavartalanul katonáskodhasson tovább. Búcsúzóul kap egy csókot Ilona komornájától.

A népies mesejáték nem vált színpadi játékká, de még ismertté sem az irodalmi közéletben. Nem figyeltek fel rá akkoriban, és később sem. A korszak divatja, hogy ilyesfajta vidámságokhoz zenét íratnak a benne lévő versekre, köszöntőkre, és ha jó a zene, akkor életképessé válhat a történet is. Elgondolkodtató, hogy a manapság már annyira kedvelt *Csongor és Tünde* (Vörösmarty) saját korában nem jutott el a színpadig, holott a szerző többi művét előszeretettel mutatták be rendről rendre. Egy nagy rendező egyéniségnek, Paulay Edének kellett jönni, hogy felismerje a *Csongor* színszerűségét, és sinre tegye (1879).

Nagy Ignác *Rontó Pálja* irodalmi értékben és színszerűségben is messze van a *Csongortól*, de a kor népszínműveket felfuttató divatjában nagyon is elérné. Ennél gyengébb darabokat is játszottak vidéken, és a fővárosban is. A *Rontó Pál* tele van remek életképekkel, színpadi ötletekkel. A III. felvonásban egy koldustalálkozót láthatunk, ahol a koldus-segédeszközök a terem közepén egy kupacban vannak felhalmozva (púp, paróka, flastrom, mankó, faláb). A szegények társaságát a szerző fonákjáról mutatja meg, nem sajnálkozik a nyomorgókon, hanem ugyanazzal az iróniával ábrázolja őket, mint a gazdagokat, a szélhámosokat, bűnözőket.

Vendégszerep

Az egyfelvonásos vígjáték egy Kassa környéki faluban játszódik. Három barátnő összeesküvése áll a középpontban. Nina és Juci ügyes cselekekkel akadályozza meg Irma barátnőjük kényszerházasságát Konok Sándor kapitánnyal. A házasságot Irma apja, Rendfalvy földbirtokos szorgalmazza. Irma azonban Szellemi Gyulába szerelmes, hozzá akar menni feleségül. Nina azt találja ki, hogy férfinak öltözik, és vele együtt már három férfi is vetekszik Irma kezéért. Nina olyan sikeres udvarlóként, hogy két vetélytársa vissza akar lépni. Ekkor Rendfalvy bejelenti, hogy egy nagynéni érkezik hozzájuk, ő fogja eldönteni, Irma kihez menjen férjhez. Nina hirtelen az ismeretlen nagynéni szerepét is eljátssza, női ruhát vesz föl, ezzel is időt húzva segít Irmának. Az apa végül a lányára bízta, kit választ férjül. Ekkor viszont megérkezik a valódi nagynéni, s Nina kénytelen felfedni saját csalását. Rendfalvy lányára haragszik, hisz megmondhatta volna, hogy mást szeret. A dolgok azonnal megoldódnak, Konok kapitány ugyanis Nina barátnőjébe szeretett bele időközben, így Irma boldogan adja kezét szerelmének, Gyulának. De a meglepetés csak ezután jön, mert Nina felfedi titkát, ő valójában Lendvayné, a híres színésznő, és Kolozsvárra utaztában – ahol vendégszerepel – töltött néhány napot barátnéjánál, s ezt a kis tréfát „vendégszereplésnek” tekinti. Konok és a valódi nagynéni megsértődnek ezen a tréfán, és gyorsan elrohannak a helyszínről, kellemetlenül

érezvén magukat. Rendfalvy azonban örül a végkifejletnek, és bejelenti lánya és Gyula kézfogóját, amire meghívja Lendvaynét is.

Felhőtlen vígjáték, a nem túl érdekes történetet kizárólag az ismert színésznő (Lendvayné) szerepeltetése „dobja fel” valamennyire, s teszi érdekessé a történeteket. A Nemzeti Színház 1840. október 21-én mutatta be. További előfordulásáról nincs adat.

Az életuntak

Az ötfelvonásos vígjáték felváltva játszódik Budapesten és falun. Az életunt fiatalok hármán vannak: Irma, aki 18 évesen vesztette el apját, majd férjét, és legfőképpen a hízlgő udvarlást unta meg, szerinte nehéz megkülönböztetni a hódolást a hízlgéstől, a tettetést a való érzéstől. Endre ugyan vidám lenne, de addig nem nőülhet, amíg bátyja, Jenő meg nem házasodik. Jenő azért is búskomor, mert annyit tanult, hogy mogorva tudós lett belőle, másrészt beleszeretett egy fiatal lányba, aki szemben lakott vele, de a lány máshoz ment feleségül. A család és a barátok elterjesztették Jenőről, hogy nőgyűlölő.

Tóbiás, Jenő nevelője lelki furdalást érez, mert ő nem tudta tanítványát a helyes útra téríteni. A rokonok és a barátok elhatározzák, Jenőt jobb belátásra bírják, estélyt rendeznek, ahol részt vesz Tóbiás, Endre, Ledér báró, Achille dzsidás kapitány, Ákos, a rokonfiú, Vilma és Ida grófnő, két szülő hölgy. A párok összekeverednek, miközben Jenő rájön, hogy Irma volt az a lány, akibe ő régebben beleszeretett, és férjhez ment máshoz. Most tudja meg, hogy azóta megözvegyült régi szerelme, de nem meri neki elmondani, inkább meghalna zavarában.

A 4. felvonás végén mégiscsak szerelmet vall Jenő Irmának térdén állva, s egy félreértés miatt még párbajozni is hajlandó szíve választottjéért, de erre már nem kerül sor, ők egymáséi lesznek, a többiek azonban hoppon maradnak, és szétválnak.

A vígjáték túl hosszú és vontatott, egyetlen ötletre épül, s ez kevés az egész estét betöltő darabhoz. A szituáció kiélezettnek mondható, mert Irma helyzete túlzottan egyedi. Valószínűtlen, hogy valaki azonnal a férjhez menése után veszítse el férjét, és váljon ismét szabaddá. Jenő

is szélsőséges figura, ha Irma nem özvegy, soha nem keresett volna magának feleséget. A többi szereplő epizodista, csak töltelékként vannak jelen a vígjátékban.

A vetélytárs

A Pesten játszódó egyfelvonásos vígjáték témája az oktalan féltékenység. A szerző ennek igazolására minden eszközt bevet a kötékhágcson való leskelődéstől a többszörös személytévesztésig. Hábor Gyula joggyakornok Csornay tanácsos lányába, Adélba szerelmes, de oly mértékben féltékeny, hogy titokban figyeli, kik jönnek a tanácsos házába. Minden érkező férfit vetélytársának érez, szépséges menyasszonya hűtlenségétől tart. Márpedig többen is jönnek Csornay házába, pl. egy fogorvos, aki Adél barátnőjének, Flórának a kérésére érkezett, akinek fogpótlásra van szüksége. Egy Szuszogi nevű hódoló is idejön, de nem Adélhoz, hanem ő is Flórához jött, szerelmi választ vár a lánytól, de kosarat kap. Egy tolvaj is megfordul a házban, ezüstneműt lop a szekrényből, de hamarosan kiderül, két hete szabadult a börtönből, és most, hogy lefűlelték, ismét oda tér majd vissza.

A kedélyek lecsillapodnak, minden félreértésre fény derül. Gyula megígéri, felhagy oktalan féltékenységgel. Leendő apósa, a tanácsos arra kéri, tegye le ügyvédi vizsgáját, és intézkedjen az Adéllal való házasság ügyében.

A kor átlagos vígjáték-szintjét mindenképp megüti ez az egyfelvonásos. Fő problémája, hogy a benne szereplő figurák nem elég érdekesek, sokszor művi problémának tűnnek az események. Sok a természetellenes helyzet. Jellegtelen a féltékeny fiatalember alakja is, indokai érthetetlenek, megjavulása, megváltozása nem elég meggyőző. A legérdekesebb epizódszereplő a szolgálólány, Róza, aki Adél hűségét és becsületét védve, a fogorvost és a Flóra udvarlóját is szeretőjének vallja. De mindkét férfi elmenekül a felkínált lehetőség elől, Róza egyedül marad.

Tisztújítás

A négyfelvonásos vígjáték Nagy Ignác legjobb alkotása, kisebb-nagyobb szünetekkel a 20. század végéig felbukkant valamelyik színház műsorán. Egy vidéki kisebb városban játszódik, és a megyei választások furcsaságait, kijátszhatóságát leplezi le. Arról szól, mennyire nincs köze a tisztség megválasztott képviselőjének ahhoz, hogy rátermett-e, fogja-e képviselni a település érdekeit a megválasztása után, vagy sem.

A cselekmény vonalvezetését biztos kézzel állította fel a szerző. Középpontban egy vetélkedés áll: vajon ki nyeri el a szép és gazdag özvegy kezét a három jelentkező közül? Aranka gyászéve éppen akkor jár le, amikor a helyi tisztújítás eseménye fog zajlani, vagyis néhány napon belül. Aranka és Tornyai szolgabíró már hónapok óta titokban szeretik egymást, egybekelésüket a tisztújítás utánra tervezik, amin Tornyai a legesélyesebb jelentkező, hogy az alispáni tisztséget elnyerje. De hirtelen bejelentkezik Farkasfalvi, jelenlegi alispán, megkéri Aranka kezét, aki emellett abban reménykedik, hogy újra választják alispánná. De még ez sem elég, mert megérkezik Heves Kálmán ügyvéd, aki Aranka kezén keresztül akar Tornyai helyébe lépni szolgabírónak. Aranka ebben a helyzetben nem tudja, mit tegyen, kis időt kér, majd azt üzeni, hogy annak adja a kezét, akit három nap múlva alispánná választanak.

A tervet Tornyai eszelte ki és tanácsolta Arankának. Ezzel a válasszal megelégszik Farkasfalvi és Heves is, mert magabiztosak sikerükben, de Tornyai is nyugodt, hisz úgy gondolja, őt választják majd meg. A továbbiakban Farkasfalvi és Heves egymás ellen korteskednek, mindketten a választókat itatják Schnaps zsidó kocsmáros borával, emellett számos félreértésre adnak okot egymás elleni küzdelmükben. Tornyai nem kampányol, és nem itatja le a választókat, ő becsületes, ahogy eddig is volt szolgabíróként. Aranka viszont be akar szállni a kampányba, Tornyait szeretné segíteni, de csak ront a helyzeten. Ugyanis Hevesnek üzenetet küld, szerelmi légyottra hívja meg saját lakóhelyére, hogy leleplezze és megszégyenítse. A légyott azonban nem úgy sül el, ahogy ő gondolja, Tornyai tudomást szerez róla, és vissza akar lépni mind az alispánságtól, mind a házasságtól.

Aranka terve arra épült, hogy az éjféli légyottra férjezett hűgát küldi el, így téve nevetségessé Hevest. A férfi szerelmeskedni akar Kingával, a hűggal, amit Farkasfalvi egy fa tetejéről néz végig. Ekkor megjelenik Aranka, véget vetve az udvarlásnak, és Kinga férje is, aki párbajra hívja Hevest. Felgyorsulnak az események, Tornyai búcsút vesz Arankától, hisz úgy gondolja, mindennek vége. Ám a párbaj elmarad Kinga férjének, az orvosnak gyávasága miatt. A választás viszont meglepő eredménnyel zárul: Tornyait választják alispánná, mert mind Heves, mind Farkasfalvi átirányítja azon szavazatokat Tornyainak, amit nem ő kapott. Így kétfelől is Tornyai esélyét támogatják, és ez sikert eredményez. A félreértések tisztázódnak, Tornyai boldogan öleli magához Arankát, hisz nemcsak szeretik egymást, de a tisztújítást is ő nyerte meg. Heves örökre lemond a politizálásról, Farkasfalvi a vere-ség ellenére is szeretné Arankát, de az asszony ragaszkodik fogadalmához.

Valóságghűen mutatja be a színdarab a 19. század első felének tiszt-ségválasztási szokásait, lényeges ellentmondásait. Alispán az lehet, akinek több pénze van, vagy több befolyása, aki tehetséggel hazudik az embereknek, fondorlatos módon tudja leitatni, zsarolással vagy más módszerrel rávenni a választókat, őt részesítsék előnyben. A választási program annyira érdektelen, hogy Nagy Ignác vígjátékában nem is szerepel. Szerencsésen ötvözi a választási anomáliákat a vígjátéki bevett fordulatokkal, közben valódi izgalmat hoz létre a tekintetben, ki kerül majd ki győztesen a furcsa versengésből.

A *Tisztújítás* abban is remekel, hogy mind a főszerepekben, mind az epizódfigurákban hiteles, élő figurákat teremt, minden erőltettség, túlzás, hiteltelenség nélkül. Tornyai szolgabíró becsületes volta teszi magabiztossá, korrekt viselkedését még az sem hitelteleníti, hogy ő nem harcol, nem kampányol a posztért, és vetélytársaival sem küzd meg, minden az ölébe hull. Farkasfalvi kétszínű, öntelt, eddig is érdemte-lenül töltötte be a tisztséget, ráadásul a korteskedés híve. Heves Kálmán meggondolatlan, ötletszerűen határozza el a politikába való bekapcsolódását, szerelmi ügyekben nem tud reálisan gondolkodni, hiúsága vi-szi bele a nevetségés szerelmi kalandba. Aranka komoly, megfontolt nő, már régóta szerelmes Tornyaiába, de ezt nem kürtöli ki. Hívatlan

kérőit viszont nevetségessé akarja tenni, hogy megemlegessék nagyra-törő szándékuk kudarcát. Húga, Kinga, bár férjnél van, nem kialakult jellem, bizonytalan értékítéleteiben, férje hűségében, saját érzelmeiben is, férjével, Langyos doktorral unalmas vidéki házaspárt alkotnak.

Az epizódfigurák közül Langyos orvosé a legkomikusabb. Ő Kinga férje, a tipikus balfácán, kikezd a szobalánnyal, Nellivel, mikor a vendégek megérkeznek, a lányt bezárja a szobába, hogy ne derüljön ki, ő egyedül volt a szobában vele. Amikor feleségét elcsábítani készül Heves, és a dolog kiderül, képes elhinni, hogy nem is a felesége volt a szenvedő alany, hanem Aranka. Végül, a párbajt ő kezdeményezi Heves ellen, és mégis ő az, aki megfutamodik. Jól felépített epizód szerep Schnaps kocsmárosé, aki zsidósága miatt mindenkit próbál kiszolgálni, alkalmazkodik a helyi körülményekhez, ha kell, vizezett bort árul, ha kell, a legjobbat adja. Közben elárulja, hogy szíve szerint arra sza-vaz, aki a zsidó emancipációt ígéri meg neki és sorstársainak.

Igazi értéke a *Tisztújítás*nak, ahogyan a választókat és a hajdúkat szerepelteti. A hajdúk az előkészítésben és lebonyolításban segédkez-nek, ők végzik a „piszkos munkát”, a meggyőzését a választó közön-ségnek. A választók pedig részegre isszák magukat, valójában nem ér-dekli őket, ki lesz az új alispán. Egyik köznemes részegségében ki-mondja, hogy ő Farkasfalvit és Hevest is élteti, mert mindketten meg-fizették, ő mindkettőt szolgálja. De se közteherviselésről, se emanci-pációról nem akar hallani.

1843. augusztus 5-én mutatták be a Nemzeti Színházban, 1849-ig 39 előadást ért meg. A színészek nagy kedvvel játszották, a közönség körében zajos sikert aratott, leginkább azért, mert a közönség könnyen ráismert a megyei választási procedúrára, amelyet most a színpadon látott viszont. A kritika nem egyöntetűen dicsérte meg, Bajza ugyan új korszak kezdetét látta benne (Athenaeum), a Regelő c. lap inkább ügyesnek véli a darabot, mint társadalombírólnak. A kortes-jeleneteket tartja igazán sikerültnek, élénknek. Előnye volt még az is, hogy szív-ből lehetett nevetni a vármegye kifigurázott alakjain, mulattattak a fi-gurák, de nem keltettek haragot vagy gyűlöletet a nevetségés választá-si anomáliák. Az Akadémia 1842-es vígjáték-pályázatán száz arannyal jutalmazták a *Tisztújítást*, ami komoly elismerést jelentett. Számos fel-

újítást ért meg, az ország összes vidéki kőszínháza és vándorszíntársulata műsorára tűzte, utánczó is akadtak bőven, Vahot Imre *Még egy tisztújítás*, míg Kovács Pál *Nemesek hadnagya* címmel írt vígjátékot ugyanerről a témáról, ám messze elmaradtak Nagy Ignác művétől.

Ármány és szerelem vagy Vadaskerti zendülés

Az egyfelvonásos farsangi tréfa egy vadaskerttel szomszédos kastély udvarán zajlik. A szereplők az állatmesék szabályai szerint olyan állatok, akik emberi tulajdonsággal rendelkeznek. Vagyis az állat-történet itt is arra szolgál, hogy emberi gyengeségeket jelenítsen meg, és az emberi társadalom furcsaságai szerint oldódjanak meg a dolgok.

Egyik legfőbb konfliktus, hogy a házi állatok és a vadak egyesülni akarnak egy praktikus célból: szeretnének kölcsönösen átjárni egymás területére. Főnként választanak, elsőként a Szamár, utóbb az Ökör kerül megválasztásra, de hamar kiderül, egyikük sem megfelelő. Szóba kerül a képmutatás, áskálódás, talpnyalás, a szegény irigylő a gazdagot, és alig várja, hogy majmolhassa ellenségét.

Összevesznek azon, lehet-e fegyverrel harcolni egymás ellen, majd felkoncolnak egy ártatlan süldőt, ekkor elszabadul a pokol, és a vadállatok kiűzik a szelídeket a vadaskertből. Az ármány győzött a józan-ság felett, amikor a libagágogás felébreszti a vadászokat, minden állat rohan az erdőbe előlük. A fúzió nem sikerült, elvesztették a játszmát, mielőtt belekezdtek volna.

Irodalmi tekintetben majdnem értéktelen alkotás, sosem került színre. Pedig 1845-ben, báró Jósika Jánosné kérésére írta Nagy Ignác, a kolozsvári szegények intézetének javára. Tréfás kísérletnek tudhatjuk be, amely éppúgy nem volt sikeres, mint francia testvérdarabja, Ros-tand *Chanteclair* (1910) című műve, amelyben állatok szerepelnek, illetve Lafontaine meséi, amelyeket Párizsban állatjelmezbe bújt színészek előszeretettel játszottak színpadon is.

Összegzés

Nagy Ignác legfőbb érdeme, hogy elsőként ő írt politikai vígjátékot. Az 1839-ben írt *Egyesüljünk!* még nem mert nyíltan gúnyolódni a hazai viszonyokon, ezért választott angolországi főhöst, vele ostromoztatja az elavult intézményeket. Sokkal jobb színvonalon tudta ezt művelni az egyetlen sikeres, *Tisztújítás* c. társadalmi vígjátékában, ahol azonos mértékben és szinten volt politika, satíra, szerelem, és komédia, s mind e négy komponens harmonikus egységben.

Regényeinek mindegyike hézagpótló alkotás, mivel ezekben életképszerűen mutatja meg Pestet, Budát, és sok magyarországi vidéket, ahová elviszi hőseit. Nagy Ignác csipkelődik, bírál, sokszor rácsodálkozik valamely igaztalanságra, hiányosságra, de bírálata soha nem éles, nem súlyos. Többször is fellép a németesítés ellen, neheztel a túlzott német beszéd, társalgás ellen magyarok között. Érthetetlennek tartja a magyarok német színházba való járását is. Példátlan szorgalma, határtalan íráskészsége, amely alig több mint húsz év alatt egy Jókaihoz hasonló életművet hozott létre – nagyságrendben, értékben jóval alatta marad, de a teljesítmény így is óriásinak számít.

HUGO KÁROLY
(1806?–1877)

A magyar drámairodalom és színháztörténet egy egészen különleges jelenségéről, mondhatni „fenegyerekéről” beszélhetünk Hugo Károly életrajzát, műveit, azok színpadi megjelenését, és utóéletét végigkövetve. Személyén és alkotásain keresztül nemcsak egy drámaíró életművét, jelentős alkotásait vehetjük számba, hanem megosztó személyiségén, idegen származásán keresztül a kor társadalmi problémái, életmódváltozásai, a közvélemény átalakulása is fényesen mutatkozik. Lényének egzaltáltsága folytán többször váltott anyanyelvet, nemzetiséget, vallást, stílust, foglalkozást, elérte azt, hogy egyik nemzet irodalma sem tekinti sajátjának, sőt honpolgárának sem. Német anyanyelvvél Pesten született zsidó szülőktől, orvosnak tanult, mégis író lett, részt vett a lengyel szabadságharcban, majd a magyar irodalom ölelte keblére, később franciának vallotta magát, mert évtizedig Párizsban élt, végül Olaszországban fejezte be életét mutatványos színészként. Pályáját az 1848-as forradalom nem vitte semelyik irányba, éppen amiatt, hogy nem kötődött igazán egyik nemzethez sem. E tekintetben jellemhibái – önzés, gőg, hiúság, önteltség – is gátolták, hátráltatták.

Személye és művei saját korában és később, a 19–20. század fordulójáig egy szűk polgári közönséget még érdekeltek, illetve néhány irodalmárt elemzésre készítették, ám neve és leghíresebb színdarabja (*Bankár és báró*) is kikopott a színházak műsoráról. Néhány irodalomtörténet, korszakos monográfia megemlékezik róla, ám megítélése fokozottan ambivalens, mivel színdarabjait szélsőséges módon ítélik meg életében és halála után is. Hírét inkább a nevéhez fűződő plágium-per őrizte meg néhány évtizedig, és nem irodalmi értéke, esetleges jelentősége.

Mára ismeretlenné vált minden tekintetben, a benne lévő értéket sem lehet feléleszteni, mert erősen korhoz, erkölcsi felfogáshoz kötött. Nem tudott jól magyarul, néhány műve mégis magyarul jött létre, a többit

fordította, vagy fordíttatta magyarra, ám minden esetben komoly javításokat kellett eszközölni művein, ezeket többnyire önzetlen pártfogója, Egressy Gábor színész végezte el.

Rövid életrajz

Az életrajzok 1808-at jelölik meg születési éveként, de felmerült esetében a saját fiatalításának szándéka, ezért az 1806-os, illetve az 1807-es év is tetten érhető. Eredeti neve Bernstein Hugo Károly, szülei zsidók, apja házaló (ószeres) kereskedő. Apja kereskedői pályára, anyja orvosnak szánja, a fiú színész akar lenni. A szegedi piaristákhoz jár gimnáziumba, majd a pesti egyetemen, az orvosi fakultást végzi. Oklevelet Bécsben szerzi meg, majd rövid ideig ezredorvosként praktizál. 1831-ben szolidaritásból csatlakozik a lengyel szabadságharcához, annak leverése után orosz fogságba kerül, de orvosi érdemei miatt hazaengedik. Évekig Magyarország vidékein háziorvosként dolgozik.

1838–39-ben előbb Lipcsében orvosi témájú vitairata jelenik meg, majd Párizsban találjuk, ekkor már eltávolodott az orvoslástól, és az irodalom felé fordult. 1840-ben Dr. Bernstein szerzői néven adja ki szerelmes költeményeit (*Sehnsuchtsklänge eines wandernden Hagestolzen*, Hamburg), amelyhez hosszú, költészeti bevezetőt ír. Színészként fellép Hamburgban (Calderon *Az élet álom* c. darabjában), részleges sikert arat, de nem jelentőset.

A következő állomás Bécs, ahol evangélikus hitre tér át, majd sorban jelenteti meg német nyelven írt drámáit immár Hugo Károly néven. Közülük hármat benyújt a Burgtheaterhez (*Die große Fibel*; *Brutus und Lucretia*; *Kaufmann von Marseille*), mindhármat elutasítják. Épp ekkor játssza a színház Ponsard francia drámaírónak *Lucrece* c. drámáját, témája ugyanaz, mint Hugo *Brutus und Lucretiája*.

Csalódás és betegség lesz úrrá rajta, ekkor Heckenast Gusztáv Pestre hívja, azzal kecsegteti, hogy Pesten magyar íróvá válhat. Hugonak tetszik az ötlet, bár elfelejtette anyanyelvét, a magyar nyelvet három hónap alatt Ballagi szótárának segítségével sajátítja el. Magyarul írt néhány verse az *Életképek* c. lapban jelenik meg, még hazaérkezése (1845)

előtt. Pestre érkezve a német színházhoz benyújtja *Brutus und Lucretia*-ját, amit elfogadnak és be is mutatnak (1845. december 20).

A pozitív fogadtatás szárnyakat ad Hugonak, 1846-ban a Nemzeti Színházhoz nyújtja be *Egy magyar király* c. Mátyás királyról szóló drámáját. Szerkezeti és nyelvi átdolgozás után színre kerül (1846. június 2.), de a közönség többsége tiltakozik Mátyás király „zsarnoki” figurája ellen. A szerző saját felfogását a témával kapcsolatban egy védíratban fejti ki, ebben önmagát dicséri, a közönséget pedig hálátlansággal vádolja. Legjobban a honorárium elmaradása fájt neki, és bűnbakot keresett.

A magyarra fordított *Brutus és Lucretia* 1847. március 15-én parádés szereposztással kerül a Nemzeti Színházban bemutatásra. Ezzel a darabbal a kritika egyöntetű dicséretét vívja ki, közben harmadik darabját, a *Bankár és báró* is benyújtja, és a bizottság azonnal zöld utat ad neki. 1847. szeptember 2-án kerül színre, és szokatlan nagy sikert arat, már-már töle várják a magyar dráma megreformálását. A következő két színdarabot is elfogadja a Nemzeti (*Világ színjátéka; A bölcsesség köve*), közülük csak az első került színre.

Hugo sikerének és ünneplésének 1847 végén egy váratlan esemény vet véget akkor, amikor ő már nem is tartózkodik Pesten, Bécsben, majd Párizsban értesül az őt ért támadásokról. A Pesti Hírlap december 24-i számában azzal vádolják, hogy *Bankár és báró* c. drámája plágium, cselekménye Baçancourt francia novellista *Louisa Dalmar* c. írásának szó szerinti átvétele. Hugo a *Spiegel* 103. és 104. számaiban válaszol, tagadja a vádat, hallomás útján jutott a cselekményhez, Hermann Meynert *Lebenswirren* c. novelláját nevezi meg forrásként. Védekezésében a plágiumvádat látenszen Szigligeti Ede ármánykodásának véli, mint aki irigységből támadta volna meg. Ennek nincs valós alapja.

1848 elején Párizsba utazik, itt éri a forradalom február 24-én, az események magukkal sodorják, de színművei ekkor és később sem kerülnek bemutatásra francia földön. 1851-ben Nápolyba utazik szerencsét próbálni, ahol énektanítással keresi kenyerét. Sikertelenség miatt hamar visszatér Párizsba, ahol operai háziorvos lesz, emellett feltűnő közéletet él, kávéházban tölti idejének nagy részét, kritizál, bírálja az előadásokat, az éjszakai életmód felőrli idegeit.

1857-ben meggyógyítja egy berekedt énekesnő hangját, de a magas honorárium miatt az énekesnő bepereli. A pert elveszti, Hugo elhagyja Párizst, emlékiratban fejti ki saját ártatlanságát. 1858-ban nagyobb külföldi utat tesz, Weimarban találkozik Liszt Ferencsel, Pesten örömmel fogadják, a Nemzeti ismét játssza két alkalommal a *Bankár és báró*t. Maradása azonban lehetetlen, megint elfelejtett magyarul, s már látható elméjének közeli elborulása.

1859-ben Berlinben is előadják legélethűsebb drámáját (*Bankár és báró*) négy alkalommal, ismét felmerül a plágium vádja, ezúttal Hugo nem reagál a vádra. Kegydíj iránti kérelmét elutasítják. Orvosi vizsgálat megállapítja beszámíthatatlanságát, eljárás már nem indulhat ellene, akármit is csinál. A továbbiakban elmezavarát kompenzálандó, előbb automimikus szerepléseket vállal, vagyis egymaga játszik el egy egész drámát. Fellép Lipcsében, Drezdában, Bécsben, sőt 1863-ban Pesten is, de mindenütt kifütyülik, Pesten csak kritikai bírálatot, Párizsban pozitív fogadtatást kap, emlékező tehetségét elismerik.

Még próbálkozik költői művek írásával, 1868-ban köszöntő verset ír I. Ferenc József koronázása alkalmából (*A koronázási Himnusz*), majd III. Napóleon salzburgi látogatására, illetve francia nyelvű verset ír Erzsébet és Eugénia császárnőkhöz (*Két megkoronázott anyagnak*). Viszonzásként Őfelsége aranyérmet adományozott a szerzőnek, holott ő segílyt várt inkább.

1874-ben ismét Olaszországba utazik, gyógykezelésre szorul, megélhetését kantomimikus szereplés útján akarja fedezni. Egymaga ad elő egy egész operát úgy, hogy minden hangfajt ő maga énekel. Ezzel sincs sok sikere. 1877. november 23-ra Milánóban a Santa Radegonda színházban készül fellépni kantomimikusként. A teltházas előadás azonban az előadó hirtelen halála miatt elmarad. A milánói temetőben márványkő őrzi nevét és emlékét.

Első magyar bemutató: Egy magyar király

A Mátyás királyról szóló színdarab megírásának oka a *captatio benevolentiae* (jóindulat megnyerése), mégpedig a magyar közönség kegyeit

célozta meg. Hugo zsidó származása miatt nem tartozott egyik európai nemzethez sem, szülei életét, hitét nem akarta folytatni, így a hová-tartozás vált számára a legfontosabb kérdéssé. Úgy vélte, a leghíresebb magyar királyról kell színdarabot írnia, hogy magyarként elfogadják. Történeti forrása Fessler Ignác magyarokról írt krónikája.

A színdarab cselekményét röviden nem lehet elmesélni, nincs vezérfonal, amire ráépülnek a mellékszálak, inkább jelenetfoszlányok vannak egymás mellett. Mátyás kamasz fiúként él Budán, idősebb fivére, László, fővezéri kinevezését várja, akkor veheti feleségül menyasszonyát, Gara Máriát. Lovagi tornát rendeznek a király tiszteletére, de Giskra cseh fővezér hamis vádat terjeszt V. László király elé, miszerint a két Hunyadi összeesküdött ellene. A vádat Gara nádor találta ki, mert útjában állnak a Hunyadi-fiúk, Czillei megölése miatt gyűlöli is őket. Mátyás tömlöcbe kerül, de bohóc álruhája révén mentesül a vád alól, később írásos vallomása alapján rá is kivégzés várna, ám a király Lászlót tartja veszélyesebbnek, ezért csak őt ítéli halálra. Gara Mária megvádolja apját vőlegénye elveszejtésével, végleg szakít vele. Mátyást Katica és Ronow Ágnes (királyi kedves), sőt Szilágyi Mihály is ki akarja szöktetni a börtönből, de Mátyás marad, mert bátyja kivégzéséről itt értesül, a bosszúterven gondolkodik. A második felvonás itt ér véget.

A harmadik felvonás Prágában történik, V. László már halott. Mátyást olthatatlan hazaszeretet járja át, a magyar hazába szerelmes, nők egyáltalán nem érdeklik. Fogságából váltságdíjjal szabadul, amit anyja fizet érte. Szilágyi Mihály segítségével hazatér, ahol királyság várja. Gara nádor Ágneset kéri meg, hogy V. László után Mátyással is végezzen. Kilián színelvállalja, hogy Szilágyit és Mátyást elfogja, sőt életükre tör. Eközben Mátyás esküt tesz a főurak előtt, hogy a hazát szolgálja, s a török elleni hadjáratra anyagi hozzájárulást követel. A főurak inkább a békekötés mellett vannak, Szilágyi sem támogatja, ezért Mátyás elfogatja és Világosvárra (Visegrád) viteti. Az álruhában megjelenő Kilián gyűrűt kér Mátyástól, ezzel vissza tudja hódítani a tőle elpártolt főurakat, akik Garához álltak át. Ezt főként Szilágyi börtönbe zárása miatt tették. A főurak visszatérnek Mátyáshoz, Garát elfogják, de a király megbocsát neki, s Szilágyi is megérkezik, mert Lábatlan, a vár ura nem hitte el, hogy fejét kell venni a fogságba vetett Szilágyi-

nak. A király és nagybátyja kibékülnek, Ronow Ágnes is meghódol, Podjebrád Katalin megérkezik, s Mátyás leendő feleségeként köszönti az immár cseh király lányát.

A négyfelvonásos színdarab igazi drámai cselekmény nélküli, epikus jellegű. Főhőse Hunyadi Mátyás, a kamaszkor és az ifjúkor határára van éppen, körülötte súlyos történelmi események zajlanak, bátyját lefejezik, V. László király Prágába helyezi át székhelyét, s Mátyást fogolyként viszi magával, V. Lászlót megmérgezik, Podjebrád helytartóból cseh királlyá avanszál, Mátyást pedig tőle távol a magyar nemes-ség királlyá választja. Mindezek óriási horderejű dolgok, az ifjúnak azonban ezekben semmi része nincsen. Az első két felvonásban ruhát cserél Kiliánnal, az udvari bolonddal, így ússza meg az összeesküvés vádját, míg bátyját kivégzik e rágalomért. Mátyás kialakulatlan jelleme furcsa képet mutat: bár elfogadja Podjebrád Katalin hűségét, szerelmét, de ő maga nem vonzódik igazán hozzá, nem derül ki, már királyként miért veszi feleségül. Egy gyerekes figurát látunk, aki szeret bohóckodni, legjobb barátja az udvari bolond Kilián, akinek ruhája menti meg Mátyást. Még az utolsó felvonásban sem Mátyás szerzi vissza elpártolt híveit, hanem Kilián az, aki helyre teszi Mátyás elhibázott döntését, s a Garához pártolt főurakat visszahozza Mátyás táborába. Vagyis Mátyás cselekvésképtelen, a darab végére sem válik felnőtté, sem igazi uralkodóvá.

A fiatal Hunyadi Mátyás nem drámai figura, a színdarab esetleges helyzeteket ábrázol, nincs igazi tragikai vétség. Az egyetlen tragikus helyzet, amikor Mátyás elüldözi Szilágyi Mihályt maga mellől, s kivégzést helyez kilátásba Perényi tárnokmester ellen. De ezek is elhibázott szituációk, mindkét helyzet Kilián, az udvari bolond által megoldódik, így Mátyás uralkodásának nincs akadály. Kilián óriási szerepében gyanakodunk, hogy a szerző maga bújta el, saját magát akarta kulcsfigurává tenni, ő az, aki a megoldást hozza, ő a megmentő, a nélkülözhetetlen személy. Hugo Károly személyiségét nézve, ez a feltevés nem meglepő, kellő önimáddal rendelkezett, öntömjénezte magát, mert vágyott az elismerésre, dicsőretre mindenféle önkritika nélkül.

Számos furcsaságot találunk még az *Egy magyar királyban*. Először is magyartalan a szöveg, amit ugyan Falk Miksa és Egressy Gá-

bor javított, mégis maradt benne régies kifejezés, hibás szórend és szófüzés, érthetetlen mondat. Ennél is meglepőbb, amikor az ősi ellenség, Gara nádor, aki háromszor tört Mátyás életére, elfogásakor enyhe megbánást mutat, ismerve gonoszságát, hiteltelen a megbánása. Két elkövetett gyilkossággal is vádolható, mégis megbocsátást nyer. Mátyás pedig ígéretéhez híven, elveszi a cseh Katinkát, pedig köthetne sokkal jobb dinasztikus házasságot, miután király lett. Vélhető, hogy apja iránti hála vezeti (úgy gondolja, Podjebrád fizette a váltságdíjat érte), de lehet egyszerű kényelem is, mivel a lány hosszú ideje szerelmével halmozza el Mátyást. A jelenetek hemzsegnak a felesleges szereplőktől – egy cigány hegedűs és egy fiatal nő (Ilona) megjelenik Mátyás előtt – akikről kiderül, hogy Gara emberei. Ők is Mátyás életére törtek (volna), ám a férfi eltűnik, Ilonát pedig a király „elajándékozta” az egyik testőrének. A kincstárból pénzt ellopó Perényi is furcsa alak, további sorsa nem derül ki.

Összességében egy elhibázott színdarabot látunk, amelyet 1846. június 2-án mutatott be a Nemzeti Színház, a címszerepben Egressy Gáborral. A közönség nem fogadta jól, többen a főurak közül tüntetőleg hagyták el a színházat, mert Mátyás alakját elhibázottnak tartották. Szerintük Hugo a királyt akarnoknak, mi több, zsarnoknak ábrázolta Szilágyi elfogatása kapcsán. Másnap a Der Ungar c. német lap dicsérte legjobban az előadást, a Pesti Divatlapnak volt néhány kifogása, ahogy a többi lapnak is. Hugo nem érte be a félsikerrel, és *Alkotmányos szellem* címmel röpiratot adott ki a saját művét megvédendő. Tiltakozik az ellen, hogy ő az önkényt dicsérné Mátyásban, hisz előző darabja (*Brutus és Lucretia*) egy zsarnok megbuktatásáról szól. Ő, Hugo egy erőskezű és népbarát királyt ábrázolt, aki nem tetszik a mágnásoknak, mert az urak szarvát letöri az uralkodó. Persze, erre már senki nem figyel. A darabot négy alkalommal játssza a Nemzeti, 1847-ben nyomtatásban jelenik meg Heckenastnál, gróf Batthyány Kázmérnak ajánlva a kötetet.

A második magyar nyelvű bemutató: Brutus és Lucretia

Az ókori történeti tárgyú színdarab a római királyság idején játszódik, Kr. előtt 510-ben, Tarquinius Superbus utolsó római király uralkodása idején. A történekről Titus Livius *Ab urbe condita libri* első könyvének 57–60. fejezetében lehet olvasni, vagyis valós eseményeket dolgoz fel a drámaíró e cím alatt. Hugo Károly az 1840-es évek elején írta Bécsben, 1845-ben itt jelent meg nyomtatásban először. Elődei voltak Shakespeare, Voltaire, Alfieri, és Ponsard, utóbbinak *Lucrece* c. drámáját éppen akkor játszotta a Burgtheater Bécsben, amikor Hugo a magáét benyújtotta. Elutasították erre hivatkozva darabját, bár nem volt rosszabb, mint Ponsard-é. Hugo ezt követően jött Pestre szerencsét próbálni, német nyelvű *Brutus*-át értelemszerűen a pesti német színháznak nyújtotta be, akik örömmel fogadták, és 1845. december 20-án be is mutatták. A kritika dicshimnuszokat zengett Hugo tragédiájáról, indokolatlanul shakespeare-i magasságokba emelik teljesítményét. A pesti német színház, amely ekkor élte fénykorát (a Gizella téren állt, 3500 férőhellyel, ám 1847. február 2-án leégett), 1846. január 5-én másodszor is eljátszotta a *Brutust*, de többször nem.

Hugo a sikertől szárnyakat kapott, s a Nemzeti Színházban is akarta, hogy drámája színre kerüljön. Megkérte Falk Miksát és Egressy Gábort a magyarra fordításra, akik egy elfogadható szöveget gyártottak a négyfelvonásos, igen hosszú és szövevényes történetnek. A Nemzeti elfogadta, és óriási befektetéssel, új jelmezekkel mutatta be 1847. március 15-én. Egressy Gábor, Lendvay Márton, Laborfalvi Róza, Szigeti József, Szentpétery Zsigmond játszották a főszerepeket. Még ugyanabban az évben megjelent nyomtatásban Heckenast kiadásában.

Cselekménye éppoly zsúfolt és szövevényes, mint az *Egy magyar királyé*, bár sokkal inkább mutat a sokféle esemény egy irányba, mint a Mátyásról szóló darabban. Az I. felvonás egy katonai táborban zajlik, a hadvezérek boroznak, az érkező Tarquinius rajtakapja Valeriuszt az iváson és fiával, Sextussal ki akarja végeztetni a bűnöst. Sextus megtagadja a parancsot. Sextus dicsekszik felesége hűségével, s fogadást ajánl Collatinusnak, melyikük felesége erényesebb? A következő jelenetben Trivia, Sextus felesége Lucretiánál, Collatinus feleségénél ven-

dégeskedik, Trivia unatkozik férje távollétében, és mulatni akar, Lucretiát is mulatságra hívja magához, de a valóban erényes asszony ezt megtagadja. A két férj kihallgatja párbeszédüket, Sextus belátja, tévedett, a fogadást elveszítette, három napra átadja a hadsereget vetélytársának, Collatinus viszonzásul három napra vendégül hívja magához Sextust. A II. felvonásban Tarquinius elítéli Valeriust, ezúttal azért, mert Marcus feleségét el akarta csábítani, ez akkor főbenjáró bűn volt. Brutus, aki a testőrség főnöke, titkon Tarquinius ádáz ellensége, mivel apját és bátyját megölette trónra kerülésekor, most egy példázatot mond el a tömegnek arról, milyen a zsarnokság. Lucretius (Lucretia apja) hisz Brutus szavainak, egyedül benne bízik, hogy megszabadítja a rómaiakat királyuktól. Collatinus elhagyja házáat, hogy a táborba siessen, feleségét Sextusra bízva, Lucretia rosszat sejt, félni kezd, amikor Sextus elszántságát látja. Az érkező Brutus menti meg az asszonyt a hódítótól. Sextus eltávozik.

A III. felvonás: a jósnő Tarquiniusnak a bika köszívéből azt jósná, hogy uralma hamarosan véget ér, de Brutus elferdíti az értelmét, hogy a király ne gyanakodjon ellene történő lázadásra. Sybilla a tudós könyvből is rosszat jósol Tarquiniusnak, de ő elvakultságában nem érzékeli a közelgő bajt. Brutus ismét a király ellen lázítja Lucretiust, Valeriust és Herminiust. Brutus Lucretiához siet, és elhalmozza gyengéd, plátói szerelmével, lelki társa ő ennek az érzékeny s hű asszonynak. Tört ad neki, hogy védekezni tudjon a majdan követelőző Sextus ellen. Az asszony őt állít szobája elé, amikor Brutus elmegy tőle. Sextus megérkezik, erőszakosan viselkedik, Lucretia ellenáll, s Sextus fenyegetéseire rabszolgáját küldeni férjéért, de Sextus megöli az őrt, s az asszonyt zsarolja. Lucretia elájul, s ekkor Sextus erőszakot tesz rajta. A IV. felvonásban Lucretia nyilvánosan felfedi a rajta megesett gyalázatot, majd a Brutustól kapott törrel végez magával. Brutus ölben viszi a halott asszonyt a fórumra mint Róma szabadságának legszebb áldozatát. Sextus átkozza magát kéjvágyáért, saját családja is elítéli. A város kapuit bezárták Tarquinius és családja előtt, kénytelenek távozni véres bosszút esküdve. A nép Brutust akarja kikiáltani királynak, ám ő csak a szabadság kivívását akarta, az most eljött, s Brutus kizárólag a konzuli titulust fogadja el Collatinusszal együtt. Tarquinius száműze-

tését közösen mondják ki. A királyság megbukik, létrejön a Római Köztársaság.

Hogyan gazdálkodik Hugo Livius történeti beszámolójával? Első benyomásunk az, hogy lényeges dolgokat hagy ki, olyanokat, amiket fel tudna használni saját művében. Liviusnál Tarquinius zsarnoksága hatványozott szerepet kap, saját apját, Brutusét, és még apjának sok hívét is megöleti hatalomra kerülésekor, minderre felesége, Tullia hergeli. Mindez Hugo drámájából hiányzik, így a zsarnok csak olyan helyzetekben mutat szigort, amikor jogosan lép fel alattvalójával szemben (pl. Valerius csábítási kísérlete elleni szigora a törvénynek megfelelő). Az igazi bűnös Sextus, az ő bűnéért Hugonál az egész család bűnhődik száműzetéssel, trónvesztéssel, az ő egyedüli büntetése a szegény és a lelkifurdalás.

Brutus figurája is felemás. Hugo kissé bolondosnak, komolytalan-nak ábrázolja, a színlelés ötlete jó megoldásnak tűnik, hogy a zsarnok ne fogjon gyanút. Alakja az első két felvonásban jelentéktelen „kábasággal” párosul, szinte elhanyagolható szerep. Példabeszéde sutára sikerül, ügyetlenségnek véljük, pedig eltitkolás az oka. Csak a harmadik felvonásban bontakozik ki a tudatos fellépése Tarquinius ellen, illetve az önzetlen imádatba burkolózó tiszta szerelme Lucretia iránt. Az imá-dott asszony meggyalázása és halála Brutust sújtja legjobban, vesztesége igazi tragédia. Ő a IV. felvonás végére lesz igazi pozitív hős, aki győztesként kerül ki a gyűlölt király elleni küzdelemből, viszont ugyanakkor elveszíti a szeretett nőt, amit tragédiaként él meg. Királlyá választását konzekvensen visszautasítja, konzul lesz, s azt is megosztja Collatinusszal.

Lucretia alakja Brutuséval éppen ellenkező módon fejlődik. Kialakult becsületes és konzekvens jellemnek ismerjük meg az I–II. felvonásban, nem inog meg férje iránti hűségében, ösztönösen ráérez az őt leigázni készülő királyfi (Sextus) gonosz indulataira, de lépései erőtlenségnek megakadályozására. És amikor okosan és önmagához hűen kellenek viselkednie támadójával szemben, akkor rosszul dönt, elhiszi Sextus fenyegetését arról, hogy ha öngyilkos lesz Lucretia, akkor ő hazug módon azt fogja terjeszteni, hogy rajtakapta az örrel. A felvetés erőltetett, a reakció erre elhibázott, cselekvés helyett Lucretia kiszolgáltatja

magát Sextusnak azzal, hogy elájul, ezzel engedi magát meggyalázní. Ugyancsak hibásan viselkedik, amikor másnap a nyilvánosság elé áll, megölését kéri, majd saját maga végez magával. Tettében önmaga fölötte is ítélkezik, nemcsak Sextus erőszakjával szemben.

Az ókori Róma eme két figurájáról fennmaradt történetben igazi tragédia rejlik, mégis igen nehéz jó drámát írni belőle. Ponsard sem tudott, az ő szerkezeti, jellemvezetési hibái szinte nagyobbak, mint Hugo Károlyéi. Ponsardnál meg sem jelenik a zsarnok Tarquinius, el kell hinnünk becsszóra, hogy az. Nála Brutusnak felesége van, aki viszont Sextus szeretője, Sextus meggyalázza Lucretiát, aki öngyilkos lesz, de előtte bosszúra szólítja férjét, apját és barátait, akik elűzik a Tarquiniusokat.

Hugo jobban építette fel sajátját, hisz legalább háttérként látjuk a zsarnokot, Brutus tettett bugyuta mivoltában jó megoldás, az is, hogy nincs felesége, és szerelme Lucretia iránt tiszta. Kellően indokolja a Lucretia meggyalázásával történt galádságot mint a zsarnokság poharában az utolsó cseppet. Hibái is szembetűnőek, legfőbb hiba, hogy számos vontatott jelenet, beszéd hangzik el, a köztársaság létrejötté, a királyi család elűzése hosszú, unalmas, drámaiatlan. Minden monológ túl bőbeszédű, a dialógusok mesterkélt felépítésűek, rossz magyarsággal írottak.

A közönség kedvezően fogadta Hugo drámáját, a Honderű c. folyóirat összevetette Ponsard azonos témájú művével, és Hugoét találta jobbnak. Teljes volt az elismerés, az éljenzés. A Nemzetiben összesen 9-szer játszották, utoljára 1864-ben.

A harmadik magyar nyelvű színdarab: Bankár és báró

Hugonak ez a színdarabja bizonyult a legnépszerűbbnek, és leghosszabb életűnek. 1843-ban, Bécsben írta németül (*Der Kaufmann von Marseille*), de nem tudta elfogadtatni a színházzal. Pestre hozta, és itt ugyanúgy, ahogy a *Brutust*, Falk Miksa és Egressy Gábor lefordították, és 1847. szeptember 27-én a Nemzeti Színház mutatta be *Bankár és báró* címen. Hatalmas közönségsikert aratott, a sajtó teljes elisme-

réssel övezte Hugo új művét. Hugo saját „találmányaként” kezelte új színdarabját, forrásairól nem beszélt. Holott a dráma cselekménye egy francia novellista elmeszüleménye (Baçancourt), és a novella német fordítójáé (Meynert), aki átdolgozta a francia eredetét. Mindez nem lenne baj, korábban nem is volt követelmény, hogy a színdarabíró maga találja ki történetét. Shakespeare és a többi szerző is ismert legendákat dolgoznak fel és adaptálnak színpadra, közben átírják, átértelmezik, saját mondandójukat, aktuális problémát visznek bele, megújítják. Éppen Hugo egyik magyar színpadi elődje, Kisfaludy Károly is számos történetet kölcsönzött mástól (*A Pártütők* c. történelmi drámát *Heinrich Clauren* német írótól). Hugo azonban nemcsak tőlük kölcsönzött egyet-mást. Majdnem biztos, hogy Alexander Dumas *Antony* c. drámáját is olvasta, a háromszereplős színdarabban a női főhős nevét (Adél) tőle vehette át a szerző, a két férfi pedig a férj és a szerető.

Hugo műve a francia klasszicista dráma formai szabálya szerint építkezik. Egy nap alatt zajlik le a történet, azonos színhelyen, nincs mellékszál és mellékszereplő, a cselekmény egysége megvalósul. A mű szerkezete remekül felépített, cselekménye pörgős, lebilincselő, egy pillanatnyi kihagyást sem engedélyez a néző számára.

Az I. felvonásban Adél, aki fél éve ment férjhez Grainville kereskedőhöz, várja haza férjét, kézimunkázik. Férje rossz hírrel érkezik, hajója elsüllyedt, adóssága van, ha nem fizeti meg, oda a kereskedői becsülete. Egy régi barátjának fiát várja, ő megmentheti, ha hozza a pénzt számára. Adél nem esik kétségbe, ő hajlandó dolgozni is kettesük megélhetéséért. Adél éppen most meséli el férjének, hogy megismerkedésük előtt csábítója, akivel összeházasodni készült, elhagyta. Nevét éppen kimondani készül, amikor megérkezik férjének ifjú barátja, báró Mirmont.

A II. felvonás éppen abban a pillanatban folytatódik, amikor az I. felvonás véget ért. Grainville örömmel fogadja a belépő fiatalembert, aki a nyomtalanul eltűnt kedvesét pillantja meg Adélban. Az asszony viszont az őt hűtlenül elhagyott kedvesét, Arthúrt ismeri fel az érkezőben. A fiatalok szótlanul állnak, a kereskedő viszont örömeiben gyanútlanul fecseg, majd kimegy a szobából. Adél és Arthúr kölcsönösen kérdőre vonják egymást, amiből kiderül, hogy Arthúrt rokonai erőszak-

kal akarták megnősíteni, tudtán kívül hirdették ki házasságát egy grófnővel, ezt a templomi kihirdetést hallotta meg Adél, s gondolta kedvesét hűtlennek. Azonnal anyjához utazott vidékre, hogy bánatát elfelejtse. Ekkor ismerkedett meg későbbi férjével, Grainville kereskedővel, akihez feleségül ment, bár kora szerint a férfi apja is lehetne. Vagyis kiderül, hogy mindkét fiatal tévedésben volt, mikor szerelmét elhagyással vádolta. Adél aludni tér, a két férfi magára marad. Grainville elmeséli, hogy Adélt haldokló anyja bízta rá, s a lány maga kérte a férfit, hogy vegye feleségül, s boldogan élnek azóta. Arthúr átadja a pénzt atyai barátjának, egy levelet hagy hátra, amelyben bevallja régi szerelmét Adélhoz, majd távozni akar. Azonban még utoljára találkozik Adéllal, feltámad benne a régi szerelem, átöleli, majd közös szökésre biztatja az asszonyt. Belép a férj, aki nem tudja az előzményeket, kiutasítja a bárót a házából, egyúttal a pénzt is visszaadja.

A III. felvonásban Grainville pisztolyával akar végezni magával, mert a két fiatal szerelmes volta miatt saját szégyenét érzi elviselhetetlennek. Arthúr távozásakor épp az ablak előtt halad el, s megakadályozza az öngyilkosságot. A kereskedő csak akkor békül meg Arthúrral, amikor elolvassa az otthagyt levelet. Keblére öleli a férfit és elfogadja a pénzt. Arthúr távozik, Amerikába készül, ám néhány perc múlva haldokolva hozzák vissza: párbajban kapott sebe felszakad. A párbajt Adél miatt vívta a grófnő testvérével, amiért nem vette feleségül annak húgát. Adél szerelme testére borul fájdalomában, megszakad a szíve, mikor a férfi is utolsót lélegzik. Grainville egyedül marad a két halottal, de csak addig akar élni, amíg adósságát ki nem egyenlíti, utána már nem.

A szerző ezen legsikerültebb műve a hatáskeltés számos eszközét felvonultatja, hogy a nézőt a színpadi cselekményhez láncolja. Mindhárom szereplő tisztességes, nemes jellem, tragikus sorsukat méltósággal viselik el. Ami egyenként is a számlájukra írható, az legfeljebb kismérvű meggondolatlanság, akaratlan mulasztás. Adél eszményi nő, előbb szereti a bárót, s viszont szeretik, amikor csalódik a férfiban, azonnal elmenekül, nem akarja, hogy esetleg kínos magyarázkodás következzen. Felejtani akar, ezért menekül messzire. A fiatal kéroket elutasítja, az öreg Grainville-t viszont atyjaként szereti, hozzá mindvé-

gig hűséges. Arthúr megjelenésekor is ehhez tartja magát, szerelmétől is megértést kér, csak egyetlen pillanatra inog meg, s rohan szerelme karjaiba, férje éppen ekkor nyit be a szobába. A két férfi között lehetlenség sérelem nélkül választani, amikor Arthúr haldoklik, ő sem bír élni, inkább vele hal. Jelleme egy ponton marasztalható el, amikor a templomban hallja szerelme leendő frigyét egy grófnővel, azonnal hitelt ad a hírnek, nem keresi meg a férfit, hogy tőle kérdezze meg, igaz-e? A befejezéskor történő szív megszakadása pedig kevéssé valószínű, hisz nincs előkészítve, nincs előzetes betegsége, az ilyenfajta halál bekövetkezésének esélye a nullához közelít.

Arthúr a tisztességes fiatalember mintaképe, ahogy apja is az volt. Hálát érez nevelőapja, Grainville iránt, azért is siet hozzá a pénzzel, amikor az öreg a segítségét kéri. Tiszta szerelemmel szereti Adélt, aki nem nemes rangú hölgy, nincs hozománya sem, a lányt szépségeért és kedves, szeretni való lényéért szereti. Rokonai ellenzik egy polgári származású nővel kötendő házasságát, ezért szeretnék az általuk választott grófnőt hozzá adni. Arthúr ellenáll, a kihirdetést nem tudja megakadályozni, viszont párbajozik, s megsebesül. Közben számára érthetetlenül eltűnik szerelme, Adél. Amikor ismét rábukkan, szerelme egy öreg férfi felesége, aki ráadásul az ő öreg nevelő apja, saját apjának régi barátja. Ettől az embertől kéne visszavennie régi szerelmét. Ő is csak egy pillanatra inog meg, s ez lesz tragikus vétsége, amiért bűnhődnie kell később: feltámad a régi szerelem, s megöleli Adélt. Grainville meglátja az ölelkező párt, s ezzel vége a két férfi közti eddigi bizalomnak. A báró távozik, komoly elhatározással, de meglátva Grainville-t pisztollyal a kezében, megakadályozza az öngyilkosságot. Elmegy, de kiújult sebe végez vele. Becsülete megmarad, s boldogsága is, hisz Adél vele hal.

A bankár (Grainville) jelleme is kifogástalan, eddigi életét a becsületes munka és a barátoknak tett ígéret teljesítése tette ki. Agglegény volt, amikor megismerte Adélt, lányaként gondolt rá, de a szép fiatal nő kérésének nem tud ellenállni. Rövid boldogság vár rá, mert anyagi csőd közepén találja magát, amiben az ifjú feleség együttérzését mutatja. Amikor Adélt és Arthúrt szerelmesekként látja egymást átölelve, visszazuhan a mélységbe, egy pillanat alatt értelmetlenné válik számá-

ra az élet. Ám megtudva, hogy Adélnak Arthúr volt a régi szerelme, és vétlen elhagyásában, megenyhül, megérti a fiatalokat. De már ideje sincs, hogy lemondjon Adélról a fiatal vetélytárs számára, mert mindkettejüket elveszíti, és ő marad életben, ami már nem kell neki. Az ő jellemében csak apró gyengeséget találunk, mivel tudhatta volna, hogy a közte és Adél közötti nagy korkülönbség (kb. 35 év) előbb-utóbb problémát fog okozni.

Előállt a „tökéletes” szerelmi háromszög, a hibátlan jellemek, és a kifogástalan becsületessége a három főszereplőnek. Gyanússá válik mindaz, ami tökéletesnek tűnik első pillanatra a néző, olvasó számára. A kör, amelyben a történet mozog, túlságosan szűk, és már az I. felvonás végére bezárul. A véletlen szerepe sokszorosa annak, amit még reálisnak tartunk. Ebből számos mesterkélt helyzet adódik, s ezek végső fokon a hatásvadászat eszközévé válnak. Minden cselekmény kiszámított, és egy irányba mutat.

Hugo legjobb színdarabja körüli vitának csak egyik eleme az ún. plágium-per, nevezetesen, hogy a történetet szóról szóra vette volna át egy francia novellából, vagy annak német fordításából. Nagyobb teret kap annak vitatása, hogy a benne lévő tragédia valódi-e, kellően motiváltak a benne lévő konfliktushelyzetek, vagy csak az írói szándék, a szemfényvesztés kelti a tragédia látszatát, pusztán melodramáról van szó, amelyet a közönség megriktására hoztak létre. Ha tüzetesen vizsgáljuk a színművet, az utóbbit látjuk inkább igazoltnak.

A cselekmény azt próbálja velünk elhitetni, hogy sorsszerűségről van szó, a három vétlen szereplő sorsának így kellett alakulnia, szükség-szerű a befejezés. Ez nem mondható el egyértelműen, hisz éppen a három szereplő szenvedélye és tökéletes jelleme akadályozhatta volna meg eleve azt a helyzetet, ami kialakult közöttük. Hugonál ez feledésbe merül, mindhárman elkövetnek egy kisebb vétséget, mulasztást, s ennek lesznek tragikus (valójában melodramatikus) következményei. Arthúr hibásan tesz, amikor a rokonai véleményét akarja megváltoztatni, Adél nem tisztázza vőlegényét a másik nővel való frigy mikéntjéről, Grainville enged Adél vonzerejének, és feleségül veszi a lányt. A három kisebb mulasztás, amelyeknek mindegyike hatalmas szenvedéllyel párosulva és a véletleneket megsokszorozva viszi el a darabot a végkifejletig, amely szomorú, de elég hihetetlen.

A *Bankár és báró* korabeli és későbbi kritikusai, elemzői áldozatul estek a látszatnak, a kvázi tragikus végkifejletben nem vették észre a melodramát, a műviséget, kiszámítottságot, bedőltek a szentimentális érzelmeknek (azok tényleg valódiak!), és a szenvedélynek. A hatásvadász elemek megtették hatásukat. Megtévesztő az is, hogy Hugo magyarrá fordított (javított) drámaszövegei közül ez mondható a legsikerültebbnek. Nyelvezete a kor társalgási nyelvén íródott, a mindennapi beszéd stílusát imitálja, és ez a nyelvezet kitart egészen a 19. század végéig. Ám akkor eltűnik a színpadról, mert akkorra a nyelv is gyökeresen más lesz, de főként a problematika lesz bántóan idejét múlt.

A pesti bemutató sikere után leginkább a Honderú c. folyóirat dicsérte az egekig Hugo drámáját, jócskán érdemén felül. Két hónap múlva jött a hideg zuhany, amikor az *Életképek* c. folyóirat adta hírül, hogy a színdarab Baçancourt novellájával (*Louisa Dalmar*) tartalmában, a két férfi nevében teljesen megegyezik. A plágium vádjával illetik, s vizsgálatot kérnek. Hugo Bécsből válaszol, s csak azt ismeri el, hogy a német átdolgozó, Herman Meynert elmesélte neki a történetet, ő hallomás alapján írta a drámát. A magyar közvéleményt ez nem nyugtatja meg, a két idegen nyelvű művet össze kívánják vetni Hugoéval, ám erre a kitörő forradalom, majd a vészterhes idők miatt nem kerül sor. A szabadságharc bukása után Hugo plágiuma nem lesz már téma. A színdarab imitt-amott felbukkan színpadokon, és mindenütt érdeklődést kelt, a Nemzeti Színház 1904-ig 48 alkalommal adta elő, de ezzel egy időben szinte minden vidéki színház műsorára tűzte.

A plágium vádját sokkal később Császár Elemér bizonyította be, ám a drámának nem az idegen írótól átvett témája, kidolgozása az igazi problémája. Ráadásul a plágium vád nem állja meg a helyét egyértelműen, hisz Hugo számos változtatást eszközölt művében. Mindeneke-lőtt a befejezést változtatta meg. Baçancourt-nál Arthúr Amerikába utazik, Grainville pedig öngyilkos lesz. Meynert átdolgozásában Arthúr megakadályozza Grainville öngyilkosságát, majd elutazik Amerikába, a házaspár boldogan él tovább. Hugonál Arthúr belehal sebébe, Adél szíve megszakad, s Grainville marad életben. Hugo életerőt, lüktetést adott a történetnek, mindhárom szereplőt felruházta jellemmel, hatalmas szenvedéllyel, a két prózai műben lévő jelentéktelennek tűnő ke-

reskedő alakját kibontakoztatta, egyenrangú szereplővé tette a két fiatall. Egyéni változatot hozott létre benne. Érdekes adalék a színdarabhoz, hogy Berlinben is bemutatták *Des Hauses Ehre* (A ház becsülete) címen, Franciaországban nem jelent meg, nem is tudunk színházi bemutatásáról, ám Hugo saját maga fordította le franciára *Une femme* (Egy asszony) címmel.

A negyedik magyar nyelvű színdarab: Világ színjátéka

Hugonak ezt a darabját magyarországi sikersorozatának tetőpontján tűzte műsorára a Nemzeti Színház (1847. november 20.). A bemutató előadás jutalomjáték Lendvay Márton színész javára. Hugo előzetesen egy ikerdrámát jelentet meg Bécsben, amely *Die große Fiebel* (A nagy ábécéskönyv) címen jelenik meg, és két részre oszlik: *I. Schauspiel der Welt*, és *II. Stein der Walsen*. Ennek az ikerdrámának magyarra fordított változatát fogadta el a bírálóbizottság, de csak az I. rész került bemutatásra (*Világ színjátéka*), a II. rész (*A bölcsesség köve*) már nem került sorra.

A négyfelvonásos dráma egyetlen nap 24 órája alatt zajlik le, de ezalatt annyi minden történik benne, ami egy hétre is sok lenne. Hugot elsősorban Calderon híressé vált színdarabja, *Az élet álom* ihlette és varázsolta el, hatására írta meg saját változatát.

Cselekménye a X. században, Spanyolországban játszódik. Ordogno király egykor úgy került trónra, hogy bátyját megfosztotta a trónról, és elűldözte a pusztába. Az elűldözött király felesége is itt, egy sziklavölgybe menekülve hozta világra leányát, Dulzét. Az asszony meghalt, a lányt Ordogno neveli fel. Ordogno azóta nem járt a völgyben. Most kedvenc tigrise éppen elszabadult, s idemenekült. A király Ricardot halálra ítéli, mert nem vigyázott az állatra. Dulze vadászat közben egy vadkan elől menekül, ahol találkozik Sanchoval, aki leteríti a vadkant, ő vademberként él a völgyben. Dulze lovagi tornára hívja Sanchot. Apja, Vermundo ellenzi fia részvételét, mert zsidó voltak miatt kitaszítottak lettek.

Sancho az általa megölt tigris bőrében jelenik meg az udvari tornán, és legyőzi a bikát, és az összes lovagot is. Jutalmát nem akarja átvenni, mert nem hajlandó letérdelni Ordogno előtt. Sancho börtönbe kerül, ám Dulze és barátnője, Elvira, ellopják a királytól a gyűrűt, amely kinyitja a börtön ajtaját. Sanchot az udvari bolond és Dulze is ki akarja szabadítani, és a közben odaérkező Vermundot, az apát is. A király jön, és akadályozza mindezt, ám a bolond (a király feleségének szelleme) kimenekíti Dulzét, és a két rab is megszökik. A királyt a közben támadt összeesküvés résztvevői megkötik, de Sancho és Vermundo kiszabadítják. Egy szerecsen Sancho életére tör, amiből Dulze menti meg, s ekkor derül fény arra, hogy Sancho tulajdonképpen Ordogno fia, Vermundo az elűzött király, és Dulze ez utóbbinak lánya. A bolond zárómondatával fejeződik be a dráma: „[...] a nagyvilág nem egyéb, mint nagy színjáték!”

Sem cselekményével, sem mondandójával nem érdemes foglalkozni, mert követhetetlenek a benne játszódó történetek, nincsenek jellemek, tele van titkokkal és intrikákkal, a játéknak nincsen sem célja, sem értelme. Az Ungar c. korabeli folyóirat így foglalja össze a darab hibáit: „Szentivánéji álma egy zabolátlan fantáziának”. Ennek ellenére (és a színpadi nehézségek, mozgalmas jelenetek, a logika hiánya ellenére is) 1847 és 1852 között 12-szer játszott a Nemzeti.

Összegzés

Hugo Károly szerepe, műveinek értéke csekély mind a magyar irodalom-, mind dráma- és színháztörténetünkben. Ismert műveinek csak fele az, amely magyar nyelven elérhető, olvasható, vagy színpadjainkon a műsorrend részét képezte egykoron. Ráadásul már életében, majd a halála utáni évtizedekben a kritika és az irodalomtörténet szinte mindent elmondott róla, színműveit elemezték, megírták életrajzát, műveinek további életét, értékelték (és megbírálták) irodalmi teljesítményét. Őt még a méltatlanul elfeledett írók közé sem tudjuk sorolni, mert elfelejtése, irodalmi kánonból való kihullása jogos volt. Egyetlen művét sem lehet felélesztetni, újra játszani színpadon, minden, amit alkotott,

elavult. Személyisége pedig minderre még rossz fényt is vet. Öntelt, önző, pökhendi, másokat lekicsinylő magatartása, önmagának indokolatlan piedesztálra állítása ellenszenvenné teszi. Mi indokolja mégis, hogy valaki egyáltalán szót veszteget rá?

Néhány olyan társadalmi, nemzeti, karakterológiai jelenség, amelyet Hugo Károly működése hozott felszínre, magyarázza a vele való foglalkozást. A vele kapcsolatos események három területen is megdöntötték az addigi szokást, változtattak az irodalmi közvéleményen, és a nemzeti érzés is új megvilágításba került, kiderült, mit bír el, kit fogad be, és megtorolja-e a rajta esett sérelmet?

Hugo Károly fellépése idején még nem volt Magyarországon törvény a zsidó emancipációról, a zsidó vallású polgárok – bár azonos jogokkal rendelkeztek – kisebb mozgásterük volt az őslakos polgárokhoz képest. Hugot semmiféle hátrány nem érte zsidó származása miatt. Szegeden a piaristáknál járt gimnáziumba, majd Pesten egyetemre, az orvosi fakultásra. Az 1840-es években akadály nélkül illeszkedik be a magyar irodalmi életbe. Az irodalom és a művészetek művelői közt ekkor még alig volt zsidó származású ember. De aki mégis irodalmár, művész volt, nem szenvedett semmiféle hátrányt, nem volt része kirekesztésben, sőt műveit jóindulattal fogadták. Amikor Hugo „berobban” a színházi közéletbe, túlértékelik műveit, „ügyeletes zseninek” kiáltják ki középszerű, felemás színdarabja elismeréseként, sőt, más szerző rovására! Czakó Zsigmondról van szó, aki évek óta a Nemzeti Színház kötelékében van, beadott drámáját elfektetik, végre színre hozzák, és nagy sikert arat, sőt a polgári témájú színdarabok közt övé az elsőség. Még további drámákkal bővíti a repertoárt, nagy jövőt jósolnak neki, de Hugo felbukkanásakor szinte azonnal elfelejtik, további művei elé megint akadályokat gördítenek. Czakó már önkéntes száműzetésbe vonul, megalázva érzi magát, és 1847 decemberében öngyilkos lesz. Hugot pedig eközben ünneplik mint a magyar színdarab megújítóját, „ügyeletes zsenijét”.

Egész másként reagál Czakó és Hugo a történetekre. Czakó búskomor lesz, depresszióba esik a mellőzésekor (Nemzetit bíráló írása miatt megvetésben van része, pedig igaza van), elhallgat, és nem követelőzik. Hugo az elismerést kevesli, magának követeli a legjobb magyar

író nevet, igényli az állandó dicsőítést, kérkedik, a már befutott írókat lenézi, lekicsinyli, esetleg megbélyegzi. Ő az, aki a legkisebb bírálatkor azonnal tollat ragad, és tiltakozik, magyaráz, fenyeget, lehordja a bíráló személyét, és bemártja vetélytársait. Ráadásul minden művéért benyújtja a számlát, műveire kereseti forrásként tekint, nem nézve azt, hogy nála jóval tehetségesebb költők, írók sem voltak képesek kizárólag műveik honoráriumából megélni. A kor két legnagyobbja, Vörösmarty és Petőfi úgy tudott megélni „irodalomból”, hogy folyóiratnál szerkesztői munkát vállalnak pluszban.

Hugo személyiségével egyéb problémák is vannak. Nem tudni, hogy alaptermészetéből, vagy zsidó voltából adódik, de nincs önzetlen kötődése egyik nemzethez sem. Csak vágya van arra, hogy hol magyar, hol francia (esetleg osztrák, olasz) nemzetiségű legyen, de ez járjon anyagi elismeréssel is. A franciák egyáltalán nem méltányolták erőlködését, semmiben nem segítették, műveit sem mutatta be egyetlen francia színház sem, Bécs is elutasította, viszont a magyarok gálánsak, befogadóak voltak vele, pedig nem érdemelte meg.

A magyar íróársadalom talán érezte, hogy Hugot elkényeztette, túlértékelte, kapóra jött, hogy még ugyanabban az évben (1847. december) fény derült arra, sikeres drámája plágiumként fogható fel. A hír negatív szenzációként robbant be a köztudatba. Az íróársadalom ezzel az elmarasztalással akarta megbüntetni azt a „betolakodó” kakukkfióka író, aki kicsikarta a sikert két-három jól-rosszul összetákolt színdarabjával, de most csaláson kapták, hisz ellopta mástól. Az ítélet még az előtt került nyilvánosságra, hogy összehasonlították volna Hugo *Ban-kár és báróját* Baçancourt vagy Meyers művével. Égbekiáltónak tüntették fel a lopást, pedig mindaddig nem merült fel plágium más írókkal kapcsolatban, akik idegen anyagból merítették a témáikat, de átdolgozva, saját koncepciójukkal kiegészítve hozták tető alá. Shakespeare középkori legendákat írt meg, Molière előtt volt már *Don Juan*-történet, Goethe *Faustja* is komoly előzményekből származott, vagyis világirodalmi nagyságok és kisebb írók is már megírt eseményeket dolgoznak át, nem ők maguk találják ki műveik cselekményét, mégsem sütik rájuk, hogy ellopták valakitől. Hugo esetében rögtön arra figyeltek fel, hogy bizonyos párbeszédeket szó szerint átvett elődjétől, valamint a két

férfi szereplő nevét. Mindazt a szemtelenséget, amit Hugo elkövetett a magyar kortársak ellen, fennhéjázó önteltségét most lehet megbüntetni. Ám az is jellemző, hogy miután a vétkes épp nincs Pesten, majd kitör a forradalom, szabadságharc, mindez feledésbe merül, és tíz év múlva, amikor ismét Pestre látogat a „híres” szerző, már elfeledték a régi sérelmet, Hugot tiszteletből ismét műsorra tűzi a Nemzeti.

Utolsó pesti szereplése egy automimikus bemutatkozás volt 1863 február 26-án Pesten, az Európa (?) teremben. Szindarabokból adott elő részleteket egyedül, hangjával utánozva a színészeket. Az előadásról Gyulai Pál írt kedvezőtlen előjelű bírálatot, a műfaj létjogosultságában kételkedve, és értelmetlennek tartva a műfajt. Hugo elmarasztalása is felfogható egyfajta visszavételnek a régi sérelmekért. Írói tevékenysége, figurája a különtség kategóriájába számúzi mindazt, amit tett, írt.

MADÁCH IMRE

(Az 1830-as évek vége, 1840-es évek eleje)

Madách Imre egyetlen sorát sem tudjuk elfogulatlanul megítélni, minden, *Az ember tragédiáján* kívül írt művét azon a szemüvegen keresztül nézzük, hogy szemünk előtt lebeg halhatatlan műve, a *Tragédia* mint csúcsteljesítmény. Ez önmagában véve jó is, meg rossz is. Jó, mert világosan látható, milyen úton jutott el fő művéig, de rossz azért, mert minden fiatalkori művét, versét, prózáját, sőt még a levelezését is a *Tragédia* tökéletességéhez mérjük, aztán csodálkozunk, hogy alatta marad elvárásainknak. Az irodalmi kánon már csak ilyen, komoly elvárásai vannak azon szerzőkkel szemben, akik legalább egy remekművet hagytak az utókorra. A tökéletest, a nagyszerűt dicccsel övezi a kései elemző, a gyengébb művekről viszont alig akar tudomást venni.

Madách indulása, út a költői lét felé

1823. január 20-án született, gyakorlatilag Petőfivel egyidős, de származása miatt teljesen más életutat járt be. A köznemesi besorolású Madách család birtokokkal rendelkezett, minden jövedelme egyrészt a termények beszolgáltatásaiból, másrészt a bérbeadott földek jövedelméből adódott. De csak akkor volt jövedelem, ha a föld gazdája jól bánt az ott élő emberekkel, be tudta szedni a terményeket, és a bérletből származó jövedelmeket nem élte föl teljesen, hanem befektette, rosszabb esetben adósság vitte el a birtok kisebb-nagyobb részét. Madách tizenegy éves volt, amikor apja meghalt, és minden feladatot anyjának kellett ellátni – tudjuk, hogy Majtényi Anna ügyesen forgatta a pénzt, összefogta és egyben tartotta a számos helyen elhelyezkedő birtokot –, plusz az anya foglalkozott az öt Madách-gyerekekkel is. A tanulás kezdetben otthon folyt, házitanító segítségével, a további, magasabb szintű oktatás pedig csak a fiúknak járt. Madách Imre volt a legidősebb fiú-

gyermek, tizennégy és fél éves korában került Pestre, hogy öccsével együtt bérelve lakást, magasabb tanulmányokat folytasson a pesti egyetemen (a mai Papnövelde utcában).

Madách a korabeli nemes származású fiúkhoz hasonlóan bölcseletet (filozófiát), majd jogot tanult a pesti egyetemen, hisz bármilyen tisztiséget akart később betölteni, a jogot alaposan kellett ismernie. De őt sokkal inkább érdekelt a filozófia, a dramaturgia, a történelem, a költészet, utóbbi iránt mutatott készséget legelőször, mivel verseket írva tudta kifejezni érzéseit. Így esett, hogy mindössze tizenhét éves volt, amikor saját kiadásában megjelentette első verseit (*Lantvirágok*) 1840-ben. A líra később sem hagyta el – ő sem a lírát –, ez volt a legkézenfekvőbb lehetőség, hogy az aktuális szerelmeihez kötődő fellángolásokat, csalódásokat ki tudja fejezni, kiírja magából. És szerelmek voltak bőséggel.

És mi van a drámákkal? Velük Madách írásos formában találkozhattott először. Németül és franciául olvasott, Shakespeare, Milton, Byron (őket is német fordításban), Goethe, Schiller, Iffland, Kotzebue, Molière, Corneille, Victor Hugo egy-egy művét saját családi (sztrigovai) könyvtárukban olvashatta. Illetve birtokában volt a magyar szerzők közül Dugonics András, Kisfaludy Károly és Sándor, Vörösmarty, Fáy András, Bajza, Tóth Lőrinc, Szigligeti, Széchenyi István művei, megvoltak természetesen a görög és latin klasszikus írók, Gibbon ókori, és Fessler középkort taglaló történeti művei, Luther, Kempis, Paine, Wieland, Pope, Young egy-egy kötete. A magyar történetírók, és Magyarországról szóló művek is könyvtárának részei voltak (Bél Mátyás, Gvadányi József, Katona István, Joannes Georgius Schwandtner).

Madách pesti tartózkodása egybeesik a magyar nyelvű színjátszás legfontosabb eseményével, a meginduló Pesti Magyar Színház megnyitásával (1837). Nénje apósának páholya volt az újonnan megnyílt színházban, Madách egyik leveléből tudjuk, hogy az „öreg úr” néha meghívta a páholyába, ám nem tudni, ezekben az esetekben mit adtak a színházban. Mindössze egy prózai művet tudunk nevesíteni, amit bizonyosan látott (Jósika Miklós: *Adorjánok és Jenők*). Feltehetően volt még más színházi élménye is, Shakespeare-, Schiller-, Victor Hugo-drámákat, a magyarok közül Kisfaludy és Szigligeti korai drámáinak

valamelyikét láthatta. Egy operát is megnézett, Donizetti *Szerelmi bájitalát* biztosan látta. A versek mellett drámát kezd írni, és a történelmi témát választja.

A Commodus és a Nápolyi Endre

Tizenhat évesen írja első történelmi drámáját, a *Commodust*, a témát Gibbon történeti munkájából meríti, de német fordításban olvassa. Marcus Aurelius gyenge jellemű, hatalommániás zsarnok fiának sorsa csak kiindulópont Madách számára, ürügy, hogy saját mondanivalóját elmondhassa az idegen elnyomás által sújtott magyar hazáról (Habsburg önkény), a tömegek megtévesztéséről fizetett néptribunok által, illetve a hazafiúi gondolatot szóltassa meg. A zsarnokuralomnak előbb-utóbb vége kell, hogy legyen, a jobb sorsra érdemes magyarság, a „szent haza sebeinek begyógyítása” mint cél jelenik meg. Főhőse csupán apjának (Marcus Aurelius) árnyéka, semmiben sem kiváló, uralmát kizárólag önkénnyel, mindenkit magára haragítva képes ideig-óráig fenntartani. Előbb két tisztességes római nőt akar ágyasává tenni, majd, aki útjában áll, bebörtönözi, kivégezteti, végül Lucius, akit Commodus tett tönkre, megfojtja.

A *Commodus* a szárnypróbálgatás első, ám sikertelen darabja, de már benne rejlik sok későbbi motívum, amelyekkel Madách sikeresen fog élni. A *Tragédia* athéni és párizsi színeiben az erőtlen, megtévesztett népet mutatja be: Athénban az igazi hőst, a nép jótevőjét engedi, hogy kivégezzék ártatlanul, Párizsban tétlenül nézi, hogy a jakobinusok vérengző diktatúrája győzedelmeskedjen. A *Commodus* egyik mellékszereplője, Maternus szónok, népvezér, az igazság bajnokává válik. Negyedik felvonás-beli monológjában így ostromozza a megalázott, tehetetlen népet: „Gyáva nép, megvetlek, átkozott! Szégyen fejedre. Te igaznak születél, igába görbede fejed, midőn láttad először a napvilágot; én véled többé semmit sem akarok”.

A szerző nép fölötti kemény ítélete idővel változik, más irányt vesz. Ennek nem pusztán életkori tapasztalatszerzés az oka, jócskán hozzájárul az 1848–49-es forradalom és szabadságharc életháláharca. A *Tra-*

gédia tömegjelenetei ismét hordozzák a nép felelősségét, de árnyaltabb módon.

A **Nápolyi Endre** c. dráma Madách második zsengeje, 1840–41-ben keletkezett. Ötfelvonásos, prózában írt mű, amelyet szerzője asztalfiókban hagyott haláláig. Az 1942-ben előkerült kéziratból (Halász Gábor-féle kiadás) derült ki, hogy szövege egy korábbi, Sámsonról szóló színdarab részeit is magában foglalja. A *Sámson* sohasem készült el, viszont elkészült részleteit szerzője beolvastotta a *Nápolyi Endré*be. A két téma ugyanis rokon egymással: Sámson és Endre erős, egyenes jellemek, népüket boldogító egyének, míg vesztüket az álnok kéjő, Delila, illetve a gyilkos hajlamú, hűtlen Johanna okozza. A mű elkészült, de szerzője nem küldte el pályázatra, később sem nyúlt hozzá, viszont legalább a mű írásakor két, Lónyay Menyhérthez írt levélben is említést tesz a készülő műről. Feltehetően elhibázottnak, gyengének tartotta ő maga is.

A témát Fessler történelmi művéből vette, ám a tényeket erősen átalakította. Endre feddhetetlen, mindenben tökéletes, erkölcsös, feleségéhez hű, a jó király megtestesülése. Ám naiv, hiszékeny, körülötte mindenki ellenség, az Anjou-rokon Taranto Lajos herceg (Johanna szeretője), a cselszövő barát, Endre felesége, Johanna, Cabanis udvari szolgálja, Ágnes durazzoi hercegné, Philippa udvarmesternő. Sorsa nem lehet más, mint a gyors elpusztulás, mert mindenki ellenséggéént kezeli. Nem olyan, mint ők, kirí a léha, naplopó, élvhajhász nápolyi udvar életéből, idegen test közöttük. Mintha a fiatal Madáchot látnánk, akinek világjobbító szándékai vannak, de mindenki gáncsolja, minden aktuális szerelmében csalódik, és magára marad.

A szerző ifjúkori zsengejét híres irodalmi mintákkal tüzdeli tele. Victor Hugo *Ruy Blas* c. drámája is felvillan egy pillanatra. Míg Ruy Blas a korrupt spanyol főurakat leplezi le, addig Endre a nápolyi udvar újonnan megválasztott haszonleső főurait marasztalja el erkölcstelenységük miatt. Szintén Victor Hugótól merít, amikor *A király mulat* c. drámájából átemel egy jelenetet. Triboulet udvari bolond a csábító király helyett saját lányát, Blanche-ot öli meg, Madáchnál Cabanis udvari szolgálja pedig az Endre ruhájába bújt leányát, Sanchiát szúrja le, s nem Endrét (amivel megbízták feljebbvalói). Több ponton van egye-

zés Shakespeare *Hamlet*jével. Legfeltűnőbb mindkét dráma befejező mondatainak hasonlatossága: „belőle, ha megéri, nagy király vált volna még. / Útján kövesse harci tisztelet” (Hamlet), illetve: „fényes tisztelettel legyen temetkezése, véle egy nagy lélek szállt alá” (Nápolyi Endre).

Az ifjúkori zsenge alapját a nemes férfiú–álnok nő küzdelme adja, azaz, hogyan gyűri maga alá a nagyra hivatott férfit a női aljasság. Madáchnak a két főhős szenvedélyét (Johanna Taranto Lajos iránti bűnös szerelme, és Endre vaksága, amellyel nem vesz észre semmit) kellett volna a végsőkéig vinni. Ez a szerzőnek nem sikerült, a két főhős majdnem mellékszereplő a drámában, kimaradnak lélektani magyarázatok, a részletek túlnőnek a fő cselekményen, intrikák tömkelege hálozza be a művet.

A tizenennyolc éves ifjú költő naiv szárnypróbálgatásának tarthatjuk e korai drámáját, központjában a nők iránti csalódással, amely egész életművét végig kíséri.

Akadémiai drámapályázatra írt művek

Az 1843-as év rendkívüli jelentőségű Madách fiatalkori drámáit tekintve. Sőt, már 1842-ben is pályázik, igaz, még nem drámával, hanem esztétikai tanulmánnyal. A Kisfaludy Társaság által kiírt feladatban a pályázónak Szophoklész drámáit kell elemezni a cselekmény, a bonyodalom, majd annak feloldása tekintetében. Ebből kell felállítani az elméletet, milyen szabályok szerint épül fel az ókori görög drámákban a cselekmény? Madách megírja *Művészeti értekezés* címen a kérdésre adott választ, de nem nyer. Szophoklésznek mind a hét ismert tragédiáját ismerteti előbb tartalom szerint, majd tematikusan, s láthatóan azal a céllal, vajon mit lehet – vagy kell – az ókori szerzőtől átvenni, megőrizni a jelenkori tragédiaszerzőnek, hogy érvényes, kompetens művet hozzon létre. Számos hibát és hiányosságot fedez fel saját korának drámaírázásában, köztük azt a rossz gyakorlatot, amely külföldi (német, angol, francia) mintákat és témákat vesz alapul, vagyis tartalomban és formában is idegen hatást mutat. A fiatal Madách szerint (ekkor 19 éves)

a nemzeti téma és a magyarságra jellemző vonások meg kell, hogy jelenjenek a dramaturgiában. Kifogásolja a szerelmi téma eluralkodását a drámaírásban. A fejtegetés mintegy útmutatóként is szolgálhat a későbbi drámaíróknak, milyen vezérelvek mentén írjon a továbbiakban tragédiát, egyáltalán színpadi művet, amely ezeknek az elveknek minden tekintetben megfelel.

Tudomásunk szerint a benyújtott értekezés után négy dráma kerül ki Madách tollából. Kettőt be is küld az akadémiai drámapályázatra, amelynek szigorú szabályai vannak, jeligésen, idegen kéz által lemásolva adható be, a nem jutalmazott pályaművek esetében a szerzőknek a neve sem kerül nyilvánosságra. Szerzőnk rövid élete során többször is próbálkozott ily módon elismerést szerezni, azonban egyszer sem sikerült első díjat nyerni (sőt, mind a szerző, mind a pályázati feltételek nagy titkolózása, felesleges inkognitója miatt a *József császár* c. pályamunkáról száz százalékosan máig sem lehetünk meggyőződve, hogy Madách műve-e).

Az 1843. március 18-án pályázatra beküldött drámák egyike a **Férfi és nő** c. Héraklészről szóló mű. Témáját Szophoklész *Trachiszi nők* c. tragédiájából veszi át, az élmény még friss lehet, hisz alig pár hónappal vagyunk a Szophoklészről írt értekezése után. A későbbiekben nem nyúl többet sem az ókori görög szerzőhöz, sem a mitológiához, témáit a világ- és a magyar történelem korszakaiból meríti. A mitológia, és Szophoklész tragédiája is csak ürügy, hogy a húszéves fiatal, drámaírónak készülő titán saját szerelmi csalódásait írhasssa ki magából. Ő maga Héraklészként áll az öt felvonás középpontjában, mellette három nő asziszisztál ahhoz, hogy végre révbe jusson. Óriási árat fizet mindezért a hős. A régi feleség, Deianejra, akit eltaszított magától, bosszút áll, habár csak Héraklész szerelmét akarja visszaszerezni, amikor a Nessos-inget férjére adja. Látva hűtlen férje iszonyú szenvedését, saját könnyelműsége következményét, öngyilkos lesz. Jole, a fiatal lány nem szereti hőst, csak azért ment hozzá feleségül, hogy bosszút álljon megölt apjáért, Eurytosért. Jole már a nászéjszakán elutasítja új férjét, és egy lantossal csalja meg, ezzel okozva a megölésénél is nagyobb fájdalmat a hősnek. Héraklész csak úgy vethet véget szenvedéseinek, ha máglyán elég, és a halhatatlan istenek közé kerül. Végső imájában apjától, Ze-

usztól Hebé szerelmét kéri, aki nem földi asszony. Alapvető különbség a két mű között, hogy Szophoklésznél Héraklész hűtlensége, míg a *Férfi és nő*ben Jole hűtlen volta lesz a tragédia előidézője.

A dráma sokat idézett és vitatott jelmondata, mottója: „A férfi nagy nő nélkül is”. Vélhetjük nagyképű kijelentésnek, nőgyűlöletnek, de lehet baljóslat vagy félelem a nőktől, különösen, ha Madách rosszul sikerült későbbi házasságára gondolunk (Palágyi Menyhért). Mindenesetre a *Férfi és nő* minőségi lépést jelent a két korábbi próbálkozáshoz (*Commodus; Nápolyi Endre*) képest. A bíráló bizottság azonban nem értékelte a szerző egyéni megoldását a mitológiai téma kapcsán.

Más helyzet állt elő az ugyanakkor beküldött **Csák végnapjai** c. drámánál. Témáját az 1301-ben kihalt Árpád-ház utáni interregnum viszállyai közül választja a szerző. Madáchot feltehetően két dolog ihlette: Kisfaludy Károly *Csák Máté* című tragédia-töredéke, másfelől a személyes élmény, amikor gyógykezelés céljából Pöstyénben fürdőkúrárt tartott, a környéken járva láthatta a Csák nemzetség trencsényi várának romjait, maradványát. A dráma előjátékból és öt felvonásból áll. Főhőse és néhány embere I. Károlyt nem fogadja el magyar uralkodónak, hanem III. András lányát, Erzsébetet akarja pajzsra emelni. Csák ellenfele Zách Felicián, aki a rozgonyi csata után végképp átáll Károlyhoz, buzgóságáért három falut is kap az új királytól. Erzsébet azonban nem alkalmas uralkodásra, békeszerető, gyenge nő, a kolostorba vonulás mellett dönt. Csák vesztesre áll a király által összehívott gyűlésen, ahol halált kiáltanak rá, és elhatározzák, hogy orvul ölik meg. A háttérben lezajlik Zách Klára tragédiája, és a Zách család kiirtása, amely esemény ez esetben az áruló Záchok büntetéseként került be a drámába. Az Árpád-ház mellett a végsőkéig kitartó Csák Máté ezzel szemben megmenekül az orgyilkos késétől, és vesztiesen ugyan, de Erzsébet hercegnő ölőbe hajtva fejét szenderedik át a másvilágra. Erkölcsi tekintetben ő a győztes.

A történelmi dráma kissé vontatott, sokszereplős cselekménye nélkülözi az igazi konfliktusokat. Nem elég határozottak az ellentétek, de ennél is nagyobb baj, hogy az Árpád-házi hercegnő, Erzsébet alkalmatlan az uralkodásra, vele folytathatatlan a trón. Ugyancsak gyenge és erőtlén a szerelmi szál, Omodé Dávid és Erzsébet között nem alakul

ki igazi szerelmi kapcsolat, az egyoldalú rajongás Erzsébet iránt igen gyenge lábakon áll. A hat rész (előjáték + 5 felvonás) epizódokból tevődik össze, egyedül a befejezés lírai szépsége az, amit egyértelműen pozitívnak értékelhetünk.

A mű alapproblémája – különösen száznyolcvan évvel keletkezése után tekintve –, hogy Madách idegen elnyomóként ábrázolja I. Károlyt, aki által a magyarság elveszíti függetlenségét, erejét, régi hősie mi voltát, és „nyűlszívűvé” válik. Mai történelemfelfogásunk szerint az Anjou-uralkodó (akinek Árpád-házi őse volt V. István király) erőskezü és magyarbarát politikát folytatott, felvirágoztatta az országot, békét teremtett a „kiskirályok” uralma után. A mai felfogás része éppen Csák Máté önkényes magatartását marasztalja el, aki csak akadálya volt a törvényes király trónra lépésének, és valójában saját uralma volt az akadály. Madách megszépíti alakját, aminek célja a konkrét politikai helyzet lehetővé tétele. Károlyban a reformkori Habsburg-uralkodó önkényes magatartását akarta ábrázolni, és Csák figurájába a magyar függetlenségi törekvéseket építette bele.

Az akadémiai bíráló bizottság dicséretben részesítette a *Csák végnapjait*. Ez az 1843-as év négy pályázót is nevesített. Obernyik Károly kapott első díjat (*Főúr és pór* c. színműve), Szigligeti Ede művét kiadásra és előadásra javasolták (*Gerő* c. történelmi dráma), dicséretet kapott Jókai (*A zsidó fiú*) és Madách a *Csák*-drámájáért.

A dráma asztalfiókba került, de Madách a *Tragédia* sikere után elővette, átdolgozta (1861. augusztus–szeptember), és Aranyt elküldte bírálatra. Reménykedett, hogy Aranyt tetszeni fog az újraköltött változat, és talán végre színpadra is kerül. Arany azonban nem javasolta ezt, nem találta olyan kiemelkedőnek, illetve féltette a *Tragédia* sikerét, nem akarta, hogy egy gyengébb mű árnyékot vessen a zseniális fő műre. A *Csák* 1886-ban került színpadra Kolozsváron. E. Kovács Gyula rendezte színpadra, bizonyára jócskán változtatott a szövegen, hogy hatásos, pátosszal játszható romantikus művet vihessen a közönség elé. Rendezőpéldány hiányában nem ismerjük az akkor játszott hiteles szöveget, de a hazafias pátosz sikert hozott a *Csáknak*. Az újabb színpadi megjelenés Keresztury Dezsőnek köszönhető, aki a szokásosnál nagyobb mértékben avatkozott a dráma szerkezetébe. Csák Máté ebben

már nem tragikus hős, inkább Don Quijote kissé maradi, értetlen „kortársa”. Az átíró felnővesztette I. Károly alakját, és Csák méltó ellenfelévé tette, így a mai történelemfelfogás érvényesült, mivel a király áll az igazság oldalán, míg a „kiskirály” alul marad a vitában. Egyes elemzések szerint az átdolgozás nem tette Csák alakját nevetségessé, megmaradt tragikus hősnek, akin túllép az idő. Kérdés, hogy ezek után ez a változat tekinthető-e még Madách művének?

A Kersztury-féle átdolgozást 1968. július 5-én mutatta be a Gyulai Várszínház, majd a Nemzeti Színház játszotta sorozatban viszonylagos sikerrel.

Csak tréfa

Az ifjú Madách talán legtalányosabb és legpesszimistább drámájával állunk szemben. Címével ellentétben a mű még részben sem vígjáték, minden ízében keserű szatíra, reménytelen küzdelem az érdekházasság, baráti árulás, csalás, kijátszás ellen, és a becsületesség, erény mellett. „Dráma korunkból öt felvonásban” a *Csak tréfa* alcíme, keletkezésének idejére három feltevés is született: a mű vázlata már 1839-ben elkészülhetett, viszont az egésze csak 1842- vagy 1843-ban. Kiadatlan volt egészen Halász Gábor 1942-es összes művek változataig, bár Riedl Frigyes megjelentetett egy részletet a IV. felvonásból az Egyetemes Philológiai Közlönyben korábban.

A sötét árnyakkal teli és baljós mű egy mizantróp lelkületű főhőst, Zordy Loránt állítja középpontba, sok tekintetben a fiatal Madách rövid hivatalnoki pályájának nehézségeit mutatja, de Kisfaludy Károlyra is hasonlít a figura. Azt a pillanatot ragadja meg, amikor a reményekkel és várakozásokkal teli fiatalember csatlózik barátaitban, hivatali előjáróiban, de még inkább a nőkben, akik szerelmet hazudtak neki, majd a szeretett hölgy egyike-másika később egy ellenséges férfi oldalán jelenik meg. Madách vágyta a szerelmet ez idő szerint, képzeletét teljes mértékben betöltötte a vágyakozás a szerelmi láz után, remélve, hogy sosem alszik ki. Ez a vágy íratta vele a *Férfi és nő* Héraklészba öntött olthatatlan szerelem utáni sóvárgását is.

Már sokatmondó a kézirat elején megjelenő két mottó is, egyik Shakespeare *II. Richárdjából*, másik egy baráti karnyújtás Szontagh Pál felé: „[...] nehogy kétségbe essem az emberek felett: – reád emlékezém”. A cselekmény középpontjában álló Zordy személye talányos, nincs senkije, annyit tudni róla, hogy (országgyűlési) követ, de nem tudni, melyik megyéé. Titokban verseket, színdarabot ír, amiről nem tud senki, s ezeket bármikor kész megsemmisíteni, ha rosszul alakulnak dolgai. A többi szereplő viszont jól körülhatárolható – főként negatív – szerepet játszik. Andaházy gróf és özvegy Széphalminé ádáz mesterkedései saját gyermekeik házasságát viszik vásárra, miközben tönkre teszik Zordyt, aki az Andaházy elleni perét is elveszíti, s végképp pária lesz ellenségei szemében. Zordy elleni legfőbb kifogás, hogy lázad az igazságtalanság ellen, bírálja a lelketlen hivatalnokokat, nem nézi el a jellemtelenséget, holott ezt várja tőle mindenki. Andaházy gróf a csőd szélén áll, lánya Ilka, Széphalminé fiába, Jenőbe szerelmes, de szülei Zordyhoz adnák, mert akkor megszűnnék a per ellenük. Közben Zordy és Széphalminé lánya, Jolán közelednek egymáshoz, de Váryba, a kiszemelt vőlegénybe ütköznek, aki párbajozni akar Zordyval – színelég. Széphalminé lányát annak szánja (Váry vagy Zordy), akivel jobban járnak anyagilag. Miután Zordy elveszti a pert, és mindenki megtagadja a segítséget tőle, kivonul a társadalomból egy erdei kalyibába Biankával, aki szerelmet vallott neki. A remete létben azonban Bianka is elhagyja, sőt közvetlen barátai, Gerő és Piroska és a költők a klubból sem tudják vigasztalni, már senkinek sem hisz. Nagy csapásként éli meg, hogy volt kedvese Bianka, most Váryval szövetezik ellene.

Az utolsó felvonásban Zordy színdarabját játsszák a színpadon, a darab címe *Csak tréfa*, az eddig megismert figurákat szerepelteti benne, a csaló szülőket, Andaházyt, Széphalminét, és Váryt. Valaki méregport juttat el Zordyhoz előadás alatt, s bár babérkoszorút ítélnék meg neki a színdarabért, ő elutasítja. Meghal a méregporttól, mert nem érdemes ilyen hazug világban élnie, pedig az előadás alatt az is kiderült, hogy Jolán szerette Zordyt, de a dolgokat már nem lehet megváltoztatni. „Tréfa” volt a hűtlenség, a méreg, a párbaj, és minden. Aki pedig komolyan vette, az belehal.

A *Csak tréfa* főhőse a mi szemünkben bután hal meg, hisz nem kellene az ismeretlen port bevennie, ő mégis beveszi. Zordy nem követ el tragikai vétséget, igazi bűnös a környezete, amely eltiporja az olyan naiv igazságkeresőt, aki nem él a képmutatás, az érdek, a pusztá érzékeség eszközeivel, hogy előre jusson a ranglétrán. Az ellenfelek romlottak, ő pedig nem tudja túltenni magát ezen. Tragédia ez, de nem megdicsőült halállal hal meg hőse, hanem szinte észrevétlenül. Fel sem tűnik. Így lesz a *Csak tréfa* Madách legpesszimistább színdarabja. Utóélete annyi, hogy Hubay Miklós átírta, és a veszprémi színház mutatta be 1971-ben az átköltött drámát. Hubay lerövidíti az eredeti szöveget, viszont a benne rejlő humort felszínre hozza, így vígjáték lesz belőle. Tóbicséri István rendezése a vígjátéki tartalmakat erősíti, mondván, hogy ez a közönség elvárása. Az átdolgozás lehet helyénvaló és korrekt, ám ezt sem nevezhetjük már Madách-adaptációnak, inkább Hubay egyik alkotásának.

Töredékek, lappangó mű az 1840-es években

A Madách-kutatás szerint létezik egy színdarabja *Mária királynő* címen, amely 1843-ban keletkezett, és ezt a művét dolgozta át 1855-ben. Viszont csak a későbbi változat maradt fenn, az első változat elveszett. A *Mária királynő* Nagy Lajos lányának uralkodásáról, anyjának, Erzsébetnek megöléséről, Durazzo Károly trónra lépéséről ad öt felvonásban egy elképzelést. Egyik fontos szereplője Palizsnay János Johannita lovag, vránai perjel, az ő figurája többeket is megihletett ebben az időszakban, Czákó Zsigmond, Vachot Imre is drámát írt erről a témáról. Madách műve (az 1855-ös változat) Mária rátermettségét próbálja igazolni az uralkodásra, ami azonban Zsigmond ravaszsága miatt nem teljesül be.

Összesen egy felvonás és a második felvonásnak első jelenete keletkezett el a *Jó név s erény* című társadalmi drámából, amelynek keletkezési ideje bizonytalan, de 1843 előtt lehetett valamivel. Fennmaradt a dráma tervvázlata, ennek még *Álszégyen* volt a címe, ez utóbbi dátuma 1839, ám a tervvázlat és a megírt töredék közötti időben szemléletbeli

változás állt be a szerzőnél, a romantikus ifjú drámaköltő tapasztalatai már bekerültek a töredékbe. Ha elkészül, társadalmi dráma lett volna belőle. A megmaradt töredékből alig tudunk következtetni egy lehetséges végkifejletre. Főhőse özvegy Ilmériné, leánya Ágnes, aki pénztárnok férjétől ellopott húszezer forintot, ám egy ellenőrzésnél azonnal kiderül, hogy hiányzik az összeg. A pénztárnok értetlenül áll az eset előtt, s három nap haladékat kér, hogy a pénzt előkerítse. A dráma másik szálán egy szegény sorsú költő küszködik gyermekeivel, akik szinte éheznek, a lány (Berta) érdekből készül férjhez menni emiatt. Itt meg is szakad a kézirat. Madách további drámái és töredékei már az 1850-es és 60-as évekből származnak, kapcsolatuk közelebbi az 1859-60-ban keletkezett *Tragédiával*.

Összegzés

Minél több életrajzi adatot göngyöltünk fel Madách Imre életrajzában, annál több, műveivel kapcsolatos kérdésre kaphatunk választ. De korántsem tudunk mindent, és gondolkodásának, életfilozófiájának, elhatározásainak motiváló erőit nem tudjuk felfejteni, sok a talány, amely az adatok bővülésével is titok marad. Feltehetően gátlásos és rejtőzködő, írásműveit tekintve pedig szégyenlős személyisége vezetett oda, hogy szűk baráti körén kívül senki sem tudta, hogy verseket ír, drámái és prózai műveket alkot. Ismertté politikai sikerei tették, röpirata, országgyűlési beszéde, képviselői tevékenysége a határozati párt színeiben (1861). A *Tragédia* országos hírűvé válásakor így sokakat meglepetésként ért az irodalmi siker, nem akarták elhinni, hogy a politikus és a költő Madách egyazon személy.

Nem tudjuk végigkövetni azt a folyamatot, amelyben Madách a versírás és a drámái próbálkozások közben vagy után mikor váltott át egy magasabb rendű, egész emberiséget érintő koncepció megfogalmazásába. Ez megtörténhetett már az 1840-es évek végén, vagy a 40–50-es évek fordulóján, hiszen a börtönbe kerülve kezd hozzá a *Lucifer* című drámái költemény megírásához. Ebből fejlődik később ki a *Tragédia*. Nagyjából tíz évig foglalkozott a témával, érlelte, csiszolta,

amíg a végső formába öntötte. Azonban nyilvánvaló, hogy előtte, alatta és utána is írt más műfajokban egyéb műveket, de ez utóbbiak sorsa nem izgatta annyira, mint a *Tragédiáé*.

Mintha két külön sínen futottak volna az írásművek. A legkorábbi verseiből kiválaszt huszonhatot, és ezt megjelenteti egy kis kötetben (*Lantvirágok*) a tizenhét éves költő. Ezzel egy időben a Honművész megjelenteti *Az anya gyermeke sírján* c. versét (1839. december 26.) A továbbiakban is ír verseket, de ezek már (az utolsó években írt néhány vers kivételével) nem kerülnek nyomtatásba. A versek megjelenését nem ambicionálja a továbbiakban. Halála évében összeállít ugyan egy kötetet, amelyben versei vannak, de meghal, mielőtt ez elkészülne, a továbbiakban az általa szerkesztett anyag nem jelenik meg.

A drámák sorsa másképp alakul. Esetükben mintha valami tudat alatti dolog vezetné a költőt. 1843 végéig hat vagy hét színdarabot ír, és egyet félbehagy. Pályázaton próbálkozik, de mikor nem nyer első díjat, felhagy a további próbálkozással. Színházhoz egyiket sem viszi, fél a kudarctól, esetleg nem tartja érettnek egyik darabját sem arra, hogy nyilvánosság előtt megmérse magát. Házassága évétől a bebörtönzésig felhagy drámái kísérletekkel, ezután jön a *Lucifer*, majd 1855-ben a *Mária királynő* átdolgozása, belekezd a *II. Lajos* c. történelmi drámába (ezt később sem folytatja), 1859-ben a *A civilizátor*, és ez utóbbival egyidőben a *Tragédia* papírra vetése. És itt következik megint egy fordulat: amikor Arany pozitív véleményével elindul a *Tragédia* ismertté válása, a mű nyomtatásban való megjelenése, Madách újabb szárnyakat kap, átdolgozza a *Csák végnapjait*. Arany ugyan lebeszéli a *Csák* színházi bemutatójáról, de Madáchot már nem lehet megállítani. Megírja a *Mózes*t, majd egy másik magyar témájú drámát (*József császár*) (?), mindkettőt elküldi az akadémiai drámapályázatra, próbálkozása sikertelen. És még ezután sem adja fel, elkezdí írni a *Tündérlalom* c. drámái művét az 1864-es év elején. Mindez arra enged következtetni, hogy a költő nagyon is bizakodott abban, hogy a *Tragédia* sikere igenis ismertté teszi a nevét, és a színházak is bizalommal fogják majd műsorra tűzni eddig elkészült, illetve majd ezután megírandó drámái műveit. Halálakor (1864. október 5.) néhány drámái mű vázlat maradt a jegyzetek között, ebből tudjuk, hogy drámát akart írni *Bru-*

tusok; *Attila fiai*; illetve *András és Borics* címmel, ám ezekhez a tervekhez csak jegyzeteket készített.

Ez a sorrend arra enged következtetni, hogy Madách igenis óhajtott volna a színpadi megjelenést, csak bátortalan volt, visszahúzta a vidéki élet, a börtön, a válással kapcsolatos egyéni problémák, anyja és közötté lévő véleménykülönbség. Érdekes, hogy elhúzódó szívbetegsége nem volt számára akadály a tevékenységben, hiszen amikor már közeli halálát jósolták az orvosok, ő még házépítésbe kezd egy olyan farmon, ahová lovon vagy szekérrel kell utazni, szállítani a hozzávalókat. Belekezd újabb drámai alkotásba, pedig nyilvánvaló, hogy nem tudja befejezni, szerelmi kapcsolatot tart fenn egy férjes asszonnyal, mindezt akkor, amikor már alig tud menni. Halála előtt egy hónappal hagyja abba az aktív életet. Óhatatlanul felmerül a „történelmietlen” kérdés: vajon mi lett volna, ha súlyos betegsége és korai halála nem akadályozza meg további művek alkotásában, a tervezettek végső formába öntésében? Mi lett volna, ha megéri fő művének 1883-as színházi bemutatóját? Hiszen ekkor még csak hatvanéves lett volna, manapság ez a kor már igazán öregségnek sem számít.

Nem tudjuk, és ne is képzeljük el, mert úgy járunk, mint Rakodczay Pál, a korszak (19–20. század fordulója) színházi mindenese. Ő sokat foglalkozott Madáchcsal, és több könnyelmű kijelentést tett, amelyek sok esetben felháborítónak, vagy akadémikuskodónak tűnnek. Szerinte a *Tragédiát* Madáchnak magánkiadásban kellett volna kiadnia, akkor többekhez jutott volna el, és hamarabb ismeri meg az olvasóközönség. A felvetés nem vezet sehová, mert utólag lehetetlen megállapítani, mi lett volna a magánkiadás következménye. Másfelől elmarasztalja Arany Jánost, aki nem állt ki teljes mellszélességgel a mű mellett, csak vonakodva és késlekedve. Ráadásul hiába az elismerés, amikor elhamarkodott megjegyzést tett, miszerint szerzője rossz verselő, és műve a *Faustot* utánozza. Az elmarasztalás terjedt el, és nem a dicséret – vonja le a következtetést Rakodczay. Ám ez utóbbi megállapítás sem állja meg a helyét, Arany még a mű olvasásának évében korrigálta korábbi véleményét, Madáchot pedig később sem érte vád az állítólagos rossz verselés, sem bármilyen plágium miatt. Legfeljebb hatást lehet kimutatni (Milton, Byron, Goethe), utánzást egyszer sem.

Korai műveinek általános értékelése

Mind írói tekintetben, mind emberileg érzékelhető, kimutatható a Madách korai drámaiból áradó türelmetlenség. Felfokozott várakozás és ezzel együtt járó vágyakozás jellemzi. Írói elismerést szeretne, megérdemelt díjakat – ez nem egyenlő a sikerrel –, műveinek valós értékével akarna tisztában lenni, semmi esetre sem érdemtelen dicséreteket kapni. Ami még fontosabb, hogy szerelmi láz járja át, a beteljesülés után vágyakozik, ehhez keresi azt a lányt, nőt, asszonyt, aki által megvalósul mindez. A vágy kifejezése első fokon költeményekben realizálódik, amikor drámát ír a szerző, érzéseit mélyebbre rejti, hisz a felszínen a cselekménnyel foglalkozik. A korai drámák közül három műben központi helyet kap a szerelemföltés, illetve magának a szerelemnek központi fontossága a férfi életében. A *Férfi és nőben* a szerző képes átírni az eredeti Héraklész-történetet, hogy keseregjen a második feleség hűtlenségéről, és kimenekülhessen a földi létből az éterbe, az istenek közé, ahol majd elnyeri az igazi, ám földön kívüli szerelmet. Madách abszolút főhőse Héraklész (=ő maga), és a mellette szereplő nők csak statiszták. Drámája nem a klasszikus rendet követi, hanem romantikus, az egyén rajongó, önmegvalósító vágyával.

A *Csak tréfa* is romantikus dráma, főhősenek, Zordy Loránnak gondolatai is a szerelem óriási ereje körül forognak. Zordy nem egy bizonyos nőbe szerelmes, őt égeti a vágy a tiszta szerelemre, de nem találja hozzá a megfelelő partnert. Elutasítja az érdekházasság gondolatát is, elítéli a képmutatást. Jolán és Bianka is esélyes, hogy Zordy szerelme legyen, de mindkét nő csúful elárulja, elhagyja, sőt megtagadja Loránt, aki amúgy is csalódott már barátaiban, elvesztette perét, kivonult a vadonba, minden törekvése, rajongása kútba esett, kárba vészett, Loránnak nincs lehetősége, hogy magához méltó életet éljen, öngyilkos lesz.

Kissé háttérbe szorul a többi korai drámában a szerelmi szenvedély, a *Csákbán* a függetlenség, a magyar uralkodóház mindennél fontosabb volta került előtérbe, a *Nápolyi Endrében* a főhős ártatlan áldozata lesz az idegen, ellenséges környezet álnokságának, gyűlöletének, a *Commodus* aljas főhőse embertelen zsarnok, önző érzékisége tönkre-

tesz mindent és mindenkit maga körül. A *Mária királynő* fiatal főhősének sorsa is tragikus (bár ő nem hal meg a drámában), mert nem uralkodhat saját akarata szerint, nem szeretheti választott vőlegényét, anyja bűne (Kis Károly megöletése) miatt fogságba kerül, majd kényszerházasságot köt Zsigmonddal, aki helyette fog uralkodni.

Csupa tragikus sors, a hősök két végletet képviselnek: vagy gonoszok, és ezért lakolnak, de legtöbb esetben teljesen vétlenek, mások áldozatai lesznek. Mindenképp megfigyelhető, hogy szerzőjük nem a maga által felállított *Művészeti értekezés* elveit alkalmazza, amikor drámát ír. A saját gondolkodása mentén halad, és vezeti a dramaturgiát. Hiába vallotta, hogy a dráma két fő eleme a jellem és a cselekmény, sokszor egyik feltétel sem valósul meg: cselekmény helyett monológok, állóképek követik egymást, jellemek helyett pedig kétségbeesés, szerencsétlenség, hirtelen elhatározás vagy tehetetlen düh motiválja a szereplőket.

Madách korai drámaiban van egyéni hitvallás, lendület is olykor, ám színpadon nem állják meg a helyüket. Pillanatnyi sikert arathatnak, de az érdeklődés hamar lelohad irányukban. Ez éppúgy vonatkozik az eredeti formára, mint az átírt változatokra.

MAGYAR SZÍNDARABOK ÉS SZERZŐIK AZ 1840-es ÉVEKBEN, A REFORMKOR DEREKÁN. MADÁCH SZEREPE

Néhány szó az előzményekről. Miért a 40-es évek?

A magyar dráma- és színháztörténet számos fejezetből áll. A 16. századtól kezdve sokféle formával találkozunk, amikor a megírt színdarab (dráma, vígjáték, tragédia, zenés színpadi mű, népies farce, iskoladráma, tündérmese stb.) iskolákban, vagy fogadók szálájában, vándorszíntársulatok alkalmi és kőépületben tartott előadásai alkotnak hol nagyobb, hol kisebb fejezetet. A fordulópont az 1790-ben megalakult Kelemen László féle színtársulat, amelytől számítjuk az egységes magyar színháztörténet szervezett, előbb vándorszíntársulati formában, később kőszínházban történt működését.

A törekvések a kőszínházak megépülése felé haladtak, a kitűzött cél a fővárosban és minden nagyobb városban létrejövő kőszínház saját társulattal való működtetése volt. Az 1830-as években csekély számú kőszínházunk volt (Balatonfüred, Miskolc, Kolozsvár), ám megépült a főváros (Pest-Buda) első, magyar nyelven játszó kőszínháza a Hatvani kapunál, s megnyitották a közönségnek 1837. augusztus 22-én. Mivel a város többségét alkotó németeknek már 1812 óta volt saját színházuk a mai Vörösmarty téren (akkor Gizella tér a neve), ez a hatalmas épület több mint 3000 férőhelyes színház volt. A közadakozásból a Grassalkovich-féle telken felépülő színház a *Pesti Magyar* nevet kapta, így különböztette meg magát a némettől. Aztán három év múlva megkapta az intézmény a *Nemzeti Színház* elnevezést. Igazgatói állandó pénzhiánnyal, helyhiánnyal küzdöttek, két tagozattal rendelkeztek, az operaival és a prózaival, közülük mindig az operainak adtak előnyt, odament a szubvenció nagyobb része, mivel az énekesek, a díszletek sokba kerültek. Viszont az opera műfaj volt látogatottabb, kedveltebb a prózainál. A prózai tagozat főként kortárs külföldi színműveket játszott rögtönzött magyar fordításban, klasszikus világirodalmi alig volt

hazai fordításban. Kevés volt az eredeti magyar nyelvű prózai mű (tragédia, vígjáték, egyéb), ezt meg kellett teremtenie a mindenkori igazgatónak.

A korabeli rendszer úgy működött, hogy bárki bevihette megírt színdarabját a színházba, ahol a bíráló bizottság (igazgató, dramaturg, titkár) elbírált a művet, szerencsés esetben műsorra tűzte, vagy elutasította. Ez utóbbi esetben – ha nem volt megfelelő a mű, nem tetszett a bírálóknak – nem közölték a szerzővel az elutasítást, hanem darabját elfektettek az iratok között, a fiókban őrizték, esetleg elkallódott. A másik lehetőség az akadémia drámai pályázata volt. 1832-ben felállt a Széchenyi által alapított tudományos akadémia néhány tagozata, és létrehoztak több pályázati rendszert, amelyet évente meghirdettek. Az ide beküldött színműveket egy háromtagú bizottság bírálta el, s hirdetett eredményt, de kizárólag a nyertes, illetve a megdicséért, nyomtatásra javasolt műveket hozta nyilvánosságra, a többit titkosan őrizte (a másik drámai pályázati lehetőség volt az ún. Karátsonyi-díj, amelyet két évente adtak ki, ezt magánszemély pénzéből hozták létre).

Az új színház megnyitása óta ezer sebből vérzett. Működtetési problémái a fenntartási költségek szűkösségéből adódtak, igazgatói egy-két évente váltották egymást, az operatagozat énekesnő hiányban, a prózai tragikái hiányban szenvedett, igazságtalan volt a gázsik elosztása, nem voltak öltözők, díszlet- és jelmezsztárak, és mindezt fokozták a prózai műsorválasztás problémái. Még a külföldi klasszikus drámairodalom is alig-alig volt magyarra fordítva, a magyar drámák kis számban fordultak elő, többnyire Kisfaludy Károly színműveit vették elő, népszerű volt Gaál József *A peleskei nótáriusa* (Gvadányiból átírva), valamint a kor legnagyobb magyar írójának, Vörösmarty Mihálynak játszották korai színdarabjait (*Az áldozat*, *Árpád ébredése*, *A fátol titkai*, a *Csongort* még nem!). Balog István *Ludas Matyi* figuráját írta át színpadra Fazekas után. Kuthy Lajos a kor sikeres írójának számított, de színdarabjai (*Ariadné*, *Fehér és fekete*) kudarcot vallottak. Szigligeti Ede, a színház mindenese, már írja színműveit, ezeket be is mutatják (*Pókaiak*, *Aba*, *Romilda*), de még nem látszik, hogy hosszú távon ő lesz a legtermékenyebb és legsikeresebb drámaíró.

Mindez kevés reménnyel kecsegtetett, és aggasztó volt. Létre kellett hozni egy fiatal, új írógárdát, akik rendszeresen ellátják a színházat friss drámai művekkel. Az ilyesmi parancsszóra nem szokott létrejönni, jó esetben lépésről lépésre javul a helyzet, ha a társadalmi környezet is kedvez a drámai művek létrejöttének, ha igény és jó fogadtatás mutatkozik a közönség részéről.

Az 1840-től kezdődő évtized lesz az első felfutó drámai korszak, amikor jelentős művek születnek, jelentős írók mutatkoznak, műfajok keletkeznek kifejezetten a színpad számára. Az évtized sikereit és konjunktúráját a szabadságharc bukása töri meg, amikor Haynau rémuralma nemcsak Aradra terjed ki a kivégzésekkel, de Pesten a színházat sem engedi működtetni jogos tulajdonosai által. Ezt a néhány évet érdemes tüzetesen átvizsgálni az új drámai művek szempontjából, mert utólag jól látszik az a sokszor előforduló irodalmi jelenség, hogy a sikerek legtöbbször pillanatnyiak, és hamar kihullanak a rostán, rövid idő múlva már senki sem emlékezik rájuk. Az igazi érték viszont nem mutatkozik a felszínen, lappang, vagy készülődik egy asztalfiókban, esetleg egy új kor fogja megérlelni.

Katona József *Bánk bánja* az 1833-as kassai és az 1834-es kolozsvári bemutatója után 1839-ben jut el a Pesti Magyar Színház színpadára, Egressy Gábor jutalomjátékul választja. Nem övezte érdeklődés, sőt még a páholyában ülő Széchenyi István is *esztelenségnek* nevezi naplójában, sőt *rossz, veszedelmes tendenciát* emleget a drámával kapcsolatban. A *Bánk bán* ideje hamarosan eljön. Vörösmarty hiába ajánlja *Csongorját* bemutatásra, nem tartják színpadképesnek. Egészen 1879-ig kell várnia. Róluk azért mégiscsak tud legalább egy szűk kör, Vörösmartyt inkább versei miatt becsülik, és tartják a kor legnagyobb költőjének. De ekkor éli fiatal éveit egy alsósztrigovai földbirtokos, aki kedvtelésből ír drámákat, színházhoz nem nyújtja be őket, pályázaton nem nyer díjat, neve irodalmi körökben nem ismert. Amikor megírja fő művét és nyomtatásban is megjelenik, sokan nem tudják, kiről van szó. Hiszen Madách Imre politikus, nógrádi képviselő, hogyhogy drámai költeményt ír, amelyet Arany kiválónak talált.

A Nemzeti Színház 1840–1843 közötti törekvései

1840 májusában a pozsonyi országgyűlés kimondta, hogy a Pesti Magyar Színház *mint nemzeti tulajdon országos pártolás alá vétetik*. Ez év augusztus 8-án először jelenik meg a színlapon a Nemzeti Színház elnevezés. Az ügylet lebonyolítása nehézségekbe ütközött, a kormányzó választmány nem tudta a problémákat megoldani, folyamatos deficit sújtotta az intézményt, létbizonytalanság uralkodott a színészek között, opera- és prózai tagozat között állandósult a konfliktus. Az 1840-es év két kiemelkedő magyar bemutatója Szigligeti *Rózsa* c. történeti vígjátéka, és Teleki László *Kegyence*. Mindkét mű kiemelkedő fontosságú, a *Rózsa*, amellett, hogy igényes módon neveltet, még Arany János előtt évekkel behozza a köztudatba Toldi Miklós legendás alakját. A *Kegyenc* az ókori Rómában játszódik, főhőse, Petronius Maximus pedig a shakespeare-i tragédiák magaslatait ostromolja, amikor a rajta esett sérelmet irtózatossá bosszúhadjárattal torolja meg. Bosszúja mindenkit pusztulásba visz maga körül. Teleki tragédiája máig értetlenül mellőzött darabja maradt drámairodalmunknak.

Az igazgatók évente váltják egymást: Nyáry Pál után Simontsits János, majd Ráday Gedeon következik. A színház műsora a kortárs olasz–francia operák (Bellini, Rossini, Donizetti, Auber, Meyerbeer, Halévy), és a német–francia drámaírók (Raupach, Nestroy, Kotzebue, Scribe, Picard, Dumas, Hugo, Pyat, Dumanoir) magyar fordítású műveinek játsszásából állt. Elvértve előfordul egy-egy régebbi magyar mű (Katona: *Luca széke*, Kisfaludy Sándor: *A Dárdai ház*, Kisfaludy Károly: *János kulacsa*, *A hűség próbája*, Jósika Miklós: *A fekete lovag*), de ezek nem jelentenek megoldást a kínzó műsorproblémákra.

1842-ben már alig volt magyar nyelvű drámai bemutató (Tóth Lőrinc *Két László*, Szigligeti: *A nagyidai cigányok*). Ekkor a választmány pályázatot hirdet az igazgatás bérbe adására. A pályázat nyertese Bartay Endre, aki majd két évig lesz bérlő-igazgató, működése idején megteleknek a széksorok, és ő hirdeti meg azt a népszínmű pályázatot 1843-ban, amely nem várt eredményt hoz. Ekkor indul útjára Szigligeti *Szökött katonájának*, s vele a népszínmű műfajának felvirágzása. Ez az évtized viszi sikerre Szigligeti további népszínműveit is, a *Két pisztolyt*,

A rab, a *Zsidó*, az *Egy szekrény rejtelmek*, a *Párbaj mint istenítélet*, *A csikós* c. műveket. Ő tekinthető a leginkább színházi embernek, aki ismerte a közönség elvárásait, tudatosan építette fel a cselekményt. Keltett a bűnügy, a melodramai befejezés, az énekelt népdal, a főhős titkos származása, amire a végén derül fény, végül a nevelő jelleg.

Szigligetinek hamar akad utánpótlója, a műfaj népszerűvé válik (Haray Viktor: *Szökött színész és katona*, Kovács Pál: *A obsitos*, Jókai Mór: *Két gyám*, Szigeti József: *Jegygyűrű*, Vahot Imre: *Kézműves*). Ez a pár év tekinthető a népszínmű hőskorának, mivel az 1850–60-as években mind tartalmi téren, mind politikai mondanivalójában új irányt vesz a műfaj, majd a 80-as évektől kiüresedik, és elhal.

A népszínmű sikeres elindítása után Bartay is belebukik az adósságba, ismét Ráday veszi át a színházat, hogy 1847-ben Bajza Józsefnek adja át, aki ekkor másodszor próbálkozik igazgatással.

Az 1843-as év egy másik színműírói vonulatot is elindít. Nagy Ignác *Tisztújítás* c. vígjátéka, amelyet az akadémia győztesnek hoz ki, és a Nemzeti bemutat, iskolát csinál. A választási korteskedés, a leitatás, a választók megvesztegetése szinte színpadi lavinát indít el, Kovács Pál *Nemesek hadnagya*, és Eötvös József *Éljen az egyenlőség!* c. színdarabjai is ehhez a vonulathoz tartoznak, bár utóbbiak sikere meg sem közelítette Nagy Ignác művének közel másfél évszázadra nyúló színpadon maradását.

Vahot Imre két színművet is ír e témában, a *Még egy tisztújítás* belesimul a választási visszaélések ekkor felkapott témakörébe, viszont az *Országgyűlési szállás* című vígjátéka a reformkori spontán asszimilációs törekvések ekkor kedvelt témáját hozza színre, amelyben eltűnik a rangkülönbség nemes és polgár között, valamint a német származású nagybácsi a magyaros életvitelt és a magyar erényeket kezdi dicsérni, mindez egy szerelmi házasságba torkollik.

Az 1843-as év törekvései csekélyeknek mutatkoznak, mégis biztatóak. A magyar drámának van jövője, több út is lehet haladni a kibontakozás felé. Talán a véletlen egybeesése, hogy a húszéves Madách éppen ekkor, 1842–43-ban ír gyors egymásutánban négy színdarabot: egy mitológiai (*Férfi és nő*), két magyar történeti tárgyút (*Csák végnapjai*, *Mária királynő*), és egy társadalmi drámát (*Csak tréfa*). Semmilyen

kapcsolata nincs a Nemzeti Színházzal, és nem tudjuk, hogy korai drámái közül bármelyik benyújtása esetén hogyan fogadták volna a bírálók, a színészek, a közönség.

Az 1844–46 közötti időszak sikeres bemutatói

Az 1844-es év szenzációja a Hunyadi-téma előretörése a műsorban. Január 27-én kerül műsorra Erkel Ferenc második operája, a *Hunyadi László*. A téma benne van a levegőben. Erkel librettóját Egressy Béni írja, Tóth Lőrinc 1842-ben bemutatott *Két László* c. drámája alapján. Első nemzeti operánk fergeteges sikert arat, Szilágyi Erzsébet szerepében a külföldről hazatért Schodelné aratja le a babérokat. Az opera ettől kezdve állandó repertoárdarabját képezi a színháznak, és slágerrá vált kórusdala (*Meghalt a cselszövő*) a Habsburg elnyomás elleni, forradalomba torkolló lázadás egyik manifesztumává válik.

Ez év júniusában kerül bemutatásra Vörösmarty Mihály *Czillei és a Hunyadiak* c. tragikus műve, amely egy trilógia első darabjaként íródik, de további részei nem készülnek el. Szerzője ismerte Tóth Lőrinc *Hunyadi László* és Ronow *Ágnes* c. eddigi színdarabjait, kritikájában felsorolta e művek szerkezeti és karakterhibáit. A *Czillei* életképesebb dráma Tóth Lőrinc két előzményénél, de mégsem ér fel a legjobbakhoz hosszú távon. A Hunyadi-témában további színművek is bemutatásra kerülnek ebben az évtizedben, így Hugo Károly: *Egy magyar király* (1846), Szigligeti Ede: *Mátyás fia* (1847) c. darabjai.

Még több pozitív eseménnyel kecsegtet az 1845-ös év. Ebben az évben tűzik műsorra 1839 után először Katona *Bánk bánját*, és az évtized végéig 17 alkalommal került előadásra, címszerepben váltott szereposztással (Lendvay Márton–Egressy Gábor; Laborfalvi Róza–Szathmáryné).

1844 őszen indul, de 1845–48-ra teljesedik ki két fiatal drámaíró tehetsége. Mindketten a társadalmi dráma előhírnökei, kiváló drámákat írnak, ám rövidre szabott pályafutásuk tragikus befejezést nyer. Obernyik Károly drámapályázaton I. díjat nyert művét (*Főúr és pór*) a cenzúra miatt nem mutathatják be, de sorra kerülnek azok a művei, ame-

lyekben társadalmi igazságtalanságok, jogi anomáliák kapnak helyet (*Örökség*, *Elsőszülött*, *Egy magyar kivándorlott a bécsi forradalomban*), és friss hangot megütő vígjátékai (*Nőtlen férj*, *Egy kis kaland*, *Fiatalkor nagynénje*). Legjobb drámáját, a *Brankovics Györgyöt* majd halála után (1856) hozzák színre.

Czakó Zsigmond szerepe még fontosabb ezekben az években. Összesen négy évnyi idő adatott számára, amelyben műveit a Nemzeti színpadra vitte. Czakó első színdarabja, a *Kalmár és tengerész* (1844) annyira újszerű a magyar színpadon, hogy szerzőjét zseniként ünneplik. Polgári hősei közel állnak a közönség soraiban ülők életéhez, mindennapjaihoz. A fordulatos történetben a tisztesség győz az alattomos gazemberség felett. Következő drámája, a *Végrendelet* (1845) romantikus, lélektani fordulatokkal teli darab, ünnepi eseménnyé teszi a színházi előadást, új közönséget teremt. A polgári tisztesség itt is győz a haszonleső, pénzért mindenre hajlandó előkelő származáson. A siker főként a darab csúcspontján megszólaló zongorajátéknak köszönhető, amely egy részlet a *Hunyadi László* c. Erkel-operából. Czakó további drámái kevésbé voltak sikeresek, pedig mindegyik remekmű a maga nemében (*Leona*, *Könnyelműek*, *János lovag*, *Első László és kora*), mégsem nyerték el a közönség tetszését, ám az első két műve még évtizedekig volt műsoron országszerte.

A magyar drámairodalom egyik fő vonulatának tekinthető a magyar történelem bizonyos korszakainak drámában való megjelenítése, a történelmi személyek szerepeltetése e művekben, illetve a téma kezelése és hátsó szándékai. E témában Katona *Bánkja* a legkiválóbb alkotás, amely képes egy 13. századi eseményt megidézni hitelesen úgy, hogy a megírás idejéről is adekvát módon tud szólni. A számos régmúlt eseményt megidéző történelmi dráma messze elmarad Katona művétől, köztük csak néhány képes a szerző jelenkorára rámutatni valamely elemében. Már volt szó a Hunyadi-témáról, amely sokakat megihletett, de igazi drámai remekművet nem tudott senki kihozni a témából. Vanak többször felbukkanó történelmi személyek vagy események (lásd Petőfi: *Tigris és hiéna*, és Szigligeti: *Trónkereső* c. drámáját Boricsról, vagy a mohácsi csata II. Lajos királyáról legalább négy dráma született a 19–20. században). Az 1840-es években ilyen többször feldolgo-

zott téma volt a 14. század elején élt Zách család sorsa. Szigligeti *Zách unokái*, és Vahot Imre *Zách-nemzetség* szinte egyidőben került színpadra (1846), viszont számos író megírta a Zách-témát, de nem kerültek bemutatásra (Kisfaludy Károly, Fogarasi Nagy Pál, Bajza Jenő, Tóth Kálmán, Abonyi Árpád, Kuthy Lajos). A művek többnyire érdektelenek, messze állnak a valóságtól, inkább Klára elcsábítása és I. Károly irtóztatós bosszúja miatt volt vonzó téma, nem példázatként.

Madách és a korabeli szerzők

Az 1840-es évek magyar drámairodalma a mindennapok problémáit, valamint a társadalmi különbségek kirívó igazságtalanságait is egyre inkább bemutatja. A gazdag-szegény, nemes-pór, arisztokrata-kisnemes, előjoggal bírójogtalan ellentétjei hol finom, hol direkt formában jelennek meg a színdarabokban. Obernyik és Czákó drámái jól mutatják az efféle ellentétek anomáliáit. Rajtuk kívül Vahot Imre, Eötvös József, Nagy Ignác, Dobsa Lajos próbál e kihívásnak megfelelni. Madách sem őket, sem műveiket nem ismeri. Mégis, 1843-ban *Csak tréfa!* címmel egy fiatal költő karrierben és párkapcsolatokban is kudarcot valló, tragikus helyzetét írja meg drámai formában. Főhőse igen hasonlít a húszéves szerző akkori elkeseredésére, a vármegye jogi ügyeit akkor intéző jogász kiábrándul a bürokratikus rendszer útvesztőiből, a csalásokból, árulásokból, pénzéhségből. A színmű a főhős öngyilkosságával végződik, amelybe ellenségei kergetik bele. Ehhez hasonló színdarab éppen nincs a színház repertoárján. Az életérzés talán Obernyik Károly legpesszimistább művéhez (*Főúr és pór*) teszi hasonlatossá.

Ismét találunk egy Madáchhoz köthető szálát. Madách szerepelteti Zách Feliciánt a *Csák végnapjai* c. drámájában, ő a főhős ellenlábas, aki azonnal I. Károlyhoz pártol, csatlósa lesz, míg Csák I. Károly ellen visel hadat, mert Árpád-házi utódot szeretne uralkodóként látni. Madách a kontrasztot végig viszi a drámában, Zách egész nemzetsége esik áldozatul Károly bosszújának, míg Csák az általa imádott Erzsébet hercegnő mellett hal meg.

A történelmi drámák ismétlődő szereplői közé tartozik Nagy Lajos király leánya, Mária királynő. Bár 13 év leforgása alatt öt dráma is elkezdett a témában, a 40-es években mindössze Czákó Zsigmond *János lovag* c. darabja került színpadra (1848. március), kevés sikerrel. Madách *Mária királynő* c. drámája, amelynek ez a változata elveszett, csak az 1855-ben átírt változat maradt fenn (az 1850-es években Vahot Imre és Hegedüs Lajos művei a színpadig is eljutottak). A feldolgozásokat a Nagy Lajos király halála utáni interregnum bizonytalan helyzete köti össze, ismét adódott egy lehetőség, amikor egy megfelelő embert kellett volna találni a magyar trónra. Az eseményekből itt is a jogos utód (Mária) kerül ki vesztesen, de nem ő, hanem az idegen Zsigmond uralkodik helyette. A téma sűrű előfordulása rövid másfél évtized alatt (négy szerző, öt mű) azt feltételezi, hogy ebben a témában is az idegen elnyomástól való megszabadulás szükségességét hirdetik a szerzők, talán tudat alatt. Íróik egymástól függetlenül találnak rá a magyar történelmi párhuzamokra, Madách nem beszél senkivel arról, min dolgozik, kiről ír drámát. Ha ki is hagy éveket (1844 és 1854 között alig ír valamit, kivéve a börtönben felvázolt *Lucifer* c. töredéket), majd 1855-től visszatér a drámaíráshoz, és feltehetően még a *Tragédiával* párhuzamosan is ír drámai művet, pl. *A civilizátort* (1859). És az újabb próbálkozást 1861 után sem hagyja abba, amikor a *Tragédia* már országos hírűvé válik, és nyomtatása folyamatban van. Átdolgozza a *Csákot*, megírja a *Mózes*t, s lehet, a *József császárt* (a vitatott mű is ezekben az egyébként sűrű hónapokban készült).

Ami az 1840-es években messzinek és elérhetetlennek tűnt Madách számára, a *Tragédia* sikerével szárnyakat ad a szerzőnek, mindent be akar utólag pótolni, amit eddig elmulasztott. Betegsége egyre súlyosbódó volta, a közeli halál érzete miatt versenyt fut az idővel, s az idő győz.

Nyolc és fél hónappal a 41. életévét betöltve úgy hal meg, hogy az emberiség történetét drámai költeménybe foglaló műve eljutott a nagyközönséghez, az ország legnagyobb írói tekintélye, Arany János elismeréssel szólt róla. Ezen kívül semmi, esetleg képviselői beszédét majd megőrzi az utókor.

Az 1840-es évek utolsó harmada a Nemzeti Színházban

Pest magyar nyelvű színháza, amely immár a *nemzeti* nevet viseli, 1847 és 1850 között az eddiginél is fontosabb szerepet kapott a magyar színháztörténetben, és a közművelődés alakulásában. Egyre növekszik a magyar nyelvű folyóiratok száma, Széchenyi és Kossuth lesz a két legjelentősebb politikus, vitájukra ezrek figyelnek, védegylet alakul a magyar ipari termékek előnyben részesítése ügyében, épül a Lánchíd, egyre többen beszélnek magyarul. Pest már egy ideje magyar többségű, Buda még évtizedekig inkább német ajkú. Az 1812 óta fennálló Pesti Német Színház, és az 1837 óta fennálló immár Nemzeti Színház nemes versengésben küzd egymással, amibe egy tragikus esemény szól közbe, megszakítva a német nyelvű előadásokat. 1847 februárjában leég a Gizella téri Német Színház, így Pestnek egyetlen színháza marad. A németek néhány előadás erejéig kibéreltik a magyar színházat, hogy az új színház felépítéséig játszassanak valahol.

Ráday Gedeon színigazgatói működésével egyre többen elégedetlenek. Felrótták neki a szabadelvű irányítást, a színészeknek adott nagy hatalmat. Írói érzékenységek, szerzői sérelmek kívülről ásták alá az egyébként is labilis működést. Sújtott az alul-finanszírozás, a rossz szervezés. Erre világít rá Czakó Zsigmond tanulmánya a Pesti Hírlapban, amely a problémákra hívja fel a figyelmet jóindulatú intelmekkel. (*A Nemzeti Színház jelen igazgatási formájáról.*) A nyomtatásban megjelent bírálatot a színház vezetése visszautasítja, s Czakót kárhoztatja, igaztalan támadást tulajdonítva neki. Czakó ezt annyira a szívére vette, hogy 1847 decemberében öngyilkos lett. A színház – bár tagadott minden vádat – ez év augusztusától Bajza Józsefet kérte fel színházigazgatónak, ezzel megosztva a hivatalban lévő Ráday Gedeon egyedüli felelősségét.

A drámai (prózai) tagozat az évtized utolsó harmadában megerősödik, több eredeti magyar művet mutatnak be, mint az előző időszakokban. Szigligeti Ede vezet, az utolsó négy év alatt (1847–1850) összesen tizenegy bemutatójára kerül sor a Nemzetiben. Dobsa Lajos 4, Vahot Imre 3, Obernyik Károly 3, Hugo Károly szintén 3, Kisfaludy Károly 2, Kilányi Lajos 2, Szigeti József 2, Császár György 2, Czakó

Zsigmond szintén 2 művel szerepel műsoron. (Nem tartozik szorosan témánkhoz, de fontos, hogy ebben az időszakban 3 magyar nyelvű operát is bemutatnak Doppler Ferenctől (*A jó; Ilka és a huszártoborzó; Benyovszky*), aki nem hasonlítható Erkel jelentőségéhez, de a tény jelentős.

Az 1848-as márciusi forradalom és a szabadságharc is növeli a színház jelentőségét, mivel aktív színhelye lesz a forradalom kitörése napjának. Bajza azonnal eleget tesz a forradalmárok kérésének, 15-én Frédéric Soulié *Két anya gyermeke* c. kiírt színdarab helyett a *Bánk bánt* játsszák. De képtelenség a művet végigjátszani, mert az események másképp alakulnak. A zenekar a *Rákóczi indulót*, a *Hunyadi László* egyes részeit, a *Marseillaise*-t játssza, Egressy Gábor Petúr öltözetét fekete atillával (reformkori polgári felsőruha) cseréli fel, és a *Talpra magyart* szavalja. Beharangozzák Táncsics jövetelét, de nem jön el a színházba, Jókai viszont ott van, a közönség pedig Jókait és Laborfalvi Rózát ünnepli.

1848. november 4-e a forradalmi időszak egyik kiemelkedő eseménye. Ekkor mutatja be a színház Szigligeti *II. Rákóczi Ferenc fogsága* című forradalmi hangulatú színdarabját. A téma vonzotta az embereket, a gyújtó hang, amikor Zrínyi Ilona így lelkesíti a közönséget: „emeld a zászlót [...] Írd arra e három szót: Istenért, hazáért és szabadságért! és győzz vagy halj meg.” Ez a lelkesítő színdarab hozta a legnagyobb nézettséget a forradalom évében. A leverett szabadságharc utáni másik kiugró siker is Szigligeti nevéhez fűződik. 1849 december 21-én mutatják be a *Liliomfi* c. vígjátékát, amely kiállva az idő próbáját, máig a legjobb vígjátéka a szerzőnek. A szabadság elvesztése utáni első mosoly, nevetés jelent meg a színpadon, hogy valamennyire feloldozza az önkényuralom szörnyűségét.

A *Bánk bánt* 1849 május végén érkezik el a 25. előadáshoz, hogy utána kilenc évig letiltás alatt álljon az önkényuralom idején (1858. március 10-én játsszák legközelebb), de igazi értékét, nagyszerűségét csak az Erkel által írt opera sikere fogja meghozni.

Bajza József 1848 júniusában másodszor is lemond igazgatói posztjáról, a színházat Simontsits János és Fánecs Lajos igazgatja a továbbiakban. A forradalom és szabadságharc ideje alatti műsor eltért az ed-

dig megszokottól. Sok volt az ünnepi műsor, megemlékezés, úgynevezett *egyveleg*, ami vegyes tartalmat jelentett, dalok, versek, részletek innen-onnan. És még ezek sem töltötték meg a színházat teljesen, fél- vagy kétharmadig teltek meg a széksorok, páholyok. A kisebb közönség kevesebb bevételt jelent. Az 1849 januári császári megszálláskor kár éri a színházat: Windisch-Grätz emberei kifosztják a színház fegyvertárát, a pénztáros megszökik a bevétellel. Később a jelmeztárat maguk a színészek költöztetik Debrecenbe. 1849. augusztus 9-től november 13-ig pedig a pesti német társulat játszott felsőbb parancsra a Nemzetiben. A felsőbb parancs annullálta a tavasszal megváltott magyar előadásokra szóló bérleteket. Erre a lépésre nemcsak a vereség miatt került sor, de azért is, mivel az *Interimstheater* nevű német színház (a Gizella téri leégett után itt játszottak a németek) a város ostroma idején szintén leégett. A Nemzetinek meg kellett érnie, hogy Ő Királyi Főlségét (I. Ferenc Józsefet) augusztus 18-án, 19. születésnapján teljes kivilágításban ünnepelni volt kötelező. Pár nappal később Haynau számára rendeztek díszelőadást a *Nabucco* c. operával, benne a szabadságért esengő zsidók kórusával.

1850-re nagyjából helyreáll a színházi rend, Egressy bujkál, Schoedelné nem folytatja énekesi pályáját, és a cenzúra semmi olyan darab előadását nem engedélyezi, amely a legkisebb mértékben céloz a fennálló diktatúrára, a levert szabadságharc miatti igazságtalanságokra.

Madách helyzete 1848–49-ben

Az életrajzok csak annyit írnak ezen időszakról, hogy Madách betegsége miatt nem vett részt sem a forradalomban, sem a szabadságharcban. A megállapítás csak fontos kiegészítésekkel fogadható el. Madách 1848-ban főbiztosként tevékenykedik, ezt a tisztséget 1849 áprilisáig tölti be. Eközben, 1848 augusztusától egy újabb bizottság tagja, amely nemzetőröket és újoncokat állít ki. 1849 februárban Balassagyarmaton a királyi biztos felesketti a tiszteket I. Ferenc Józsefre, erre Madách Imre is felesküszik. Kinevezik árvaügyi intézőnek. Áprilisban Kossuth kormánybiztosa hazaárulónak minősíti a balassagyarmati tisztikart, és

felfüggeszti őket állásukból, Madách Imrét is. Egy hét múlva a Nógrád megyei választmány visszahelyezi a felfüggesztett tisztviselőket.

1849 júniusában Madách népfelkelésre szólítja fel a nógrádi lakosokat az orosz csapatokkal szemben. Ősszel két honti gerillát bújtat Csesztvén, majd a fegyverletétel után egy gerillacsapat fegyvereket rejt el Alsósztrégován. 1850-ben Udvardy Pétert rejtegeti birtokán, majd 1852 elején Rákóczy Jánost, Kossuth titkárát bújtatja Csesztvén, Parócán pedig erdőkerülőként alkalmazza. Ez utóbbi tettéért tartóztatják le 1852 augusztusában. Egy teljes évet tölt börtönben, illetve az utolsó hónapokat már börtönön kívül, de Pesten, amelyet nem hagyhat el augusztus végéig, hazatéréig.

Röviden ennyi az, amire azt szokták írni: nem vett részt az eseményekben. Ezen idő alatt nővére román rablótámadás következtében gyilkosság áldozatává válik, öccse, Madách Pál, Kossuth futára, szolgálattétel közben meghül, és október elején meghal. Madách Imre az írást szünetelteti, a börtönben verseket ír krétával az asztallapra, és megírja a *Lucifert*, ami a *Tragédia* első változata.

Madách korai művei és az 1840-es évek drámatörekvései

Amint az lenni szokott, a zsenik, a korszakalkotó művészek, tudósok, más rendkívüli emberek esetében, az ő sorsuk, pályájuk íve, teljesítményük nem a szokványos módon megy végbe, inkább rendhagyónak mondható. Madáché is ilyen. Bár csak néhány nappal később születik Petőfinél, ő nem kiobbanó tehetség, nem is zseni, nem is lázadó forradalmár. Életfelfogásuk, műveik sem hasonlítanak egymáshoz, eltérő életutat járnak be. Petőfi sok világirodalmi rangú költeményt hoz létre, Madách mindössze egyetlen világrangú drámai költeményt, amely évtizedekkel halála után lesz közismert, és színpadi műként válik világhírűvé. Ez a világhír ráadásul nem efemer jellegű, hanem lassan, módszeresen épül be a 20. század elejétől fogva az európai színházi kultúrába, és máig jelen van a világszínház állandóan változó terepén.

Bár Madách gondolkodását nehéz rekonstruálni, néhány támpontunk van arra, hogyan vélekedett saját munkáiról. Mivel naplót nem

vezetett, azt, hogy éppen min dolgozik, legfeljebb egy-egy fennmaradt levélből tudhatjuk meg. Lónyay Menyhértnek több levélben is ír készülő *Nápolyi Endre* és *Csák végnapjai* c. drámáiról, s eközben elmélkedik arról, hogy talán nem is a színpadi hatása a legnagyobb e műveknek, inkább esztétikai szépsége lehet jelentős (1841. szeptember 12-i levél). Vagyis, bár Madách szeretett volna nyerni egy-egy akadémiai drámapályázaton, s örült volna, ha valamelyik drámája színházba kerül, de nem tartotta elsődleges szempontnak.

A születő művekről való, baráti levélben történő beszámoló a Madách házassága utáni években és válása után nem folytatódik. Egy ballassagyarmati ház falán emléktábla áll, amely arról tudósít, hogy e házban, baráti társaságban hangzott el először az az ígéret, hogy egy hosszabb költői műben szeretné az emberiség történetét megírni (!) Mindenesetre Madách kora éppen az, amikor olvasásra – és nem színpadra – szánt drámai művek egyre nagyobb számban válnak ismertté. S bár Madách írt ilyent is, olyant is, még az sem jelenthető ki egyértelműen, hogy *Az ember tragédiája* írása közben ne gondolt volna arra, hogy vajon hogyan hatna elképzelése színpadon. Ez utóbbiról még levél sem szól, viszont a színek szerzői instrukciói időnként nagyon is részletesek, színszerűek, ami azt mutatja, titkon bízott benne, hogy drámai költeménye nemcsak az olvasóknak okoz majd élményt.

Ha azt nézzük meg, hogyan jutott el Madách a *Tragédia* megírásáig, akkor lesz érdekes minden, amit előtte, vele párhuzamosan, vagy utána alkotott. Kérdésként szokott felmerülni, hogy kitől mit vett át, ki volt rá hatással, e tekintetben három szerzőt tudunk megnevezni (*Milton, Byron, Goethe*). Drámákat írt kora ifjúságától fogva, de nem utánozta korának drámaíróit, nem másolta a divatos, sőt a nem divatos szerzőket sem. Ő olvasta a történeti, filozófiai, egyéb elméleti monográfiákat, hogy felkészült legyen drámáinak választott témájában. Minden fontos társadalmi kérdésben kialakult véleménye volt, ám ezeket nem mindig hangoztatta, ezek a gondolatok valamelyik drámájában, vagy más művében fognak hangot kapni. Műveit tüzetesen végigolvasva, nem lehet fejlődési irányt, vagy tendenciát felfedezni, amely aztán szerencsésen kumulálódik egy összegző, nagy formátumú alkotásban. Fő műve olyan, mintha a semmiből jött volna létre, előzmény nélkül, mint

Pallas Athéné Zeus fejéből. A fő műhöz vezető út a szerző fejében ment végbe egy évtizeden át, és mikor hozzáfogott, már csak le kellett írni. Ehhez képest érezzük azt, hogy a *Tragédián* kívüli művei nagyságrendekkel alulmaradnak a fő műhöz viszonyítva.

Drámai művei, illetve fő műve megírása előtt és alatt világtörténelmi műveket tanulmányozott (Gibbon), és a már említett három szerző rokon költeményeit (Milton, Byron, Goethe). Nem volt színházi élménye, és nem volt kapcsolata kortárs drámaírókkal sem. Kizárólag olvasmányaira és képzeletére hagyatkozhatott. Feltételezésünk az, hogy korai és későbbi drámái mind egy-egy ötlet, történelmi esemény, pillanatnyi érzés, csalódás, politikai helyzet rögtöni megválaszolására készültek, ellenben a *Tragédia* megírását egy évtizednyi filozofálás, elmélkedés, világtörténelmi koncepció felállítása előzte meg. Évekig érlelte magában a gondolatot, próbálta felépíteni a költemény szerkezetét, mindezt rengeteg olvasmány kíséretében, és belső késztetésre. Vagyis így lehet az, hogy a *Tragédián* kívüli művei egy középszerű színvonalat ütnek meg, viszont a fő mű mintha egy másik dimenzióból jött volna létre.

Madáchhoz hasonlatos pályáívet keresve, azt tapasztalhatjuk, hogy kevés szerző tartozik ebbe a kategóriába. A magyar irodalomban érdekes módon éppen a Madách előtt járó, tehetségét az akkori jelenben fel nem ismerő kritika áldozata, Katona József lehet a sorstárs, akinek éppígy egyetlen műve üti meg a zseniális kategóriát, és éppígy évtizedek kellettek a mű jelentőségének igazi felfedezéséig. A világirodalom sem bővelkedik hasonló életművel rendelkező szerzőkben. A nem tartalmi jegyek alapján távoli rokona lehet Madáchnak és Katonának: Dante, Milton, Swift, Rostand, Reymont, vagy a 20. századiak közül Dreiser, Fitzgerald, García Marquez. Mindannyian sokat írtak, jelentős alkotás is több van köztük, de a világhírt egyetlen mű alapján érték el. Nyilván lehetne még találni hasonló paraméterrel rendelkező világszínvonalú írókat, akiknél egy kiemelkedő, világsikert elérő mű mellett kevésbé jelentős, esetleg középszerű alkotásokat találunk.

Újdonság nem sok van a fenti megállapítások mögött. Hisz eddig is tudtuk, hogy az utókor dönti el szinte minden esetben, mi értékálló, s mi nem az. A kevésbé értékes mű kihull a rostán, s fennmarad mind-

az, ami kiállja az idő próbáját, s évszázadokon át mond valami lényegeset az emberről, a korról – régiről és a miénkről is –, ami megérinti a jövő nemzedékeket. Az, hogy az 1840-es évek nemzeti színházi műsorában nem szerepel Madách egyik színdarabja sem, még nem jelent semmit. Ami fontos, értékes, előbb-utóbb előkerül, s a társadalmi vérkeringés részévé válik. Ebben kell hinnünk, hogy érezzük, idővel a dolgok a helyükre kerülnek, a búza elválk az ocsútól.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDOR Csaba, *A siker éve: 1861. Madách élete*, Bp., MIT, 2007. 259 l.
- BAYER József, *A magyar drámairodalom története 1867-ig I–II.*, Bp. MTA, 1897.
- BAYER József, *Nagy Ignác Tisztújításának hatása a politikusokra*, ItK 1908. 37–43. l.
- DEGRÉ Alajos, *Visszaemlékezéseim*, Bp., Szépirodalmi, 1983.
- DEVESCOVI Balázs, *Eötvös József*, Pozsony, Kalligram, 2007. 334 l.
- DÖRGŐ Tibor, *Czakó Zsigmond és világértelmező drámái*, Bp., Napkút Kiadó, 2004.
- DRUZSIN Ferenc, *A közhely remekművei? Fejezetek a népszínmű történetéből*, Napút-füzetek, 131 l.
- DÜMMERTH Dezső, *A két Hunyadi*, Bp., Panoráma, 1985.
- EÖTVÖS József, *Költemények, színművek*, Bp., Révai, [1903], 422 l.
- Eötvös József művei, Kultúra és nevelés; Reform és hazafiság; Regények*, Bp., Magyar Helikon, 1976, 1978.
- Eötvös József levelei fiához, Eötvös Lorándhoz*, Bp., Szépirodalmi, 1988. 154 [2] l.
- ERDÉLYI László, ifj., *Hugo Károly élete és művei*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1933.
- FALK Miksa, *Kor- és jellemrajzok*, Bp., Révai, [1903], 203–266. l.
- GYULAI Pál, *Dramaturgiai dolgozatok*, Bp., Franklin, 1908. 379–381. l.
- HORVÁTH Rebeka, *Czakó Zsigmond és a francia romantikus dráma*, Doktori értekezés, Bp. Wellesz B. Könyvnyomdája, 1908.
- HORVÁTH Károly, *Madách esztétikai elvei és drámáinak felépítése*, ItK 1958.
- HUGO, Charles, *Egy szerencsétlen család I–II.*, fordította Berczelly Jenő, Pest, Lauffer és Stolp, 1863.
- Jelentés az 1843. évi drámai jutalomra érkezett pályamunkákról.* [Schedel Ferenc titoknok aláírásával] Pest, 1843. oct. 5-én. [MTA Kézirattára]

KAMARÁS Béla, *Madách Imre ifjúkori drámái és novellái*, Pécs, Egyetemi Könyvkiadó, 1941.

KÁDÁR Jolán, *A pesti és budai német színészet története*, Bp., MTA, 1923.

KOCH Lajos, *Czakó Zsigmond drámai munkássága*, Esztergom, Laiszky J. nyomda, 1913.

KÓRÖS Endre, *Hugo Károly Bankár és bárója*, Bp., k. n., 1894. 49 l.

LAKATOS László, *Tóth Lőrinc*, Győr, 1934.

LÁNYI Ernő, *Czakó Zsigmond színműveiről*, Bp., Attila Könyvnyomda, 1913.

Madách-breviárium, összeállította Várkonyi Hildebrand és Balogh Károly, h. n., Danubia K., é. n. 74 l.

Madách Imre levelezése, szerkesztette Andor Csaba és Gréczi-Zsoldos Enikő, Dornay Béla Múzeum–MIT, Salgótarján–Szeged, 2014. 583 [3] l.

MADÁCH Imre, *Reformkori drámák*, összeállította Bárdos József és Bene Kálmán, Szeged, MIT, 2006.

MADÁCH Imre, *Átdolgozott drámák*, összeállította Bárdos József és Bene Kálmán, Szeged, MIT, 2007.

A magyar irodalom története III. 1772-től 1849-ig, szerkesztette Pándi Pál, a fejezetet írta Solt Andor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1965. 678–679. l.

Magyar irodalmi lexikon I. A–K, főszerkesztő Benedek Marcell, Bp., Akadémiai Kiadó, 1963.

Magyar színház történet: 1790–1873, főszerkesztő Székely György, szerkesztette Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.

MÁTÉ Zsuzsanna, *A bölcsélet átlényegülése esztétikumá – középpontban Madách Imre Az ember tragédiája című művével*, Madách Irodalmi Társaság, Szeged, 2013.

MÓCZÁR József, *Hugo Károly élete és színművei*, Szeged, Várnay L. Kiadó, 1894.

A Nemzeti Színház 150 éve, szerkesztette Kerényi Ferenc, Bp., Gondolat, 1987. 371 l.

OBERNYIK Károly, *szépirodalmi összes munkái I–II*. Sajtó alá rendezte, életrajz Ferenczy József, Bp., Lauffer Vilmos Kiadó, 1878.

PALÁGYI Menyhért, *Madách Imre élete és költészete*, Bp., Athenaeum, 1900. 441 l.

PATAKI József, *A magyar színészet története*, Bp., Táltos, 1922. 222 l.

PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története II. A magyar irodalom a tizenkilencedik században*, Bp., Bibliotheca, 1942. 404–406, 410. l.

RADÓ György–ANDOR Csaba, *Madách Imre életrajzi krónika* [második kiadás], Bp., MIT, 2006.

RÉDEY Tivadar, *A Nemzeti Színház története*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937. 405 l.

SÓTÉR István, *Eötvös József*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1953. 418.

SZABOLCSI Lajos, *Nagy Ignác vígjátékai*, Adalék a magyar dráma történetéhez, bölcsészdoktori disszertáció, Bp., „Jókai” Könyvnyomdai Műintézet, 1911.

SZÉCHENYI István, *Napló*, Bp., Gondolat, 1978. 1534 l.

Színművészeti lexikon I., szerkesztette Schöpflin Aladár, Bp., Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]

SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái IX.*, Bp., Hornyánszky, 1903.

Szontagh Gusztáv irodalmi bírálatai, 1929. 65–68. l.

SZÜCSI József, *Madách Imre könyvtára*, Magyar Könyvszemle 1915. 5–28. l.

ÚJFALUSSY József, *A „Hunyadi László” és irodalmi előzményei*, Zene-tudományi tanulmányok II., szerkesztette Szabolcsi Bence és Bartha Dénes, Bp., Akadémiai Kiadó, 1954. 219–230. l.

VÉCSEY Tamás, *Tóth Lőrinc emlékezete*, 35 l.

VÉRTESSY Jenő, *A magyar romantikus dráma (1837–1850)*, Bp. MTA, 1913. 348 l.

VÖRÖSMARTY Mihály, *Czillei és a Hunyadiak*, Nemzeti színházi műsorfüzet 1966. november.

VÖRÖSMARTY Mihály, *Tóth Lőrincz Olympiájáról!* Vörösmarty összes munkái VII. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál, Bp., Méhner Vilmos Kiadó, 1885. 62–65. l.

ZOLNAI Béla, *Szigligeti Szökött katonájának külföldi elemei*, Bp., különlenyomat az Egyetemes Philológiai Közlöny 1914. évfolyamából, 48–51. l.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
Czakó Zsigmond	7
Obernyik Károly	25
Tóth Lőrinc	42
Eötvös József	59
Nagy Ignác	73
Hugo Károly	87
Madách Imre	108
Magyar színdarabok és szerzőik	124
FELHASZNÁLT IRODALOM	140

A MADÁCH KÖNYVTÁR – ÚJ FOLYAM EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. I. Madách Szimpózium	199	39. Kálnay Nándor: Csesztve	
	5	község...	
2. II. Madách Szimpózium	199	40. Madách Aladár művei. II. Próza	200
	6		5
3. Fráter Erzsébet emlékezete I.		41. Horánszky Nándor: Az	
		alsósztrégovai	
		Madách-síremlék	
4. Imre Madách: Le manusheski			
tragedija			
5. III. Madách Szimpózium		42. XII. Madách Szimpózium	
6. Balogh Károly: Gyermekkorom		43. Enyedi Sándor: Az ember	
emlékei		tragédiája	
7. Nagyné Nemes Györgyi–Andor	199	bemutatói. Az első hatvan év	
Csaba:	7	44. Imre Madách: Die Tragödie des	
Madách Imre rajzai és			
festményei			
8. IV. Madách Szimpózium		Menschen (H. Thurn)	
9. Andor Csaba: Ismeretlen	199	45. Radó György–Andor Csaba:	200
epizódok	8	Madách	6
Madách életéből		Imre életrajzi krónika	
10. Andor Csaba: M. I. és Veres		46. Madách Imre: Reformkori	
Pálné		drámák	
11. V. Madách Szimpózium		(M. I. művei II.)	
12. Fejér László: Az e. t. bemutatói	199	47. Bárdos Dávid: Madách Imre	
	9	beszéde	
13. Madách Imre: Az ember		48. XIII. Madách Szimpózium	
tragédiája.		49. T. Pataki László: Kit szeretttél,	
I. Főszöveg		Ádám?	
14. Madách Imre: Az ember		50. Imre Madách: Die Tragödie des	
tragédiája.		Men-	
II. Szövegváltozatok,		schen. Textbuch von Kriszti(na)	
kommentárok		Horváth	
15. I. Fráter Erzsébet Szimpózium		51. Emerici Madách: Tragoedia	
16. VI. Madách Szimpózium		Hominis	
		52. Imre Madách: La tragedia del	
		hombre	
17. Imre Madatsh: Di tragedye	200	53. XIV. Madách Szimpózium	200
funem	0		7
mentshn		54. Andor Csaba: A siker éve: 1861	
18. Majthényi Anna levelezése		55. Madách Imre: Átdolgozott	
19. Komjáthy Anzelm: Önéletírás		drámák	
		(M. I. művei III.)	
20. VII. Madách Szimpózium		56. Varga Magdolna: Körök és	200
		koszorúk	8
21. Imre Madách: Tragedy of the		57. Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán:	
Man		Madách	
22. Fráter Erzsébet emlékezete II.	200	Imre lírája...	
	1		
23. II. Fráter Erzsébet Szimpózium		58. XV. Madách Szimpózium	
24. Bárdos József: Szabadon bűn és		59. Andor Csaba: Madách-	
erény		tanulmányok	
közt		60. Enyedi Sándor: A Tragédia a	

25. VIII. Madách Szimpózium		színpadon		72. Borsody Miklós: A philosophia mint ön-álló tudomány, s annak feladata		91. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'... I. k.	2016
26. Madách Aladár művei. I. Versek	2002	61. Madácsy Piroska: A Tragédia üzenete a franciáknak		73. Katalin Podmaniczky: La réception de la <i>Tragédie de l'homme</i> d'Imre Madách dans le monde germanophone	2012	92. Andor Csaba: Bevezetés a Madách-kutatásba	
27. IX. Madách Szimpózium		62. Имре Мадач: Човекова трагедија	2009	74. Andor Csaba: Madách korai szerelmei		93. XXIII. Madách Szimpózium	
28. Imre Madách: A Traxedia do Home				75. Kozocsa Sándor: Madách: Az ember tragédiája. Mûbibliográfia		94. Bárdos József: Végetlen a tér, mely munkára hív	
29. Enyedi Sándor: Az e. t. bemutatói I.		63. Lisznyai Kálmán válogatott versei		76. XIX. Madách Szimpózium		95. Zsuzsanna Máté: Transformations of Literary Texts	
30. X. Madách Szimpózium	2003	64. XVI. Madách Szimpózium		77. Madách Imre: A „nagy mű” árnyékában (M. I. művei IV.)	2013	96. Madách I.: Versek – Poems [kétnyelvű]	2017
31. Imre Madách: Moses (angol fordítás)		65. Pollák Miksa: Madách Imre és a Biblia		78. XX. Madách Szimpózium		97. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'... II. k.	
32. Bódi Györgyné: A legújabb Madách-irodalom (1993–2003)	2004	66. XVII. Madách Szimpózium	2010	79. Andor Csaba: Első szerelem. Madách és Fanni		98. XXIV. Madách Szimpózium	
33. L. Kiss Ibolya: Erzsébet tekintetes asszony		67. Blaskó Gábor: M. I. „Az e. t.” c. művének magyar nyelvű kiadásai		80. Imre Madách: La tragedia del hombre		99. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'... III. k.	
34. Becker Hugó: Madách Imre életrajza		68. Andor Csaba: Utolsó szerelem. Madách és Borka		81. Máté Zsuzsanna: A bölcselet átlényegülése esztétikummal...	2014	100. Madách Imre: Költemények 1. (M. I. művei VII.)	
35. XI. Madách Szimpózium		69. Madách Imre: A Tragédia dalai / Lucifer	2011	82. XXI. Madách Szimpózium		101. Máté Zsuzsanna: Filozofikum és esztétikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben	2018
36. Árpás Károly: Egy Madách-beszéd elemzése		70. Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban		83. Radó György–Andor Csaba: Az ember tragédiája a világ nyelvein		102. XXV. Madách Szimpózium	
37. Madách Imre: Zsengék. (M. I. művei I.)				84. Madách Imre: Az ember tragédiája (M. I. művei V.)		103. Andor Csaba: Újabb M-tanulmányok	
38. Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-életrajz		71. XVIII. Madách Szimpózium		85. Madácsy Piroska: Magyar szellem európai vonzásokörben		104. XXVI. Madách Szimpózium	2019
				86. Csongrády Béla: „Remény a csillag...”		105. Madách Imre: Költemények 2. (M. I. művei VIII.)	
				87. Madách Imre levelezése (M. I. művei VI.)		106. Madách Imre: Költemények 3. (M. I. művei IX.)	2020
				88. Andor Csaba: M. I. és Veres Pálné	2015	107. Az e. t. ősbemutatója a sajtó tükrében	
				89. XXII. Madách Szimpózium		108. XXVII. Madách Szimpózium	
				90. Tolnai Vilmos: Madách-filológia		109. Madách Imre: Próza 1. (M. I. művei X.)	2021
						110. XXVIII. Madách Szimpózium	

Megköszönjük, ha személyi jövedelemadója 1%-ával támogatja a Madách Irodalmi Társaság további működését, és kiadványainak megjelentetését.

Adószámunk: 18066452-1-06
Címünk: 6720 Szeged, Dóm tér 1–4.
Számlánk: Madách Irodalmi Társaság, 16200106-00118853
www.madach.hu

Szerzőink figyelmébe!

Kérjük, hogy a bibliográfiai leírásnál mindenki igyekezzék az ItK-ban elfogadott MTA-szabványt használni:

<http://itk.iti.mta.hu/szabvany.htm>

Különösen fontos, hogy ne maradjanak ki információk a leírásból; mert a szerkesztők nem tudják majd kitalálni a hiányzó évszámot, a kiadó nevét stb.

Az idézeteket hagyományos álló betűkkel (verzális) kell írni; a kurzív csak az idézetben belül, egy-egy részletnél megengedett, ott azonban világossá kell tenni, hogy a forrásmű kiemeléséről van-e szó [kiemelés az eredetiben], vagy az idéző kívánja egy részletre külön felhívni a figyelmet [kiemelés – Kiss Péter].

A kihagyásokat [...] -tal kell jelezni. A ... vagy a (...) az eredeti műben is előfordulhat, és egyébként sem teszi világossá, hogy a tanulmány írójának megjegyzéséről van szó (miként egyébként minden más megjegyzést is célszerű szögletes zárójelek közé tenni).